

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES · SCIENTIA · VERITAS
1817

LEVENSSCHETS

VAN

HENDRIK BOIE.

GEDRUKT BIJ J. G. LA LAU, TE LEIDEN.

HENRICUS BOIE.

DITHMARSENSIS.

Naturae scientia studiisque clarus
Omni virtute officioque ornatissimus
Ut feracis Naturae thesauros exploraret
Animi generoso impetu motus
Indiam profectus est.
Ubi cum animum expleret
Plenisque Naturae gaudiis frueretur,
impar tot laboribus tantoque mentis ardori
corpus defecit:
raptumque jam tristi fato carissimum caput
Socii lugent, amici bonique omnes.

REINWARDT, Prof. Lugdun Batav.

LEVENSSCHETS

VAN

HENDRIK BOIE,

EN

HULDE AAN ZIJNE DEUGDEN EN VERDIENSTEN,

BENEVENS

EENIGE DOOR HEM GESCHREVENE BRIEVEN, GEDURENDE
ZIJNE REIS EN VERBLIJF IN OOST-INDIE;

DOOR

J. A. SUSANNA,

ADMINISTRATEUR VAN HET RIJKSMUSEUM VAN
NATUURLIJKE HISTORIE, TE LEIDEN.

> Waarom zagen wij (hem) niet in ons
> midden de kroon der grijsheid dragen?
>
> J. H. VAN DER PALM.

TE AMSTERDAM,
BIJ P. MEIJER WARNARS.

1834.

En un mot, il paraît toujours avoir vécu en véritable savant, uniquement occupé à la recherche de la vérité, et se reposant de tout le reste sur les hasards de ce monde. Plus on a d'expérience, plus on trouve que c'est encore là, sur cette terre, le moyen le plus sûr de n'exposer ni son bien-être ni sa conscience.

CUVIER, *Eloge historique de* PIERRE-SIMON PALLAS.

VOORREDE.

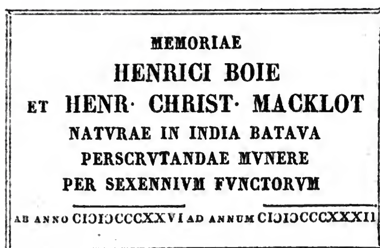
Nadat de door mij vervaardigde levensschets van BOIE, *in het* Magazijn voor wetenschappen, kunsten en letteren, *van den Heer* N. G. VAN KAMPEN, *het licht zag, werd dezelve in de Hoogduitsche taal overgebragt en, met brieven van den overledenen verrijkt, in* Duitschland *ter perse bezorgd. Ik behoefde geene tweede uitnoodiging om, op mijne beurt, die in de Hoogduitsche taal geschrevene Brieven in een* Nederlandsch *gewaad te kleeden, en de Uitgever vond goed, dezelve, gezamentlijk met de* Levensschets, *ook hier te Lande het licht te doen zien. — Ik heb, waar het in deze, naar mijn inzien, zeer op aan kwam, den oorspronkelijken brievenstijl van* BOIE *zoo getrouw mogelijk, en zonder veranderingen gevolgd, en mij alleen eenige weinige weglatingen veroorloofd, die ik meende, dat voor den met* BOIE *minder bekenden Lezer van gering aanbelang zouden*

wezen. Misschien had ik er mij meerdere moeten veroorloven; doch ik dacht: voor den beoefenaar der menschkunde is iedere karaktertrek, iedere kleine bijzonderheid uit het leven, de denk- en ook de schrijfwijze van eenen BOIE *belangrijk, en voor deszelfs vrienden aangenaam tevens. Zonder mij verder een oordeel over deze Brieven te willen aanmatigen, geloof ik, dat dezelve voor den natuur- en bijzonder voor den vogelkundige, menige zeer lezenswaardige bladzijde bevatten, en een allerbelangrijkst boekske zullen uitmaken in de hand van hem, die, in de natuurlijke historie niet geheel en al vreemd, op eene reis naar de* Kaap de Goede Hoop *en* Oost-Indië, *van zijnen langdurigen scheepskerker de hem omgevende dierenwereld met goed verstand wil gadeslaan; overigens leg ik dezelve over als zoovele* justificative bescheiden *voor hetgene door mij, omtrent* BOIE'S *deugden en verdiensten, is aangevoerd, waarvan de waarheid en het onoverdrevene, door deze Brieven, niet zal worden gelogenstraft.*

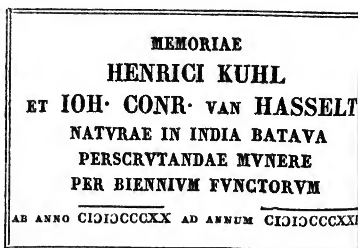
Gaarne leide ik nu de pen neder, in de overtuiging van met goeden wil jegens BOIE *den vriendenpligt volbragt te hebben, dien ik liever door een' ander', meer bevoegden, had zien ten uitvoer gebragt; dan, helaas! eene nieuwe treurmare heeft*

zich voor ons uit Indië *doen hooren. Het was niet genoeg, dat, behalve* BOIE, *een* KUHL *en* VAN HASSELT, *een* ZIPPELIUS *en* VAN RAALTEN *onder den last hunner onderneming bezweken, ook de bekwame, ondernemende en manmoedige* MACKLOT *werd daarvan het slagtoffer. Door zijnen ijver aangevuurd, om de muitende Sinesche werklieden van het E t a b l i s s e m e n t van Landbouw, te* Krawang, *met de wapens in de hand, tot hunnen pligt en de goede orde terug te brengen, waagde hij zich te ver, en werd op eene verschrikkelijke en allerwreedaardigste wijze door de oproerlingen om het leven gebragt! — — — Zoo eindigde dit uitmuntende vriendenpaar deszelfs nuttige en werkzame loopbaan. Gelijk zij in hun leven steeds op het naauwste verbonden waren, blijven, ook na hunnen dood, derzelver namen onafscheidelijk met elkander vereenigd. Hunne vrienden spreken den eenen nimmer zonder den anderen uit. Deze en allen, die deugden en verdiensten op den waren prijs weten te stellen, juichen het dan ook ten volle toe, dat de Heer Directeur* C. J. TEMMINCK, *op eene eenvoudige en allezins doeltreffende wijze, de nagedachtenis heeft willen vereeuwigen van* KUHL *en* VAN HASSELT, *en van* BOIE *en* MACKLOT, *door in de V e s t i b u l e van het Museum de plaat-*

sing te bekostigen van twee zwart marmeren Gedenksteenen, waarin deze eenvoudige opschriften zijn uitgehouwen:

MEMORIAE
HENRICI BOIE
ET HENR· CHRIST· MACKLOT
NATVRAE IN INDIA BATAVA
PERSCRVTANDAE MVNERE
PER SEXENNIVM FVNCTORVM
AB ANNO CIƆIƆCCCXXVI AD ANNUM CIƆIƆCCCXXXII

MEMORIAE
HENRICI KUHL
ET IOH· CONR· VAN HASSELT
NATVRAE IN INDIA BATAVA
PERSCRVTANDAE MVNERE
PER BIENNIVM FVNCTORVM
AB ANNO CIƆIƆCCCXX AD ANNUM CIƆIƆCCCXXI

Mogen hunne der wetenschappen bewezene diensten nog vruchten dragen, als deze steenen onder de vernielende hand des tijds zullen verdwenen zijn, en de thans nog werkzame leden der Natuurkundige Commissie in Oost-Indië *hun voetspoor drukken, zonder hunne tegenheden en eenen vroegtijdigen dood met hen te deelen. Dit zij zo!*

J. A. S.

LEVENSSCHETS EN HULDE

AAN DE

DEUGDEN EN VERDIENSTEN

VAN

HENDRIK BOIE.

Toen, in het begin van 1828, de treurige tijding in het vaderland werd overgebragt, dat de verdienstelijke natuurkundige reiziger HENDRIK BOIE, in onze Oost-Indische bezittingen het slagtoffer geworden was van zijne gevaarvolle onderneming, en men daardoor de groote verwachtingen, welke men, te regt, van zijne uitgebreide kundigheden en ongemeene vlijt had mogen koesteren, eensklaps op zulk eene bedroevende wijze zag te leur gesteld, had ik dadelijk het voornemen, om, naar mijn vermogen, aan zijne deugden en verdiensten opentlijk die hulde te brengen, welke hem door ieder, die hem kende, wordt waardig geacht. Ik heb de

volvoering van dit mijn voornemen tot nu toe uitgesteld, dewijl ik alvorens de uitgave verbeidde van een, naar het oordeel van deskundigen, uitmuntend werk *over de kruipende dieren van Java*, hetwelk door BOIE, vóór zijn vertrek van hier, werd verwaardigd; alsmede de overzending zijner nagelatene geschriften in *Indië*. Dan deze laatsten zijn nog niet ontvangen, en, door een' zamenloop van omstandigheden, is de uitgave van het eerste, ofschoon thans ter perse gelegd, tot heden verhinderd.

Hoezeer ik, naar de gebruikelijke wijze, de dringende uitnoodiging van BOIE's bloedverwanten en vrienden, ter verontschuldiging van de op mij genomene taak, met waarheid zoude kunnen bijbrengen, doe ik zulks echter niet. Ik zoude mij tot dat einde even goed op de betrekking kunnen beroepen, in welke ik met hem zoo vele genoegelijke dagen aan 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie heb doorgebragt. Dan, waartoe zoude ik het ontveinzen, dat alleen vriendschap en onbegrensde hoogachting voor den dierbaren overledenen mij de pen in de hand gaf, om, door eene eenvoudige levensschets van denzelven, hem te doen kennen, gelijk hij was, en daarbij *zijnen*, niet *mijnen* lof te vermelden! Ik gevoel mij echter verpligt, eene aanmerking te moeten voorkomen, die mijne lezers, veelligt onder meer anderen, op mijnen geringen arbeid zouden kunnen maken; dat ik, namelijk, in evenredigheid tot BOIE's laatste levensjaren, mij te lang bij zijnen jeugdigen leeftijd heb opgehouden. Uit een letterkundig oogpunt beschouwd,

moge deze aanmerking gegrond zijn; maar is zij het ook, met betrekking tot de zaak en het doel? Even als de landman, die, te velde gaande, om eenen rijken oogst binnen te halen, denzelven door een noodlottig toeval geheel vernield vindt, zoo ook werd BOIE eene prooi des doods, juist op het tijdstip, dat hij der wereld de vruchten zou schenken van zijne welbestede jaren en opgezamelde kundigheden. Daar men dus van hem kan zeggen: »dat hij ons meer vertoond dan gegeven is," zoo heb ik ook gemeend, mij hoofdzakelijk ten doel te moeten stellen, om door eene breedvoeriger vermelding zijner jeugd te meer te laten zien, wat de wetenschappen, bij zoo veel aanleg en oefening, van BOIE verwachten mogten, en in hem verloren hebben, naarmate hij minder gelegenheid heeft gehad, om die verwachting te verwezentlijken. — En te willen beweren, dat BOIE's lof, uit hoofde van zijnen, door den dood te vroeg gestuiten werkkring, overbodig geworden is, dit zou even ongerijmd als ondankbaar zijn: of heeft de menschlievendheid minder aanspraak op eer- en dankbetoon, wanneer de door haar, ter voeding en ondersteuning van den behoeftigen natuurgenoot, gevulden voorraadschuur ten buit valt aan roof- en plunderzucht, of door de hand des moedwils, of den bliksem des hemels verteerd wordt!

HENDRIK BOIE werd op den 4^{den} Mei 1794, in het vlek *Meldorff*, de hoofdplaats van de twaalf kerspelen van het Zuid-*Ditmarsche*, geboren (1). Hij was de jongste zoon van HEINRICH CHRISTIAAN BOIE, staatsraad van den Koning van *Denemarken*, landvoogd van het Zuid-*Ditmarsche*, en van vrouwe SARA HELENA VAN HUGO: van weêrszijde een deftig geslacht, hetwelk in de geschiedrollen van die landstreken met roem vermeld staat (2). De vader van onzen BOIE was een vlijtig beoefenaar der letterkundige studien, en heeft zich als zoodanig door zijne geschriften bekend gemaakt (3). In latere dagen wijdde hij zich bijzonder aan de kruidkunde, en de fraaije en kostbare tuinen, welke hij tot dat einde liet aanleggen, mogen wel niet weinig hebben bijgedragen tot de prikkeling van die zucht voor de Natuurlijke Historie, welke zich reeds vroegtijdig zoo sterk in de jeugdige ziel van HENDRIK deed kennen.

Groot en benijdenswaardig moge het voorregt zijn van die wezens, welke reeds in hunne prille jeugd den duidelijken stempel dragen, dat de natuur hen, op eene bijzondere wijze, met de uitstekendste hoedanigheden van het hart en den geest begunstigd heeft: grooter nog wordt dit voorregt, wanneer de toevallige omstandigheden der fortuin zich schijnen te vereenigen, om zoodanigen uitmuntenden aanleg krachtdadig te ontwikkelen, en van het zoo mild begaafde voorwerp datgene te maken, waartoe het door de Voorzienigheid schijnt bestemd te zijn. — Dit dubbele voorregt was het deel van den jongen BOIE! — De ontwikkeling,

leiding en vorming van zijnen geest werden aanvankelijk, onder het toezigt van eenen verlichten vader, aan een' kundig' gouverneur toevertrouwd, en de teedere liefde eener wijze en godvruchtige moeder gedoogde niet, dat de *zedelijke* beschaving van haar dierbaar kroost aan eenen vreemde wierd overgelaten. Zij zelve wilde zich belasten met deze echt moederlijke taak; zij volvoerde dezelve, zoo als die door geen ander volvoerd kon worden...... Welk gevoel ook overtreft de moederlijke teederheid? en wie is in staat aan te vullen, waar *moederliefde* te kort schiet? — De kleine HENDRIK wies dan ook op, tot vreugde van het ouderlijk hart, toonende, dat de lessen van wijsheid en deugd niet aan hem verspild werden. — Zoo tiert eene teedere, jeugdige plant, en belooft reeds vroeg, wat men van haar moge verwachten, wanneer de zorg van den hovenier met luchtgestel en grond schijnt te wedijveren, om haar tot volmaking en wasdom te leiden.

Nadat BOIE genoegzame onderrigting verkregen had in die kundigheden, welke een' jongeling voorbereiden, om met gepast nut een meer uitgebreid onderwijs te genieten, werd hij op de *Meldorffer* schole besteed, waar hij tot den jare 1806 verbleef. Toen hij echter in dat zelfde jaar het ongeluk had van zijnen vader door den dood te verliezen, besloot zijne moeder, de verdere opvoeding van haren zoon aan het beroemde *Altstadter* Lyceum te *Hannover* te laten voltooijen; doch, te zeer bekommerd voor het zedelijk en ligchamelijk welzijn van haren lieveling, kon zij niet van zich verkrij-

gen, hem derwaarts alleen te laten vertrekken; weshalve zij met haar gezin van *Meldorff* opbrak, en hare woning te *Hannover* vestigde. Hier genoot hij, gedurende zes jaren, het geleerde onderwijs van waardige mannen, die hem om zijne prijselijke hoedanigheden als een' zoon lief hadden, en hem, bij het verlaten der schole, zoo wegens zijn braaf, zedelijk gedrag, als ook uit hoofde zijner bijzondere vlijt en uitmuntende vorderingen, bijzonder in de oude talen, van de loffelijkste getuigschriften voorzagen.

Waren de uitwendige omstandigheden der fortuin, zoo als hiervoren is aangemerkt, den jongen BOIE in zijne vroegste jeugd ten uiterste gunstig: door den dood van zijnen vader ondergingen dezelve eene aanmerkelijke verandering. Hetzij dat deze te veel had toegegeven aan den lust tot zijne kostbare studien, hetzij dat de aanzienlijke rang, welken hij in de maatschappij bekleedde, hem genoodzaakt had tot het voeren van een' staat, waaraan hij door eigen vermogen ruimschoots moest te gemoet komen, of wel, dat deze omstandigheden te zamen daarvan de oorzaak waren, genoeg: toen hij aan zijn liefhebbend gezin door den dood werd ontrukt, bevonden zich zijne bedroefde weduwe en vier kinderen in eenen bekrompenen toestand, welke zich natuurlijk ook aan den jongen HENDRIK moest doen gevoelen. En dit was dan ook maar al te spoedig het geval.

Is het eene waarheid, dat de wenschen onzer kindschheid zijn aan te merken als de voorspellingen van ons volgende leven, dan ook behoorde BOIE

tot die klasse van menschen, welke reeds als kind verraden, wat zij als man zullen worden, en die zich, als door eene onwederstaanbare bestemming, met hunne geheele ziel overgeven aan een eenig en onveranderlijk doel, ter bereiking van hetwelk zelfs de grootste tegenkantingen hen niet hinderen, maar vaak zelfs bevorderlijk schijnen.

Als kind reeds bespeurde men in BOIE eenen heerschenden trek tot de beschouwing der schoone natuur. Terwijl zijne kleine gezellen zich in de luidruchtige spelen der jeugd verlustigden, had de knaap zich vaak zijdelings afgezonderd, en kon de kunstige web eener spin, de glanzige vleugel eens vlinders, de snelle vlugt of het liefelijk gekweel van een' vogel, zijne geheele aandacht boeijen, en de kinderlijke spelen doen vergeten. Deze zelfde neiging voerde hem dikwijls naar den oever der zee, ten einde dáár de geschapene wezens in hunne onbelemmerde beweging en vrij leven gade te slaan. Toen reeds werd in hem dat scherpe oog gevormd, hetwelk zoo snel, zoo veel en zoo juist zag; toen misschien ontkiemde reeds de wensch, die hem ten allen tijde bijbleef, om de groote wateren van den Oceaan te overschrijden, en Gods almagt in de schepping, aan de andere zijde van het groote element, te gaan bewonderen.

Als jongeling kende BOIE geen grooter vermaak, dan, met het jagtroer aan den arm en de weitasch op den rug, nu eens langs de oevers der zee of van het meer, dan weder door het lommerrijke woud, al naar gelang der streken, welke de verschillende oorden zijns verblijfs omgaven, te krui-

sen, en alzoo, door de edele oefening der jagt, zich bij de aangenaamste uitspanning tevens de doeltreffendste stof te verschaffen tot zijne geliefkoosde studie der natuur en hare voortbrengselen.

Van daar ook, dat hij steeds de vacantietijden zijner scholen op een voor de jagt gunstig gelegen landgoed van een' zijner bloedverwanten doorbragt, en hij, volgens de verzekering van zijnen broeder, welke hem in zijne kindsche jaren steeds bij zijne jagtoefeningen vergezelde, toen hij naauwelijks den leeftijd van elf jaren bereikt had, zoo mannelijk en bedreven met het schietgeweer wist om te gaan, dat hij te dien opzigte voor den besten jager niet behoefde te wijken. Ook was toen reeds BUFFON zijn geliefkoosde schrijver.

Welke wetenschap het ook zijn moge, waarin zich de weetgierigheid van den beoefenaar te allen tijde geheel en al bevredigd vindt, doch hem daarbij ook tevens als met den vinger de grens wordt aangewezen, tot waar hij zijne ijverige bemoeijingen vermag voort te zetten: de onderzoeker der natuur kent geene verzadiging. Geen' sterveling is het gegeven, de lange rij der geschapene wezens te overzien; hij, die in de schatkamer der natuur binnendringt, vindt bij elke schrede nieuw voedsel voor zijne kennis en weetlust: hoe dieper hij doordringt, des te wijder wordt het veld zijner nasporingen: des te heviger wordt zijne drift, om die nasporingen verder uit te breiden, in hem geprikkeld; hij verliest zich zelven in den grooten omvang der schepping; waar hij het oog wendt, wordt

hij door rijkdom en overvloed getroffen, door nieuwigheden geboeid, door wonderen verbaasd: hij vindt reeds eer hij zoekt, en waar hij zoekt, worden zijne verwachtingen altijd verre overtroffen!

Geen wonder dus ook, dat de jonge BOIE, wiens kinderlijke ziel reeds vroegtijdig voor de verhevenste indrukken vatbaar was, den hem aangeboren lust tot de Natuurlijke Historie bij derzelver beoefening steeds meer en meer in zich voelde verlevendigen en aanwakkeren, en er al spoedig op bedacht was, om bij de ongedwongene keuze van eenen stand, welke hem de onbekrompene omstandigheden van zijn gezin schenen vrij te laten, zich aan zoodanig eenen toe te wijden, die, tevens met aanzien in de maatschappij verknocht, hem de gelegenheid aanbood, om zijne heerschende neiging voldoening te geven, en hem aan dezelve dienstbaar te maken. En hiertoe kwam hem niets beter geschikt voor, dan de studie van het jagt- en boschwezen (4). Dan, dit welbedachte plan van den jongeling werd een droom, welken hij niet mogt zien verwezentlijken. Door den dood van zijnen te vroeg gestorvenen vader waren de omstandigheden veranderd. Mogten eer, en aanzien en verlustiging vroeger de eenige drijfveren zijn van zijne te bepalene keuze, thans dwong hem het ijzeren juk des noodlots, om met verstand en overleg uit te zien naar eene loopbaan, welke, bij een deftig beroep, hem te eenigen tijd tevens een behoorlijk bestaan kon aanbieden. Hij raadpleegde dienaangaande met zijne bloedverwanten en betrekkingen, en eerbiedigde in hunnen raad een

bevel, voor hetwelk hij, — hoe hard hem zulks vallen moest, hoe geweldig zulks ook alle zijne lievelingsplannen op eens in duigen wierp, hoeveel tranen hem dit ook mogt kosten, — met kinderlijke onderwerping bukte, en waaraan hij zich zonder morren onderwierp. Zijne bloedverwanten waren eenparig van oordeel, dat de studie der Regten hem in zijne omstandigheden de beste vooruitzigten kon opleveren: deze bestemming, het is waar, was juist het verste van zijne bedoelingen en wenschen verwijderd; dan, het koude verstand had beraadslaagd; zijn eigen toekomstig welzijn vorderde het offer; hij bragt het; en toen hij zich in 1812 als Akademieburger liet inschrijven te *Kiel*, was het als *student in de Regten*.

De zeldzame gaven des geestes, met welke BOIE door de natuur bedeeld was, waarborgden hem in elken werkkring voor dien staat van middelmatigheid, welke, hij moge gelukkig geacht worden, zich binnen de beperkte grens, welke hem is afgebakend, vaak zoo moeijelijk beweegt, en zelfs bij elke onderneming, in het gebied der *kunsten* zoowel als in dat der *wetenschappen*, voor het oog van den bevoegden beoordeelaar terstond verraadt. BOIE kon niets ten halve, kon niet middelmatig zijn! Zijn juiste blik, zijne gemakkelijke bevatting, zijne heldere onbevooroordeelde begrippen en scherpzinnig oordeel, die vasthoudendheid van geheugen, welke, 't gene het eenmaal gevat heeft, nimmermeer laat ontglippen, zijn onverdoofbare werklust en taai geduld, deze hoedanigheden waren de eigendom van zijnen geest en verhieven hem tot

die klasse van menschen, aan welke niets moeijelijk valt, en die van elke zaak, hoe vreemd zij hun ook wezen moge, zich dadelijk een juist denkbeeld vormen, en haar bij de minste inspanning geheel en al doorgronden. Zoo had BOIE zich reeds bij het huiselijke onderwijs en dat der lagere scholen doen kennen; en, toen hij zijne loopbaan opende als student, muntte hij bijzonder uit door zijne gemaakte vorderingen in de wijsbegeerte en geschiedenis, zijne ervarenheid in de oude en meest in zwang zijnde levende talen, als het *Italiaansch*, *Fransch* en *Engelsch;* en voorts in alle die kundigheden, welke van eene beschaafde opvoeding als onafscheidelijk kunnen geacht worden. Geen wonder dus, dat BOIE, ondanks de voorkeur, die hij aan de natuurkundige wetenschappen onverzwakt bleef toedragen, van het oogenblik af aan, dat hij zich aan de regtsgeleerde studien begon toe te wijden, zich op dezelve met de borst toeleide, groote, onverwachte vorderingen maakte, en weldra beloofde, een uitmuntend regtsgeleerde te zullen worden. Ook toonde zich de regtsgeleerdheid aan de levendige verbeeldingskracht en het verhevene gevoel des edelen jongelings van eene zijde, welke hem geheel aangreep en het hart reeds bij voorraad van opgetogenheid deed kloppen..... Zoude zij hem niet in de gelegenheid stellen, om de lijdende menschheid en de verdrukte onschuld te lenigen en ter hulpe te snellen?......

Wanneer men BOIE's ijver als student in de regten lof toebrengt, dan wane men niet, dat hij alsnu van zijne geliefkoosde oefeningen der natuur-

lijke Historie geheel en al heeft afgezien; dat hij haar van toen af aan, als een onbruikbaar en nutteloos goed, ter zijde heeft laten liggen. Met dit te veronderstellen, zoude men zich grootelijks bedriegen. 't Is waar, hij had deze wetenschap tot dien tijd slechts als eene uitspanning beoefend; doch altijd met eene geestdrift en ijver, zoo als door menig een zijn hoofdvak niet gedreven wordt; en hoezeer zijn wensch, om zich geheel en al aan dezelve toe te wijden, verijdeld was, verflaauwde daarom zijne neiging niet. Integendeel: dezelve scheen met den tegenstand, dien zij ondervond, te verdubbelen. Zijn ijver wakkerde meer en meer aan: door dezen wist hij den dag voor zich te verlengen. Te *Kiel* had hij den getrouwen vriend zijner jeugd, zijnen hartelijk geliefden broeder, wedergevonden. Zij voedden denzelfden lust. Hunne vrije uren waren verdeeld tusschen de lezing der beste natuurkundige werken en reisbeschrijvingen, en het doen van kleine voetreizen met het jagtgeweer op den rug, ter verzameling van voorwerpen der natuurlijke Historie. De vogelen trokken alsdan altijd BOIE's meeste aandacht. Niet alleen hunne vederen, hunne paring en huishouding, maar ook hun wiekslag en geluid waren de voorwerpen zijner stille beschouwing, en verleenden hem overvloedige stof tot het doen van waarnemingen, en het maken van gevolgtrekkingen. Wanneer hij, van zijnen uitstap huiswaarts gekeerd, de welvoorziene weitasch van haren buit ontdeed, werden de voorwerpen in oogenschouw genomen, zorgvuldig onderzocht, en naar zijne eigene wijze van

zien ten naauwkeurigste beschreven. Vervolgens werden zijne bevindingen aan de geschriften van kundige *Ornithologen* getoetst, en de zijnen naar dezen, of ook dezen naar genen, vermeerderd of verbeterd. Deze manier bleef BOIE steeds eigen; dezelve behoedde hem voor het gevaar van slaafsche navolging en blind geloof; hij leerde daardoor reeds spoedig door zijne eigene oogen zien; zij verschafte hem eene vaardigheid in de taal der wetenschap, welke voor iedere zaak, die zijn oog trof, terstond een woord gereed had van de naauwkeurigste beteekenis; zij was hem daarenboven ook in dien opzigte nuttig, dat het van alle kanten wel beschouwde en naauwkeurig beschreven of afgeteekende voorwerp zich zoodanig in de goede geheugenis van den weetgierigen jongeling vastprentte, dat hem later zelfs het minst beduidende *soortelijk* onderscheid in een dergelijk voorwerp, bij den vlugtigsten blik, dadelijk in het oog viel.

Het was in dat tijdvak (*), dat BOIE's zucht tot de Natuurlijke Historie en zijne vorderingen in dezelve, in *Duitschland* reeds eenige vermaardheid begonnen te verkrijgen, en hem met verscheidene geleerden in eene wetenschappelijke briefwisseling bragten, en onder dezen in het bijzonder met den beroemden vogelkundigen, den Hofraad MEYER te *Offenbach*. Die briefwisselingen, hoe leerzaam en streelend dezelve ook voor hem wezen mogten, kostten hem natuurlijk niet weinig tijd, en het is

(*) Van 1812—1814.

naauwelijks te gelooven, hoe waar het ook zijn moge, dat alle deze oefeningen en bemoeijingen, en het lezen en bestuderen van de beste natuurkundige Duitsche en uitheemsche geschriften, door BOIE werden ten uitvoer gebragt en bijgehouden, zonder verwaarloozing van zijne regtsgeleerde studien; en dat de vlijtige jongeling daarenboven nog genoegzaam tijd vond, om zich met de geschiedenissen van landen en volken, met de Fransche en Hoogduitsche litteratuur, in geene geringe mate onledig te houden. — Wat vermag de mensch niet, wanneer eene onvermoeide vlijt door een' krachtigen wil wordt bestuurd! — BOIE's gestadige inspanning was echter zoo sterk en aanhoudend, dat dezelve, toen en later, zijnen vrienden vaak de grootste vrees voor zijne gezondheid, en oogschijnlijk teeder en zwak gestel inboezemde. Hij zelf intusschen had daarvan niet den minsten hinder, en wanneer hem al, na eenen langdurigen, moeijelijken arbeid eenige matheid overviel, dan vond hij toen en altijd, in eene frissche wandeling of vermoeijende jagtreis, eene heilzame verkwikking en het beste geneesmiddel. Deze zelfde levenswijze voerde hij aan de beroemde *Göttinger Hoogeschool*, werwaarts hij zich in het voorjaar van 1814 begeven had, ter voortzetting zijner regtsgeleerde studien. Hij bleef aldaar gedurende anderhalf jaar, en voldong vervolgens zijne loopbaan als student, van September 1815 tot April 1817, te *Heidelberg*.

In de najaars-vacantie van 1814 had hij, op de wijze der Duitsche studenten, eene voetreis ondernomen door eenige streken van zijn land. Hij had

zijnen koers over *Offenbach* gerigt, ten einde eene naauwere kennismaking met den Hofraad MEYER en deszelfs beroemde vogelverzameling aan te knoopen. De ontvangst, welke hem bij dezen beminnelijken geleerde te beurt viel, overtrof nog zijne verwachting. Doch, hetgene hij volstrekt niet had kunnen verwachten, was de ontmoeting alhier van den jongen, beroemden natuurkundigen KUHL van *Hanau:* eene ontmoeting, die, bij zoo vele toevallige overeenkomsten van jaren, landaard, neiging en geaardheid, niet kon missen van al dadelijk tusschen de beide jongelingen de warmste vriendschap te doen geboren worden: — eene vriendschap, die zich van het eerste oogenblik af aan, tot hunnen dood toe, door eene warme en echt broederlijke genegenheid deed kennen. Uit de reinste bronwel ontsproten, werd zij door eene zeldzame overeenstemming gevoed en levendig gehouden: — eene overeenstemming, die hun beider lot met elkander scheen te vereenigen. Verschillende toevallige omstandigheden voerden hen beiden, langs onderscheidene wegen, maar met een zelfde doel, naar ons vaderland; van daar doorkliefden zij op verschillende tijden den grooten Oceaan naar die oorden, wier overvruchtbare bodem den moedigen natuuronderzoeker schijnt uit te noodigen, om het dierbaarste, dat hij bezit, zijn nuttig leven, voor de rijkdommen zijner voortbrengselen te komen in ruiling brengen. Beiden vonden dáár hun graf, en tevens, — wie waagt het, zich van dit denkbeeld los te maken? — eene nieuwe, doch onafscheidbare hereeniging.

Dan, keeren wij tot BOIE, den student in de regten, terug, om hem spoedig als zoodanig te verlaten.

De tijd, dien hij te *Göttingen* doorbragt, was gekenmerkt door denzelfden ijver voor zijne brood- als voor zijne verlustigingstudie, en deze laatste vond geen gering voedsel in den omgang met den beroemden Hoogleeraar BLUMENBACH.

Van hier begaf hij zich, in den herfst van 1815, naar *Heidelberg*, met het voornemen, om aldaar aan 's lands universiteit zijne regtsgeleerde studien ten einde te brengen. Zulks gebeurde, en toen hij in het najaar van 1817 naar *Glückstadt* vertrok, om door het oppergerigt te worden geëxamineerd, gaf hij bij dit examen de bewijzen van zulk eene grondige en uitgebreide regtskennis, dat het oppergerigt hem tot de vervulling van elke regterlijke bediening bekwaam verklaarde, en hij met de loffelijkste getuigschriften huiswaarts keerde.

Wat hij, *Göttingen* verlatende, in den geleerden BLUMENBACH verloren had, vond hij te *Heidelberg* in den beroemden Hoogleeraar TIEDEMANN weder, wiens lessen over de dierkunde hij steeds met de grootste vlijt en aandacht bijwoonde.

»Zeg mij met wien gij verkeert, en gij zegt wie gij zijt;" waar dit spreekwoord ook immer in de toepassing moge twijfelachtig bevonden zijn, bij BOIE schijnt hetzelve van eene waarachtige beteekenis. — Overal toch, waar hij zich bevond, knoopte hij betrekkingen aan met de uitstekendste natuurkundigen. Hij sloot zich aan hen vast met de bescheidenheid, welke hem eigen was, en die ver-

meerderd werd door de bewondering, waarmede hij die groote mannen naderde, welke hij zich tot ideaal koos van navolging. Geen wonder dan ook, dat zoodanige mannen, zoodra zij de verdiensten en hoedanigheden van den bescheidenen jongeling leerden kennen — en dit moesten zij spoedig — hem niet alleen gaarne tot leermeesters, maar ook tot vrienden en leidslieden wilden verstrekken. De voortreffelijke TIEDEMANN was hem nog meer, dan dit alles: hij werd zijn weldoener. TIEDEMANN was het, die aan BOIE's gestadige worsteling tusschen neiging en pligt een einde maakte, en hem in de gelegenheid stelde, om beiden met elkander te vereenigen. Hij opende hem eene loopbaan, welke BOIE gretig insloeg en die over zijn volgend lot besliste.

In 1816 had BOIE eene groote voetreis ondernomen door een deel van *Zwitserland* en het noordelijk gedeelte van *Italië*. Men behoeft de namen dezer bekoorlijke landstreken, welke door zoovele dichters in hoogdravende zangen tot aardsche paradijzen verheven zijn, en zoo menigen Prozaïst zelfs, met poëtisch vuur hebben aangeblazen, slechts te hooren noemen, om terstond te beseffen, welken indruk hunne onbeschrijflijke en altijd wisselende prachtige natuurtafereelen moesten maken op de ziel van den jeugdigen man, wiens hart zoo geheel en al voor de indrukken der natuur open stond. De briefwisseling, welke hij destijds met zijne magen en vrienden voerde, strekken ten bewijze van zijne genietingen, doch ook tevens van zijne algemeene kennis, opmerkzamen geest, en juist oor-

deel. Zijn bestendige vriend, V. FOHMANN (5), schrijft aangaande deze reis, waarbij het jagtroer hem steeds vergezelde, en hij eene groote menigte naturaliën van allerlei aard bij elkaar bragt, dat BOIE's dagboek, gedurende dezelve gehouden, een bewijs oplevert, hoedanig hij zich zijnen tijd en elke gelegenheid, om zijne kundigheden te vermeerderen, wist ten nutte te maken. »Niets," voegt hij daar bij, »ontsnapte aan zijnen blik; doch de zucht tot het onderzoeken der natuur was ook dáár zijne alles overheerschende neiging. Zijne brieven te dezen opzigte zijn ten hoogste belangrijk, en verdienen, niet alleen uithoofde van den zakelijken inhoud, maar ook om den aangenamen, keurigen schrijftrant, door den druk te worden bekend gemaakt." — En de waardige TIEDEMANN getuigt, alstoen uit BOIE's brieven te hebben gezien, dat dezelve de gelegenheid, om vreemde en verafgelegene landen als natuuronderzoeker te bereizen, voor het grootste geluk hield, dat hem immer te beurt kon vallen. —

Van toen af was de Hoogleeraar TIEDEMANN er op bedacht, hem, konde het zijn, zoodanige geleheid te verschaffen, en spoediger, dan men zulks had durven verwachten, werd de weg gebaand, om hem daartoe te geleiden.

Er moest voorzien worden in eene opengevallen plaats van conservateur bij het *Zoölogisch* Kabinet te *Heidelberg*, en de begeving van dien post stond aan den Hoogleeraar TIEDEMANN. Wie was waardiger tot deszelfs vervulling, wie beter hier op zijne plaats, wie meer geschikt tot den geheelen

omvang van de aan die betrekking verknochte natuurkundige werkzaamheden, dan BOIE? En wie ook was spoediger beraden en gretiger in het aanvaarden van dezelve, dan hij? Alle regtsgeleerde bemoeijingen werden eensklaps gestaakt, en met deze tevens van alle uitzigten, welke hem dezelve in de toekomst mogten opleveren, afgezien. Te vergeefs waren de dringende aanzoeken van sommige magen en vrienden, om hem van besluit te doen veranderen, en de voordeeliger loopbaan, welke zich voor hem konde openen, niet aan dezen min schitterenden stand op te offeren. Dankbaar, maar met vast beraden geest, werden de aanbiedingen van eene vermogende en edelmoedige bloedverwante, om hem een zeker jaargeld toe te leggen, van de hand gewezen. In de aanbieding van TIEDEMANN lag het hoogste lot zijner verwachting: want deze bragt hem nader tot het doel, op hetwelk hij zich reeds rigtte, vóór het wel van hem gekend was, en hetwelk hij, toen hij het kende, nimmermeer uit het oog verloor: waarvoor hij leefde en altijd geleefd had. Hij nam den post met geestdrift aan, en deze daad, hoe weinig beteekenend ook op zich zelve, mag men voor hem als de gewigtigste beschouwen, welke ooit door hem verrigt werd: want zij besliste over zijn geheele volgende leven. Ook scheen hij zelf het daarvoor te houden, want: »De teerling is geworpen" schreef hij bij deze gelegenheid aan den Hoogleeraar TIEDEMANN. »Ik kom naar *Heidelberg* terug, om onder uwe leiding geheel tot een' natuurkundige gevormd te worden, en dan, daarheen, waar het

tot mij zal roepen. Of dit besluit verstandig of onverstandig zij, weet ik niet; de tijd zal het leeren. Vind ik langs dezen weg mijn geluk, zoo zal ik het altijd aan u danken. Vind ik echter datgene niet, wat ik mij als geluk voorstel, houd u dan overtuigd, waarde Heer Hofraad, dat ik het u nimmer zal wijten. Gij hebt geen ander doel, dan de bevordering van mijn levensgeluk, en ik zal altijd dit doel van de uitkomst weten te onderscheiden."

In het najaar van 1817 namen BOIE's nieuwe beroepsbezigheden eenen aanvang. Na de overtuiging, welke wij verkregen hebben, dat de brave man reeds als jongeling een ijverig volbrenger was van zijnen pligt, ook dan, wanneer dezelve met zijne geliefkoosde en lang gekoesterde plannen in eenen dadelijken strijd was, zal het wel niet noodig zijn, alhier in het breede uit te weiden over die vervulling, thans, nu dezelve ten eenenmale met zijne wenschen en verwachtingen in één dadelijk verband stond. Het zal genoeg zijn, hieromtrent de getuigenis te vernemen van eenen man (6), wien, aldaar steeds aan zijne zijde werkzaam, en door de innigste vriendschap met hem verbonden geweest zijnde, de bevoegdheid niet kan ontkend worden, om hem te beoordeelen. Dezelve luidt aldus:

»De nieuwe conservateur was in zijne beroepsbezigheden onvermoeid. Even als altijd, vriendelijk, voorkomend en dienstvaardig, verwierf hij zich, bij zijne uitgebreide kundigheden en de onverdroten vlijt in zijnen moeijelijken werkkring, de achting en genegenheid van allen, die hem ken-

den. Gedurende den tijd, dien BOIE bij de zoölogische verzameling was aangesteld, hervatte of begon hij de studie van onderscheidene vakken der natuurkundige wetenschappen. Hij bezocht de voorlezingen over *Physica*, *Chimie*, *Astronomie*, *Botanie*, *Zoölogie*, *Mineralogie*, *Anatomie* en *Physiologie* van den mensch. Met deze laatste takken heeft hij zich bijzonder bezig gehouden. Hij volgde den Cursus der ontleedkunde, even als de studenten in de geneeskunst, en vergeleek naauwkeurig, daar hij zich veel met de ontleding van dieren bezig hield, den bouw van dezen met dien des menschen. Door innige vriendschap ten naauwste verbonden aan den Hoogleeraar TIEDEMANN en mij, heeft hij ook meerendeels met ons gemeenschappelijk gewerkt. En heeft het BOIE nimmer ontbroken aan volharding bij zijnen vaak moeijelijken en langdurigen werktuigelijken arbeid, men zag hem altijd uitblinken, wanneer het de wetenschappelijke en beredeneerde zijde eener zaak gold: het was niet slechts de uitwendige vorm der geschapene wezens, welke zijne aandacht boeide; maar hunne levenswijs, hunne bewerktuiging en de verborgene krachten, door dezelve uitgedrukt; deze waren vooral de onderwerpen van BOIE's beschouwingen en onderzoekingen."

Twee jaren lang bekleedde BOIE met den meesten lof en tot groot nut van zich zelven deze betrekking. Het was in dit tijdvak, dat zijn boezemvriend KUHL, die wel jeugdig van jaren, doch, naar den maatstaf zijner verworvene kennis en roem, reeds tot meer, dan den mannelijken leeftijd ge-

vorderd was, zijne kunde en diensten aan het Nederlandsche gouvernement had verbonden (7), en bestemd werd tot het doen eener wetenschappelijke reize naar onze overzeesche bezittingen in *Oost-Indie.* Deze bestemming was in BOIE's oogen allerbenijdenswaardigst. Hij wenschte KUHL met warme deelneming deswegens geluk; doch zijne woorden en brieven van dien tijd getuigden maar al te zeer van de levendige zucht, die in zijnen boezem woelende was, om zijnen dierbaren vriend op reis te vergezellen. Dan, hij wist de onstuimigheid van dezen wensch weldra te bedwingen, en de zedige man getroostte zich het onvervulbare van denzelven door het denkbeeld, dat zijne oefeningen nog te weinig, zijne kundigheden nog te ontoereikende waren, om eene zoodanige grootsche en veelvereischende onderneming te mogen wagen: en toen zijn vriend de groote reis ondernam (*), achtte hij zich ten hoogste gelukkig van, door dezen, met eenige onzer Vaderlandsche geleerde natuurkundigen in betrekking te zijn gebragt. Het was door deze betrekking, dat hij de hoop kon blijven voeden, van de vruchten zijner studien eenmaal aan ons land, hetwelk hij in dat opzigt boven ieder ander de voorkeur gaf, te kunnen dienstbaar maken; eene hoop, welke hem zoo aanhoudend bijbleef, dat hij de voorstellen, hem later door het *Senckenbergsche* natuurkundige Instituut te *Frankfort* gedaan, om den ondernemenden en belangrijken RUPPEL op zijnen togt naar *Egypte*,

(*) 11 Julij 1820.

Nubien en *Abyssinien* te vergezellen, zonder dralen van de hand wees (8).

BOIE's hoop werd dan ook niet te leur gesteld. Eene toevallige kennismaking met onzen beroemden landgenoot TEMMINCK was het middel ter vervulling van dezelve. — De voortreffelijke Hoogleeraar BRUGMANS was ten grave gedaald, alvorens het ontworpene plan, om aan *Leidens* Akademische verzameling van Natuurlijke Historie eene meerdere uitgebreidheid te geven, had kunnen worden verwezentlijkt. Aan TEMMINCK werd de uitvoering van deze gewigtige taak toevertrouwd (*). Hoe dezelve door hem is ten uitvoer gebragt, behoeft niet door mij te worden beschreven. De landzaat kan niet onwetend zijn van hetgeen bij vreemdelingen ten volle bekend is. Doch niet een ieder weet, dat het BOIE was, welke zoo krachtdadig in de groote plannen van 's Museüms hoofd en oprigter medewerkte; het is elk niet bekend, dat de verhevene oogmerken van dezen door BOIE zoo vaardig werden begrepen en ondersteund. TEMMINCK zelve echter deed aan de verdiensten van zijnen jongen vriend daar, waar het te passe kwam, steeds volkomen regt wedervaren. Neêrlands Vorst en Bestuur werden van dezelve onderrigt. Zoodanige bekentenis ook kan TEMMINCKS roem niet schaden. De voortreffelijkste bouwmeester behoeft de hulp van kundige werklieden, om den trotschen tempel, welken zijne levendige verbeeldings-

(*) In 1821. Deze inrigting werd sedert tot een Rijksmuseum verheven.

kracht schiep, doch die zijne hand slechts op het papier kon verwezenlijken, hoog en met majesteit uit zijne grondslagen te zien oprijzen. Hem komt de eere van het ontwerp toe, dat slechts het scheppende vernuft vermogt te bedenken, en dat hem steeds als een onvervreemdbaar goed zal worden toegekend. Het daaruit ontstane werk blijft ten allen tijde *zijn* werk. Dan hij zelf kent en onderscheidt de uitvoerders van zijn bestek..... Ook TEMMINCK kende BOIE en deed hem regt. — Een waarlijk groot man, wel verre van de verdiensten in anderen te willen verkleinen, zal steeds trachten, om die, waar hij ze ook vinden moge, in het helderste daglicht te plaatsen, zonder vrees, dat zijn eigen roem door dien van anderen zal overschaduwd worden.

Toen TEMMINCKS voortreffelijk *Handboek der Vogelkunde* het licht zag (9), trok hetzelve de opmerkzaamheid van alle beoefenaars dezer wetenschap tot zich, en onder deze behoorde ook toen reeds onze BOIE. Zoo als men gezien heeft, was van zijne vroegste jeugd de vogelkunde BOIE's meest geliefkoosde studie, en in zijne jongelingsjaren bereikte hij reeds eene zeldzame hoogte in deze wetenschap. Het kan niet anders, of de *empirische* weg, welken hij bij derzelver beoefening had ingeslagen, moest hem bij zijn juist oog en gezond oordeel tot gevolgtrekkingen leiden, die hij als onbetwistbare waarheden meende te mogen aannemen. Op dezen goeden grond steunende, waagde het BOIE, van TEMMINCKS handboek eene beoordeeling te geven, van aanmerkingen verge-

zeld, die den kundigen Ornitholoog kenschetsten, die door TEMMINCK, wien het alleen om de bevordering dier wetenschap te doen was, gereedelijk werden aangenomen, en ook, bij de tweede uitgave van dat *Handboek*, dankbaar werden erkend (10). Dit was de grondslag der kennismaking tusschen TEMMINCK en BOIE, en de aanleidende oorzaak, dat deze laatste naar *Leiden* beroepen werd, om aldaar, onder den titel van *Conservateur*, den eersten bij de vestiging van het Museum van Natuurlijke Historie behulpzaam te zijn, met de toezegging tevens, dat hij weldra zoude worden belast met de, in zijn oog zoo benijdenswaardige taak eener wetenschappelijke reize op kosten en ten behoeve van het Nederlandsche Gouvernement.

In den zomer van 1821 kwam BOIE te *Leiden* aan. Wij hebben den vlijtigen en voor zijne geliefde wetenschap hartstogtelijken jongen man van deze zijde reeds te gunstig leeren kennen, om de vermelding niet overbodig te achten, op welke wijze hij aldaar zijne nieuwe, zoozeer verruimde, en daardoor zoo moeijelijke, en toch voor hem zoo aangename loopbaan intrad. Wij hebben hem reeds te wel leeren kennen, om te kunnen vooronderstellen, dat zijn ijverige en ondernemende geest zich door den aanblik der veelvuldige en veelsoortige werkzaamheden en bemoeijingen, die zich aldaar voor hem opdeden, zal hebben laten afschrikken en ontmoedigen. Wij gelooven veeleer, dat deze alleenlijk gestrekt hebben, om hem nog meer aan te vuren en de inspanning zijner krachten te ver-

dubbelen. En waarlijk, mijne lezers, dit was zoo, en behoeft geen nader betoog. Men werpe eenen blik in de uitgebreide galerijen van 's Rijks Museum, en vergelijke wat het thans is en wat het vroeger was; men berekene daarbij, in welk een kort tijdvak en met welk een gering getal behulpzame personen men die nationale inrigting tot eene hoogte heeft gebragt, dat dezelve met waardigheid vermag mede te dingen met de voornaamste gestichten van dien aard in *Europa*; en wie zich slechts eenigermate met den omvang en de geaardheid der werkzaamheden, aan zoodanig *Etablissement* verbonden, heeft kunnen bekend maken, zal mij gereedelijk van de taak ontslaan, om hier in het breede op te sommen, wat BOIE in zijne hoedanigheid als *Conservateur* verrigt heeft: eene taak, welker geheele vervulling ook mijne krachten verre zoude te boven gaan. Waar toch zou ik moeten beginnen, indien ik mij aan dezelve durfde wagen (11)?

Wie is in staat, het leven te beschrijven van den altijd ijverigen, altijd bezigen man, voor wien geen werk zoo vermoeijend is, als de werkeloosheid zelve, wiens uitspanningsuur zelfs niet anders is, dan eene veranderde oefening tot nut van zijne wetenschap, tot beschaving van zijnen geest of veredeling van zijn hart? Den loop der verrigtingen van zoodanigen man te volgen, is schier onmogelijk, en het eenige, waarmede zijn levensbeschrijver zich ten slotte moet tevreden houden, is, om op de vruchten te wijzen van de inspanning van zijnen geest, en te mogen zeggen: »Ziedaar, dat

heeft hij gedaan!" — Altijd en overal was BOIE werkzaam. Nu eens bevond hij zich in het midden der kweekelingen van 's Museüms *Laboratorium*, hen minzaam en ernstig onderwijzende in de kunst, om dierenhuiden te bereiden en op te zetten, hunnen smaak vormende, en hen tevens bekend makende met de geaardheid, de levenswijze, de verblijfplaats enz. van het dier zelf, en zich zelven daarbij onverpoosd eenen vaak moeijelijken handenarbeid getroostende. Dan weder zag men hem in 's Museüms uitgebreide galerijen, hier zich onledig houden met de rangschikking der voorwerpen: daar dezelve onderling vergelijken, bepalen en beschrijven. Alles, wat hij deed, droeg blijken van zijnen ijver, van zijne kunde, van zijnen goeden smaak.

Korten tijd, nadat BOIE zijne recensie van TEMMINCKS werk had in het licht gegeven, bezorgde hij eene Hoogduitsche vertaling van de voortreffelijke verhandeling over den *Anas Spectabilis* van FABRICIUS, welke in de Annalen van het *Wetterauer* gezelschap is afgedrukt. De zeldzaamheid van dien vogel was tot toen oorzaak, dat men deszelfs wezentlijk bestaan meende te kunnen betwijfelen, en het is vooral aan de meerdere bekendmaking dezer meesterlijke verhandeling en aan BOIE's bijgevoegde aanmerkingen, dat wij eene naauwkeurige kennis van dezen zeldzamen bewoner van het Noorden te danken hebben. Door de bemoeijingen der Deensche Natuuronderzoekers ziet zich sedert dien tijd genoegzaam elk Museüm in het bezit van dat voorwerp.

Hoeveel belang BOIE ook in de kennis der voge-

len stelde, was dezelve echter in geenen deele zijne uitsluitende studie. De beoefening van het eene deel der wetenschap deed hem de andere deelen niet geheel veronachtzamen. Elke tak van dezelve was hem dierbaar, omdat alle te zamen genomen tot het groote doel moeten geleiden. Dan, toen hij aan het Museüm te *Leiden* beroepen werd, opende zich voor den ijverigen natuuronderzoeker zulk een groot en algemeen veld, dat het rijk der vogelen weldra voor eene meer bijzondere beschouwing van een ander deel der natuurlijke Historie, in hetwelk hij, op zijne standplaats, der wetenschap van grooter nut kon zijn, moest plaats maken. Aan TEMMINCK's zijde, wiens Ornithologische kundigheden algemeen bekend zijn, mogt hij deze taak, zonder hindernis voor 's Museüms belangen, gerustelijk laten varen. Misschien ook, dat de mindere rijkheid aan landvogels in onze streken en de beperkte jagtgelegenheden, welke op den geest van hem, die gewoon was in het boschen vogelrijke *Duitschland* ter jagt te gaan, noodwendig eenen ongunstigen indruk moesten te weeg brengen, wel het hare hebben mogen bijdragen, om den lust tot deze studie eenigermate te bekoelen; terwijl de nieuwe verschijnselen, welke door onze zeekusten worden aangeboden, toch ook te schaars en te eenvormig zijn, dan dat dezelve op den duur zijne aandacht in eene genoegzame mate zouden hebben kunnen bezig houden; of wel, dat BOIE, wiens ijver door de grootste moeijelijkheden steeds het meeste geprikkeld werd, daar hij de kracht in zich gevoelde, om dezelve te boven

te komen, zich op een veld heeft willen wagen, hetwelk nog zoo wenig met vrucht was bearbeid: — genoeg is het te weten, dat hij, van zijne aanstelling bij het Museüm af, in het bijzonder zijne opmerkzaamheid vestigde op de zoo zeer veronachtzaamde studie der *Erpetologie* (*).

Het zij mij vergund, bij de erkenning van mijne volslagene onwetendheid in dit vak van studie, alhier gebruik te maken van de mededeelingen eens vriends, die, na eenigen tijd met Boie bij het Museüm te zijn werkzaam geweest, bestemd werd, om denzelven aldaar in zijne betrekking op te volgen (12).

»De talrijke verzameling Amphibiën," dus luidt deze mededeeling: »welke boie bij het aanvangen van zijnen post vond, de eenige, welke van het Zoölogische gedeelte uit het oude kabinet in 's Rijks Museüm kon worden ingelijfd, doch volgens het oude gebrekkige stelsel was bepaald; de groote, en, als ik het zoo noemen mag, onoverzienbare volgreeks, welke eerst door den Hoogleeraar reinwardt, en vervolgens door de ongelukkige kuhl en van hasselt, in onze *Oost-Indische* bezittingen waren bijeengebragt; benevens de zeer aanzienlijke verzameling, welke van *Braziliën*, de Kaap de *Goede Hoop* en de goudkust voorhanden waren, moesten allen noodwendig een naauwkeurig overzigt ondergaan, wilde het *erpetologisch* gedeelte des Museüms met de overige deelen op eene gelijke hoogte gebragt worden. Deze hoogst moeije-

---

(*) Kennis der kruipende dieren.

lijke taak werd door BOIE ondernomen, en, wanneer men eenen blik werpt op den tegenwoordigen toestand dier verzameling, dan kan het niet anders, of de scherpzinnigheid, waarmede deze waarlijk reusachtige arbeid door hem is ten uitvoer gebragt, moet elks verwondering in de hoogste mate opwekken, en nog te meer, wanneer men daarbij bemerkt, dat alle pogingen, om zich door middel van de tot dien tijd in het licht verschenen werken eenen leiddraad te verschaffen, vruchteloos moesten zijn. Dan, BOIE's oog en oordeel hadden dezelve niet noodig; hij baande zich zelven den weg, en welligt den eenigen, welke bij dien arbeid door hem kon worden bewandeld." —

»Het in orde brengen van zulk eene uitgebreide verzameling, als hier aanwezig was, moest, om wel te slagen, in twee deelen worden gesplitst, waarvan het eene de bestemming der soorten, en het andere de verdeeling dier soorten in natuurlijke geslachten ten oogmerk had." —

»Voor hem, die zich immer met de vervulling van zoodanigen arbeid heeft belast gezien, zal het niet noodig zijn, alle de moeijelijkheden op te geven, welke aan het bedoelde eerste gedeelte verknocht zijn. De slechte afbeeldingen, die wij in dit vak van wetenschap bezitten, en de nog slechtere beschrijvingen, zijn geheel ontoereikende, om, ook slechts met eenige zekerheid, deze en gene soort van elkanderen te kunnen onderscheiden. Dan, niettegenstaande dit, gelukte het BOIE, schier alle soorten met eene bewonderingswaardige juistheid aan te duiden, zuiverde hij haar van de meeste

valsch aangegevene *Synonima*, en onderkende hij vele der tot heden niet wedergevondene *species* van SEBA, SCHEUCHZER, LINNAEUS, SHAW en RUSSELL. Daarenboven werden de menigvuldige, geheel nieuwe voorwerpen, in het Museüm voorhanden, op de doeltreffendste en meest karakterschetsende wijze door hem benoemd, en alzoo legde BOIE een' uitgestrekten en vasten grondslag tot het verordenen eener verzameling, welke thans ongetwijfeld voor de aanzienlijkste van dien aard in geheel *Europa* mag gehouden worden."

»Nu bleef," dus gaat BOIE's opvolger voort, »onzen vriend nog de verdeeling van zulk eene menigte soorten in natuurlijke geslachten over. Met een slechts gering doorzigt in de studie der *Erpetologie* zal men zich gemakkelijk overtuigen, dat de meeste vroeger ingevoerde geslachten (en dit zij voornamelijk aangemerkt ten opzigte van de groote familiën der slangen), op eenen zeer onvasten grond staan, en te meer geheel willekeurig moeten schijnen, daar het den geleerden beoefenaar derzelve altijd aan een genoegzaam overzigt der soorten in de natuur ontbrak. BOIE was derhalve genoodzaakt, dit werk van den beginne af te ondernemen, en, wegens het onoverzienlijk getal der soorten, nieuwe geslachten in den geest van CUVIER's onderafdeelingen (*Sous-Genres*) te vormen. Hij deed dit, en door dezen voortreffelijken arbeid, die ons voorkomt een van BOIE's meesterstukken te zijn, daar alle beweegredenen voor denzelven uit de natuur zijn genomen, en slechts zij alleen hem tot rigtsnoer en gids heeft gediend, is

het gemakkelijk geworden, om de zoo menigvuldige soorten met eenen enkelen blik geheel te overzien en te kunnen verdeelen. — Wat CUVIER's nieuwe vischgeslachten zijn voor de *Ichthyologie*, schijnen mij BOIE's geslachten te zijn voor de *Erpetologie.*"

»Nadat de verzamelingen der gewervelde dieren, aan BOIE's toeverzigt gedurende zijn verblijf te *Leiden* toevertrouwd, geordend waren en het Museüm in zijn geheel op een vast standpunt was gebragt, verkreeg BOIE meerdere ruimte van tijd, om een zijner lang ontworpen plannen ten uitvoer te brengen. Met al den ijver van een' natuuronderzoeker bevlijtigde hij zich toen, om zijnen ongelukkigen vriend KUHL eene onvergankelijke gedenkzuil te stichten. Eene beschrijving van de talrijke nieuwe soorten kruipende dieren, door dien rusteloozen jongeling en zijnen begeleider (13), op hunne reizen bijeengebragt, gaven hem daartoe overvloedige stof. Ofschoon buiten het bezit van hunne manuscripten en teekeningen, ondernam BOIE echter dezen arbeid, en besloot het geheel uit te geven in de Fransche taal, onder den titel van *Erpétologie de Java.* De meeste nieuwe soorten werden, onder zijne oogen en aanwijzingen, door ervarene teekenaars afgebeeld, en de beschrijvingen liet hij van zijne algemeene inzigten over de geslachten en familiën vergezeld gaan. Mij mogt het geluk ten deel vallen, dit zoo belangrijke manuscript, dat door beletselen van velerlei aard tot heden niet is kunnen worden in het licht gegeven, mij ten nutte te maken; en ieder, wien de wetenschappen ter harte gaan, zal het aangenaam zijn te

vernemen, dat het tijdstip der uitgave thans niet verre meer verwijderd is. Aan deskundigen zij het verbleven, om alsdan over dezen arbeid uitspraak te doen en te oordeelen, of ik aan denzelven te veel lof geef, wanneer ik zeg, dat BOIE daardoor zijnen eigenen naam, tevens met dien van zijnen vriend KUHL, heeft vereeuwigd."

»Toen het prachtwerk der door SPIX in *Brasilie* nieuw ontdekte *Amphibiën* in het licht was verschenen, en hetzelve, wegens de menigte daarin afgebeelde onbekende voorwerpen, de opmerkzaamheid tot zich trok van alle natuurkenners, was BOIE de eerste, die het waagde, dat gedeelte des werks, hetwelk de hagedissen (*Sauriers*) behandelt, aan eene beoordeeling te onderwerpen (14). De grondige aanmerkingen, welke hij bij die gelegenheid in het midden bragt, geven blijken van zijne oefening en oordeel, en moeten door ieder, die maar eenigzins in deze studie is ingewijd, gebilljkt worden. Ook hebben in de laatste tijden, hoezeer SPIX, sedert de verschijning dier Recensie, BOIE's meening trachtte te wederleggen, onderscheidene geleerde *Amphibiologen* geene bedenking getoond, om die meening bij te vallen."

»Kort voor zijn vertrek van *Leiden* vond BOIE nog gelegenheid, eene schoone verzameling *Amphibiën* te onderzoeken, welke door den Heer BLOMHOFF van *Japan* waren medegebragt. Hij deelde der geleerde wereld zijne bevindingen dienaangaande mede in eene verhandeling (15), welke tevens de beschrijving bevat van verscheidene nieuwe opmerkingen omtrent eenige reeds bekende soorten uit

deze dierklasse, mitsgaders ook over eenige aldaar voorkomende vogels.”

Hoezeer gevoelen en bewonderen wij de verhevene eigenschap der taal, wanneer wij ons onledig houden, om met eene enkele pennestreek, en in een oogenblik des tijds, de moeijelijkste en langdurigste verrigtingen van een' verdienstelijk' man aanschouwelijk voor te stellen! Want, in welke korte bewoordingen hier ook de voornaamste bedrijven van BOIE, gedurende zijn vijfjarig verblijf aan het Museüm, als het ware slechts zijn aangestipt, zoo zal het toch niemand ontgaan, dat dezelve van dien aard zijn, dat zij noodwendig en veel tijds, en niet minder inspanning vereischten. Bij dit alles verzuimde BOIE zijne geregelde jagtoefeningen en wandelingen niet. Vaak bezocht hij de zandige kusten der zee en de moerassige oevers der Haarlemmermeer. Gedurende eenige maanden van het jaar strekte het gastvrije en voor de jagt zoo gunstig gelegene buitengoed van den Heer TEMMINCK (16) hem tot een aangenaam verblijf, waar hij niet als ondergeschikt ambtenaar, maar als vriend werd ontvangen, en zich geheel en al aan zijne studiën en de jagt vermogt over te geven. Het was ook daar, dat hij de uitgave bezorgde van het uitvoerige dagboek, door zijnen broeder, in den jare 1817, op deszelfs reize door *Noorwegen* gehouden, en hoofdzakelijk aan de kennis der *Ornithologie* toegewijd. Dit, wegens de menigte daarin voorkomende nieuwe en belangrijke waarnemingen, algemeen geschatte werk, werd door onzen BOIE met eene voorrede en vele aanmerkingen verrijkt, welke

zich, even als zijne andere geschriften, door scherpzinnigheid van oordeel, uitgebreide kennis en bondigen redeneertrant kenmerken (17).

Ook voor de gezellige verkeering wist BOIE nog genoegzamen tijd uit te woekeren. Even als elders, waar hij zich ook met der woon bevond, had BOIE te *Leiden* zijne vrienden, en onder dezen was er zeker geen, wien hij reiner achting en warmer vriendschap toedroeg, dan aan den, als mensch en geleerde evenzeer uitmuntenden Hoogleeraar REINWARDT, van wien hem dezelfde vereerende gevoelens in dezelfde mate wederkeerig mogten ten deel vallen. —

Het kon niet wel anders, of de weinige, maar wel doorwrochte en veel beteekenende geschriften, die van BOIE het licht zagen, de zeer uitgebreide en hoogst belangrijke briefwisseling, welke hij met de voornaamste natuurkundigen steeds levendig hield, en niet minder de menigvuldige geleerden van allerlei oorden, welke, door de rijkdommen van het Nederlandsche Museüm uitgelokt, hetzelve aanhoudend kwamen bezoeken, die hij steeds met de meeste minzaamheid begeleidde, hen teregt wijzende, en, wanneer hij het voor de wetenschap nuttig achtte, hun zonder de minste achterhoudendheid zijne inzigten en waarnemingen mededeelende, dit een en ander moest noodwendig aan BOIE's verdiensten eene bekendheid geven, waarvan hij in meer dan één opzigt de gevolgen ondervond. Reeds in het jaar 1821 was hem van wege de Heidelbergsche Akademie de graad van Doctor in de wijsbegeerte, *honoris causa*, opgedra-

gen, en hij verkreeg achtervolgens het lidmaatschap van onderscheidene geleerde maatschappijen: als van de *Wetterauer* maatschappij voor de natuurkunde, van het *Senkenbergsche* gezelschap der natuuronderzoekers te *Frankfort*, van dat ter bevordering der natuurkunde te *Marburg*, der natuurlijke historie te *Groningen*, van bosch- en jagtkunde te *Dreiszigacker* enzv.

Niettegenstaande den onverdroten ijver, waarmede BOIE aan zijne betrekking bij het Nederlandsche Museüm steeds had eere gedaan en het wezentlijke genoegen, dat de snelle voortgang van deze inrigting hem veroorzaakte, bleef echter het doen eener wetenschappelijke reize steeds zijn onveranderlijk doel. Hij had zich, van den beginne af, voorgesteld, om niet langer dan een, of ten hoogste twee jaren te *Leiden* te vertoeven, en het scheen dan ook, dat eene der treurigste gebeurtenissen, welke BOIE's gevoelig hart konden treffen, zou bijdragen tot de spoedige verwezentlijking van het toppunt zijner wenschen. Reeds in den jare 1821 was zijn geliefde en hoogst verdienstelijke vriend KUHL het slagtoffer geworden van zijnen ongetemperden en alles ondernemenden ijver. Toen dezelve zijn rampspoedig einde voelde naderen, had hij, steeds vervuld met het belang der wetenschappen, zijnen vriend BOIE voorgedragen als den geschiktsten persoon, om hem in zijne hagchelijke loopbaan op te volgen, en het dezen tevens ten pligt gesteld, om dit zijn verlangen als eene uiterste wilsbeschikking te eerbiedigen. Zijn, nu alleen geblevene togtgenoot, VAN HASSELT, die, twee ja-

ren later, insgelijks eene prooi werd van het graf, drong er bij den Heer TEMMINCK, evenzeer als bij BOIE zelven, ten sterkste op aan, om het vertrek van dezen laatsten naar *Indië* zooveel mogelijk te bespoedigen. »Gij zult ligtelijk begrijpen," schreef hij, »met welk reikhalzend verlangen ik de overkomst van BOIE te gemoet zie. Reeds droom ik van het geluk dier dagen, wanneer ik met een' man als BOIE, den boezemvriend van mijnen onvergetelijken KUHL, mijne werkzaamheden zal mogen deelen." Deze omstandigheden noopten BOIE zeker niet weinig, om het tijdstip zijner afreize zooveel mogelijk spoed bij te zetten; doch door beletselen van verschillenden aard werd hij daarin nog lang wederhouden. Hij getroostte zich dit verwijl door het denkbeeld, dat hij, later vertrekkende, ook des te beter met kundigheden toegerust, het veld zijner werkzaamheden zou kunnen intreden. Daarenboven was hij daardoor tegenwoordig bij de ontvangst der laatste verzamelingen zijner ongelukkige voorgangers, welke, langen tijd na derzelver overlijden eerst bij het Museüm aankwamen, en droeg daardoor volledige kennis van hetgene door hen was verrigt, en van welke voorwerpen hij, bij te doen onderzoek, de eere der vinding niet ten onregte aan zich zelven vermogt toe te schrijven. —

Toen eindelijk dat lang verbeide tijdstip met eenige zekerheid kon bepaald worden, maakte BOIE, die niets wilde verzuimen van hetgeen tot den goeden uitslag zijner onderneming kon bijdragen, van den hem overschietenden tusschentijd gebruik, om *Frankrijks* hoofdstad met hare uitgebreide verza-

melingen van natuurvoortbrengselen en uitmuntende geleerden te leeren kennen. Het Nederlandsche Gouvernement voorzag op eene edelmoedige, en, waar het de bevordering van kunsten en wetenschappen betreft, eigenaardige wijze in de onkosten, aan deze reis verbonden (18). Genoegzaam vier maanden bragt hij aldaar in gestadige werkzaamheid door. De Heer TEMMINCK, die hem op deze reis vergezelde, bragt hem in kennis met den beroemden CUVIER en de voornaamste natuurkundigen dier stad. In den voortreffelijken VON HUMBOLDT, die te dien tijde te *Parijs* was, vond hij niet slechts den uitmuntenden geleerde, maar zelfs eenen warmen en dienstvaardigen vriend. Niet moeijelijk zoude het zijn, om, wanneer wij BOIE in zijne bedrijven te *Parijs* wilden volgen, daarmede eenige bladzijden te vullen; dan, daar deze, van hoeveel belang ook voor hem zelven, niet dan van middellijken invloed op de diensten, die hij der wetenschappen bewezen heeft, te achten zijn, zoo meenen wij ons daarvan te mogen onthouden. Gelukt het den weetgierige, zich bronnen van onderrigt te openen, daar, waar derzelver aanwezen ter naauwernood bekend zijn, hoeveel te rijkelijker zal hij niet weten te putten, waar zij zich in menigte hem als van zelven aanbieden! —

Van *Parijs* vertrekkende, begaf BOIE zich regelregt naar *Heidelberg*, om aldaar nog eenige dagen in den schoot van zijn dierbaar gezin door te brengen. Eene edele drijfveêr had hem dezen tijd zoo kort mogelijk doen stellen. Het was voor zijn gevoelvol en teederminnend hart een zware strijd, om

zijne achtenswaardige, tachtigjarige moeder, zijne geliefde tweeling- en oudste zuster en zijnen eenigen broeder het laatste vaarwel te brengen; dan, hij scheurde zich met geweld uit hunne liefdearmen los; helaas! om hen nimmer weder de zien.

Te *Leiden* wedergekeerd, vond BOIE zijnen *Heidelbergschen* akademievriend, den Heer MACKLOT, druk onledig met de toebereidselen voor hunne reis. De dood van VAN HASSELT had ten gevolge gehad, dat men aan BOIE eenen anderen togtgenoot toevoegde. Deze kende de bijzondere geschiktheid en ook de neiging tot het doen eener zoodanige reis van den Heer MACKLOT. Deszelfs buitengewone ligchaamskrachten, zijne bekwaamheid als geneesheer en wondheeler, zijne goede phijsische studien en ervaring in de *Geologie* en *Mineralogie*, noopten BOIE, om den Heer MACKLOT als zijnen reisgenoot voor te stellen. Dezelve werd door ons Gouvernement als zoodanig benoemd. Even als BOIE opende hij zijnen werkkring in het Museüm, en hetzelve is aan zijne *Osteologische* en *Mechanische* kundigheden den uitmuntenden staat verschuldigd, waarin zich de verzameling der *Osteologie* sedert bevindt. — Kon men van KUHL en VAN HASSELT met het meeste regt aanmerken, dat dezelve te zamen een voortreffelijk geheel uitmaakten, van niet mindere toepassing is deze bemerking op BOIE en MACKLOT, welke tevens, even als genen, door de warmste vriendschap aan elkander verknocht waren.

De 29ste van de maand November 1825, was de dag, waarop BOIE zijne betrekking te *Leiden* ver-

liet, en zich, vergezeld van den Heer MACKLOT, den Preparateur MULLER en den teekenaar VAN OORD, aan boord begaf van het Brikschip *Dijkzigt*, dat te *Hellevoetsluis* zeilreê lag. Den 31 December daaraanvolgende, ligtte hetzelve anker en zette koers naar *de Kaap de Goede Hoop*, waar het niet voor de maand Maart 1826 aankwam, na eenen moeijelijken togt, op welken onze reizigers met zware en aanhoudende stormen te kampen hadden. Dit was oorzaak, dat zij aan boord maar weinig gelegenheid vonden tot het verzamelen van voorwerpen. BOIE beklaagde zich deswegens in eenen brief aan den Heer TEMMINCK. »Het is niet mogelijk," schreef hij, »om iets op zee magtig te worden, dan alleen bij stil weder, daar, door de minste beweging van het schip, de voorwerpen uit deszelfs nabijheid en van de oppervlakte des waters verdreven worden. Ook voor de werkzaamheden van den teekenaar is stil weêr een vereischte; terwijl zulk een ongewoon verblijf nog daarenboven een aantal aan hetzelve eigene, kleine beletselen tot iedere soort van arbeid oplevert. Hoeveel moeite heb ik niet aangewend, om u eene verzameling onweêrsvogels, van welke wij schier dagelijks eene menigte soorten in het gezigt hadden, bij een te brengen: dan vruchteloos! Deze vogels naderen het schip maar zeldzaam digt genoeg, om dezelve onder het schot te hebben, en zoo men hen al treft, worden zij door den stroom weggevoerd, alvorens men hen kan meester worden. Vele dezer vogels, b. v. zagen wij op de hoogte der klippen van *Martin vas*, op welke ik jagt maakte,

terwijl MULLER de aangeschotene, door middel van het *Mollusken*-net, trachtte op te vangen; maar ik ondervond weldra, dat dit slechts een wreedaardig vermaak was, zonder nut voor de wetenschap." —

Het oponthoud van *de Dijkzigt* aan de *Kaap de Goede Hoop* was te onbepaald, om de natuurkundige commissie eene reis naar de binnenlanden, tot welke BOIE zoo vele neiging gevoelde, te kunnen veroorloven. De korte tijd echter, welken zij aldaar doorbragt, was toereikende, om haar eene aanzienlijke hoeveelheid voorwerpen, zoowel uit het dieren- als uit het Delfstoffenrijk, genoegzaam om vijf groote kisten met dezelve te vullen, bijeen te verzamelen. De bekende gastvrijheid en hulpvaardigheid van de inwoners der *Kaapstad*, vooral ten opzigte der *Hollanders*, waren BOIE en MACKLOT daartoe van zeer veel dienst. — Hier reeds waren zij beiden op het punt, om de slagtoffers van hunne onderneming te worden. — Zij hadden het gewaagd, om, ter bekoming van eenige zeldzame watervogels, zich met een klein vaartuig in de baai te begeven. Bij hun afvaren was er zulk eene windstilte, dat men genoodzaakt was, tot de riemen de toevlugt te nemen; dan, naauwelijks waren zij de schepen voorbij, welke op de reede ten anker lagen, en zagen zij hun oogmerk bereikt, toen zij eensklaps van de zijde des Tafelbergs door zulk eene hevige windvlaag werden aangegrepen, dat het vaartuig op het punt was van te vergaan. Door de kloekmoedigheid en tegenwoordigheid van geest des schippers werd hetzelve, tot verbazing eener menigte van aanschouwers, aan de kaai gestuwd, en de

beide reizigers zetteden, op eene schier wonderdadige wijze behouden, schoon doornat, voet aan wal. — BOIE knoopte, in het belang des Museüms, weldra eene vriendschappelijke kennismaking aan met eenige goede jagers, beoefenaars van de natuurlijke historie aan de *Kaapstad*, voorzag de voorwerpen hunner min of meer uitgebreide verzamelingen van wetenschappelijke namen, gaf hun onderrigtingen en voorschriften tot het wel slagen hunner ondernemingen in dezen, en bragt den korten tijd, gedurende welken hij zich aldaar ophield, in zulk eene aangename werkzaamheid ten einde, dat hij, nog in zijn' laatsten brief uit *Indië* met eene soort van geestverrukking schreef: »Hoe belangwekkend en hoe rijk in natuurvoortbrengselen is *de Kaap de Goede Hoop!* Indien ik er zeker van konde zijn, dat, na mijne taak alhier te hebben volbragt, mijne ligchaamskrachten zulks zouden gedoogen, dan zou ik, tot belooning, van het Gouvernement de toestemming bedingen, om aldaar nog eenige jaren te mogen doorbrengen..... dan dit is zeer te betwijfelen."

Na een verblijf van vijftien dagen aan *Afrika's* zuidkust gingen onze reizigers op nieuw scheep, ten einde hunnen togt naar *Java* voort te zetten, alwaar zij, zonder dat gedurende dien tijd iets buitengewoons of in het bijzonder vermeldenswaardigs, voorviel, op den 6. Junij 1826 gezond, en, zoo om de afgelegde vervelende reis, als ook door het denkbeeld van eindelijk het doel van hun verlangen bereikt te hebben, wel te vreden, voet aan land zetteden.

Het doel van hun verlangen? Ongelukkige BOIE!

Ja, gij hadt hetzelve bereikt. Wel mogten uwe bloedverwanten en vrienden zich met u verblijden over uwe behoudene aankomst in het land uwer verzuchtingen; wel mogten zij zich gelukkig gevoelen door de deelneming in het genot, dat gij betuigdet te smaken in de alles overtreffende schoonheid der, u aldaar omringende, rijke natuur, welker overheerlijke tooneelen door u met die meesterlijke trekken werden afgemaald, die u kenschetsten, en evenzeer ten bewijze strekken van den levendigen en verhevenen indruk, welken zij te weeg bragten op uw rein hart, als van uwe vatbaarheid, om dien indruk met warm gevoel te ontvangen. Hoe weinig waren zij, hoe weinig waart gij zelf er toen op bedacht, dat uwe noodlottige loopbaan zoo kortstondig, de verwezentlijking van uwe groote plannen zoo onvolkomen zouden zijn; en hoe droevig is voor mij thans de verpligting, dat ik, bij de vermelding uwer ongemeene verdiensten, de pen moet nederleggen en mijne taak als voldongen beschouwen, daar, waar dezelve eigentlijk had moeten beginnen! —

Door BOIE's steeds gevoerde briefwisseling met zijne voorgangers KUHL en VAN HASSELT, en ook door zijnen vertrouwelijken omgang met den Hoogleeraar REINWARDT, was de wijze, waarop die Nederlandsche natuuronderzoekers in de Oostindische bezittingen behandeld werden, en de voet, waarop zij hunne werkzaamheden hadden kunnen verrigten en ten uitvoer brengen, hem ten volle bekend. Dan, hoezeer vond hij, reeds dadelijk bij zijne aankomst aldaar, de omstandigheden niet veranderd! De edele, de menschlievende beschermer van kuns-

ten en wetenschappen had *Indië* verlaten (*), en met zijn vertrek schenen de aan haar gewijde tempels geheel te zijn afgebroken. — Bij den ongunstigen staat der kolonie en het gebrek aan geldmiddelen, waarin zij door eenen noodlottigen inlandschen oorlog gedompeld was, kon het niet wel anders, of onze wetenschappelijke reizigers moesten aldaar als een nieuwe en drukkende last voor de publieke schatkist worden aangemerkt. Noch woning, noch werkplaats, noch de vereischte gelden, om hunne loopbaan te kunnen openen en zelfs niet die, welke tot hun levensonderhoud benoodigd waren, konden hun worden aangewezen. Verschrikkelijke teleurstellingen voor jonge lieden, wier geestdrift, zoo lang beteugeld, gretig het oogenblik te gemoet zag, om zich te kunnen bot vieren! Iedere brief ook van BOIE, in dien tijd ontvangen, bevattede jammerklagten: niet daarover, dat men hem maanden lang aan zich zelven overliet, zonder hem den minsten geldelijken onderstand te verleenen; maar dat smartte hem allermeest, dat zij zich buiten de gelegenheid zagen gesteld, om den dierbaren tijd ten nutte der wetenschap te besteden en aan hunne zending eere te kunnen doen. Vruchteloos waren zijne aanhoudende en dringende, zoo mondelinge als schriftelijke verzoeken, om zich, ter uitvoering van hunnen last, of te *Padang* op *Sumatra*, of te *Pontianac* op *Borneo*, of te *Manado* op *Celebes* te mogen vestigen. Het aangenomen stelsel van bezuiniging, door de treurige omstandigheden

(*) De daar en hier en allerwegen hooggeachte Baron VAN DER CAPELLEN.

geboden, gedoogde de aan zoodanige reis verbondene onkosten niet; en maakten, aan den eenen kant, deze omstandigheden het aan het Indische Gouvernement veelligt tot eenen harden pligt, om aan de billijke vorderingen van onze reizigers geene voldoening te geven: zij waren, aan de andere zijde, natuurlijk de oorzaak van niet weinig verdriet voor hen, die zich door dezelve in het volbrengen van hetgene zij als hunnen pligt beschouwden, zoo geheel vonden te leur gesteld en gedwarsboomd. —

Zeven maanden werden door BOIE in eenen staat van verdrietelijke onzekerheid, doch niet in ontmoedigende werkeloosheid, op *Buitenzorg* doorgebragt. 't Is waar, dat daar deszelfs omstreken door BOIE's verdienstelijke voorgangers met zoo veel ijver waren onderzocht, hij weinig of geene hoop kon voeden, om aldaar vele nieuwe voorwerpen te zullen meester worden. Dan het was hem niet te min bekend, dat in een land als *Java* voor den natuuronderzoeker altijd nog iets te doen overig blijft; dat het menschelijk oog, bij zoovele rijkheid en overvloed van voortbrengselen, te kort schiet, of ten minste ligtelijk iets voorbij ziet. Zijne dagelijksche jagtwandelingen in den omtrek van *Buitenzorg* bevestigden hem ook weldra in deze meening; vele belangrijke waarnemingen en teregtwijzingen, bijzonder in het vak der vogelkunde, is men aan dezelve verschuldigd. Hier vooral was het, dat BOIE voor zich zelven de overtuiging verkreeg, dat de grond, waarop hij zijne onderzoekingen en waarnemingen in dat vak voornamelijk bouwde, een goede grond was, en hij door de mededeeling dezer waar-

nemingen zijne lastgevers meer dan overtuigde, dat zij in hem den mán gevonden hadden, om de taak, onder welke een KUHL bezweken was, op zich te nemen en met nut ten uitvoer te brengen. Niets, van hetgene zijne onderzoekingen kon toelichten, werd door hem veronachtzaamd: de aard en ligging van het oord, waar hij zich bevond, de voortbrengsels van den grond, de juiste tijd, wanneer hij werkzaam was, alles werd door hem in aanmerking genomen en in verband gebragt. Hier vooral was het, dat hem zijne oefening van het gehoor op den zang der vogelen te stade kwam. »Niets," schrijft hij, »is op *Java*, waar zich alles in het weelderige plantenrijk verliest, voor den *Ornitholoog* zoo nuttig, ja, onontbeerlijk, als de kennis van het geluid der vogelen: want zonder deze tast men als een blinde in het ronde. Aan mijne jagers laat ik de zorg verbleven, om de verzameling bijeen te brengen; maar, wanneer ik op de jagt ben, houd ik mij slechts onledig met hetgene mij nieuw is, en hierin laat ik mij alleen door het gehoor geleiden." En hierop volgen, ten bewijze, eenige waarnemingen, bij welke het oor verrigt heeft, wat het oog niet vermogt. Ook de in der tijd in het licht gegeven uittreksels van BOIE's brieven bevatten voorbeelden van deze zijne wijze van onderzoek (19).

Toen eindelijk de aangelegenheden der natuurkundige commissie in zoo verre geregeld waren, dat zij een bepaald reisplan kon ontwerpen, zettede zij zich daartoe dadelijk in beweging, en zij begaf zich naar de Provincie *Krawang*, een der *Preanger*-re-

gentschappen, welke nog door geenen natuuronderzoeker, buiten den Heer BLUME (als *Botanicus*), was onderzocht geworden. Deze reis werd door hen in het ongunstige saizoen, met de maand December, ondernomen. De regentijd was reeds begonnen. Ieder, welke belang in hen stelde, raadde hun aan, om hunne onderneming tot de maand April te verschuiven; doch BOIE, even als de zijnen, moede, zoo als hij het noemde, van het ledig zijn, beantwoordde den raad zijner vrienden met de woorden van zijnen lievelingsdichter SCHILLER: *Setzt man nicht das Leben ein, wie kann das Leben gewonnen seyn!* maakte gebruik van de hem gunstiger geworden gelegenheid, en zeide den kring der gezellige zamenleving vaarwel, om langs ongebaande wegen en in maagdelijke bosschen den woesten tijger en ander gevaarlijk roofgedierte in hunne bloedige spelonken te gaan opzoeken.

Zoo het geloof niet overtuigd was, zou het begrip het weigeren aan te nemen, dat in een tijvak van zes maanden, met alle de moeijelijkheden, welke, op zoodanige plaatsen, aan zoodanige werkzaamheden verknocht zijn, zoo veel kon worden verrigt, als door onze reizigers in dien tijd is gedaan. Groot is de hoeveelheid van voortbrengselen uit het dierenrijk, welke het Museüm van daar aan hen verschuldigd is. Het kleinste dier ontsnapte evenmin aan hunne behendigheid, als de gedrochtelijke *Rhinoceros* en de, door zijne schuwheid, ongenaakbare *Bantinger* (*) aan hunnen moed.

(*) Wilde Stier.

BOIE schreef alstoen van zich zelven: *Ik werk als een paard;* en waarlijk, wanneer men het oog slaat op de menigvuldige waarnemingen, welke hij alstoen heeft geboekstaafd, het dagboek en de briefwisselingen, die door hem zijn bijgehouden, en de uitvoerige verslagen, door hem aan het Nederlandsche en Oostindische Gouvernement ingeleverd, dan kan het niet anders, of het jagtgeweer en de schrijfpen hebben den ijverigen BOIE, van dat de zón opging, tot haren ondergang, afwisselend onafgebroken bezig gehouden. — Uit zijne brieven van dien tijd zal de navolgende zinsnede tot een nieuw bewijs kunnen strekken van het goede oordeel en de beradenheid, waarmede BOIE zijne onderzoekingen bestuurde.

»Het weder," dus schreef hij: »wordt van dag tot dag minder regenachtig en veroorlooft ons, ieder voor het hem aanvertrouwde vak, tamelijk vruchtbare jagtwandelingen te doen. In de koffijtuinen, welke in de nabijheid van onze bamboeswoningen gelegen zijn, wemelt het, sinds het begin der maand Maart, van inboorlingen, welke met het inoogsten van de koffij bezig zijn, en, daar het doel van ons verblijf alhier aan allen bekend is, brengen zij ons, zonder onderscheid, alle dieren, die hun in handen vallen. Aan den hoek van een venster gezeten, met eene welgevulde beurs met koperen munt vóór mij, en rijkelijk omringd van flesschen en dozen, heb ik opgerigt, hetgeen mijne reisgezellen mijn *Zoölogisch* kantoor heeten, en waar ik, vooral bij fraai weder, van den vroegen ochtend tot den avond, zoo druk bezoek ont-

vang, dat ik somtijds geheel ben afgetobd van vermoeijenis. Drie of vier kleine jongens vooral, onderscheiden zich door hunnen ijver; en, daar ik hun de zeldzame voorwerpen wel betaal, houden zij niet op, met anderen te zoeken. Die kleine guiten hebben mij eens tot twintig reizen komen storen in de beschrijving van eenen vogel, waarmede ik mij onledig hield; maar, daar het *nu eens* een vogelnest, *dan weder* eene hagedis, eene slang of een zeldzaam insekt was, dat zij mij aanbragten, zoo vraag ik, welk natuuronderzoeker zijn ongeduld daarbij niet zou hebben willen onderdrukken. Gij kent de *Lophyre géant* van de *Erpetologie* van *Java*, eene in de kabinetten hoogst zeldzame hagedis, van welke ons Museüm slechts eenige middelmatige exemplaren bezit; welnu! mijne kleine kantoorloopers bragten mij onlangs van dezelve achtervolgens elf voorwerpen, en dikwijls tevens zoovele nesten en eijeren van vogels, dat ik dezelve somtijds niet allen te gelijk wist te plaatsen. Daar de Heeren VAN RAALTE en VAN OORD intusschen met teekenen bezig waren, en de Heer MACKLOT zich in de kloven of op de toppen der bergen ophield, werd ik door dezen arbeid voor eenigen tijd van het vermaak mijner gewone uitstapjes afgehouden; doch dezelve scheen mij te voordeelig voor het Museüm te zijn, dan dat ik hem wilde veronachtzamen, en ik houd deze wijze van verzamelen voor alle reizende natuuronderzoekers zeer aanbevelenswaardig. Het is waar, dat men, om de lieden niet te ontmoedigen, hen dikwijls voor iets betaalt, hetwelk, zoodra zij den rug

hebben gekeerd, wordt weggesmeten; maar die zelfde menschen brengen, eenige oogenblikken later, dikwerf een ander voorwerp, hetwelk het eerste veelligt honderdvoud in waarde overtreft, en alle de onkosten gaan ondertusschen het bedrag van eenige centen niet te boven. De vaardigheid der inboorlingen in het vangen en opsporen der dieren, in hunne schuilplaatsen, is in de daad verwonderingswaardig; en hoe groot de ijver ook moge zijn van een' reiziger, *alleen* zal hij nimmer eene goede vangst doen.'' —

Alles, wat wij tot op dien tijd van den algemeen beminden BOIE, door zijne reisgenooten en hem zelven, vernamen, strekte ter geruststelling zijner hier achtergelatene vrienden, wier vreeze voor het behoud van den dierbaren man zulks maar al te zeer behoefde. Het droevige einde van de ongelukkige KUHL en VAN HASSELT lag nog levendig in de herinnering; doch, men hoopte, dat dit noodlottige voorbeeld onzen reizigers tot eenen spiegel zou strekken, om meer, dan deze zulks gedaan hadden, op zelfbehoud bedacht te zijn. BOIE had dit beloofd, en scheen ook werkelijk met deze les zijn voordeel te doen. — Dan, hij schijnt er niet op bedacht te zijn geweest, dat onder de drukkende hemelstreek, waar hij zich bevond, de vermoeijenissen van den geest den Europeaan evenzeer, zoo niet meer, verderfelijk kunnen worden, dan die des ligchaams. Van genen vergde hij te veel, ondanks de afmatting, welke hij vaak gevoelde, en waarover hij zich dikwerf beklaagde. Zijne gezondheid bleef overigens in goeden staat, en het was

aldus, dat hij den 23sten Augustus van den jare 1827, zijn klein kamp op den *Gedé* verliet, ten einde den daaraanvolgenden dag de hulde der Natuurkundige Commissie, bij gelegenheid van den plegtigen geboortedag van onzen uitmuntenden koning, aan het Indische Gouvernement op te dragen. Eene vereerende uitnoodiging van den Heer Commissaris Generaal DU BUS, om bij het feest van dien blijden dag tegenwoordig te zijn, werd door BOIE gaarne aangenomen. De prachtige maaltijd werd door een schitterend bal opgevolgd. BOIE nam rijkelijk aandeel in het vermaak. En dit vermaak..... Zoude het mogelijk kunnen zijn, dat eene kleine, onschuldige, ongezochte uitspanning, zulk eene ramp kan veroorzaken! (20)

Toen BOIE het feest verliet, bevond hij zich nog wel; aldra echter deed zich eene ligte ongesteldheid gevoelen, welke van zware hoofdpijn vergezeld ging. Niet lang duurde het, of eene brandende koorts, de geesel der Europeanen op *Java*, openbaarde zich in al hare hevigheid. Vruchteloos waren de zorgelijkste bemoeijenissen van den kundigen arts! Het doodelijk kwaad had wortel geschoten, en zijne woede wederstond de krachtigste geneesmiddelen, en de laatste pogingen eener worstelende natuur. Diep in het hart gegrepen en van doodsangst verstomd, stonden zijne toegesnelde reisgenooten rondom zijne sponde geschaard. De stervende BOIE kent hen niet meer. Zijne levensveêr is gesprongen! — Nog staren zij op het reeds ontzielde ligchaam en verbeiden vruchteloos het treurige laatste vaarwel. BOIE is het aardsche va-

derland en zijne sterfelijke vrienden ontvloden, en de dood heeft reeds het graf geopend, waarin hij met zijne dierbare KUHL en VAN HASSELT voor eeuwig zal vereenigd worden!

Treurige mare voor allen, die BOIE en de wetenschappen beminden. Noodlottige brief, in welken mij het eerst deze verschrikkelijke tijding werd medegedeeld! reeds bij uwen ontzettenden aanhef: *Onze vriend*, *onze broeder*, *hij*, *die ons alles was*, *en zonder wien wy niets zijn*, *is niet meer!* ontzonkt gij aan mijne bevende hand, zoo als thans ook de pen bij deze droevige herinnering! —

Het is voor den opmerkzamen menschenvriend eene hartbedroevende zaak, te zien, dat maar al te dikwerf de edelste, de voortreffelijkste gaven van den geest, door onbeteugelde hartstogten, opvolging van zinnelijken lust, ja zelfs, helaas! door de laagste dierlijkheid, in hare verhevene en nuttige werkdadigheden worden gestoord, ontsierd, verlaagd en bezoedeld. Ach! dat de geschiedboeken van alle tijden en volken daarvan mindere voorbeelden opleverden! En hoe menig lofredenaar heeft niet blozende zijne pen moeten nederleggen, wanneer hij, na eene welverdiende hulde gebragt te hebben aan de nuttige en belangrijke verrigtingen van zijnen held, bij eene nadere beschouwing van denzelven *als mensch*, op eene treurige wijze moest ondervinden, dat al de hem toegekende lof niet toerei-

kende was, om de feilen en gebrekken te bedekken, welke hem als zoodanig eigen waren (21). Zoo was het niet met BOIE! Voor alle deugden, evenzeer als voor alle talenten geboren, bezat deze beminnelijke man eene zeldzame en benijdenswaardige overeenstemming van hoofd en hart, van verstandelijke en zedelijke hoedanigheden. — Heb ik mij in de schets van zijne wetenschappelijke loopbaan te spoedig weêrhouden gezien door zijnen zoo vroegtijdigen dood: waarom nopen mij thans de willekeurige voorschriften van letterkundigen vorm en de bescheidenheid, om het mij goedgunstig verleende bestek niet te overschrijden (*), kort te zijn in de behandeling van zulk eene rijke stof, als de voortreffelijke zielshoedanigheden van BOIE opleveren? — Welke moet ik vermelden, welke zwijgen? Zal ik uitweiden over zijn rein, verheven, godsdienstig gevoel, hetwelk, zonder zich in spitsvondige redetwisten met anderen in te laten, de bijzondere gevoelens van een' ieder' eerbiedigde, en voor zich zelf een onuitputtelijk voedsel vond in de onafgebrokene beschouwing van de onbegrijpelijke wonderen der schepping Gods: eene beschouwing, welke, hoe onbegrijpelijk! elders zoo vaak tot een tegenovergesteld gevolg aanleiding geeft? Zal ik mijne krachten beproeven, om hem u voor te stellen, hoe hij, bij de erkenning van de boven alles uitmuntende voortreffelijkheid der menschelijke natuur, zijn hart voor de liefde tot zijnen evenmensch verruimde, in elk eenen vriend en broe-

(*) Men gelieve zich te herinneren, dat deze SCHETS ter plaatsing in een Tijdschrift vervaardigd werd.

der beschouwde, in niemand kwaad of feil vooronderstelde, en, waar hij zulks vond, het trachtte te verontschuldigen, te bewimpelen, of vooral, ware het mogelijk, te verbeteren? Hoe hij, overal en te allen tijde door deze liefde bestuurd, zich allerwegen deed kennen, lief hebben en bewonderen door die algemeene welwillendheid, welke, door onzen voortreffelijksten redenaar zoo uitmuntend geschetst, en te regt, volgens hem, zoo zeldzaam gevonden wordende, zoo zeer het erfdeel van BOIE was, dat men, hem in het burgerlijke leven gadeslaande, niet wist, waarover zich meer te moeten verwonderen, of over zijne onbegrensde zucht tot de bevordering van het heil en het welzijn van anderen, of over de geheele vergeting en, waar het gevorderd werd, verzaking van zijn eigen voordeel en belang? Zal ik hem schetsen als zoon, broeder, vriend? — O, kon ik de tranen doen spreken, welke zijne tachtigjarige moeder en zuster, nog dagelijks, om het noodlottig verlies van hun geliefd kleinood plengen; kon ik mijne lezers getuigen doen zijn van de nog steeds voortdurende droefheid van zijnen broeder, bloedverwanten en vrienden; hoe ons nog altijd de borst te vol wordt, wanneer wij (en hoe dikwerf doen wij dit niet) van hem spreken: waarlijk ik mogt mijnen arbeid staken, daar deze stomme, maar ongeveinsde tolken, met meerdere welsprekendheid BOIE's lof zouden vermelden, dan de pen vermag van eenen vriend, die meer gevoelt, dan hij kan uitdrukken. — Welk een vriend was BOIE niet! Getuigt het met mij, vrienden van den edelen afgestorvene! die,

even als ik, zijne werkdadige vriendschap hebt ondervonden. Getuigt het, of zij, als het noodig was, niet dáár begon, waar die van den gewonen stempel meestal eindigt? Gewis, van welke zijde wij BOIE ook zouden willen beschouwen, hij zal zich altijd aan ons voordoen als een uitmuntend, als een voortreffelijk mensch! Zijn gevoel was verheven, zijn hart rein, zijn doel waarheid. In zulk eene ziel had de deugd zoo vast haren zetel gevestigd, dat zelfs de kiemen der zinnelijkheid door haar werden verstikt en onvruchtbaar gemaakt. BOIE had dan ook niet alleen geene eigentlijke ondeugd, maar hij was zelfs vrij van de smetten, welke aan zekere standen of beroepen, en dus ook aan den zijnen, zoodanig eigen schijnen te zijn, dat men schier dezelve niet meer opmerkt, of ter naauwernood met den naam van zedelijk gebrek durft bestempelen. Ik wil niet spreken van die verregaande geldzucht, welke, onbegrijpelijk genoeg, ook vaak den man van studie aankleeft, even als of hij vreemd bleef aan het gevoel, dat het genot der beschaving van den geest door geen goud ter wereld kan worden opgewogen: voor zulk eene drift was BOIE niet vatbaar: ten bewijze daarvan moge verstrekken, dat zijne overkomst naar *Leiden* en zijn later vertrek naar *Indië* geheel onvoorwaardelijk door hem werden aangegaan; dat zijne minder dan middelmatige bezoldiging, gedurende zijn langdurig verblijf te *Leiden*, hem noch tot klagten, noch tot het doen van meerdere vorderingen heeft aanleiding gegeven; en, niet tegenstaande dat, was zijne beurs, even als zijn hoofd en hart, de mede-

eigendom van zijne vrienden. »Zorg altijd voor een' nood- en eenen eerepenning," was de les geweest van zijnen beroemden oom VOSS; en wanneer hij deze opvolgde, meende hij voor zijne geldmiddelen genoeg gedaan te hebben. —

Eene andere hoedanigheid, welke der menschelijke natuur schijnt ingeweven, en die, terwijl zij, behoorlijk beperkt, de bron is van zoo veel goeds, onbeteugeld, daarentegen, zelfs den man van verdiensten in zulk een hatelijk daglicht stelt, is de *eigenliefde*, en hare natuurlijke dochter, de *hoovaardigheid*. Het waarachtige kenteeken van den wezentlijk grooten man schijnt nederigheid te zijn: zoo waren, om slechts eenige te noemen, een BOERHAAVE, een NIEUWLAND, een BORGER; zoo waren KUHL en VAN HASSELT, zoo ook was BOIE. Niemand voorzeker was minder bekend met zijne uitstekende verdiensten dan hij zelf. En als het waarheid is, dat de menschelijke beginselen en handelingen, meestal of altijd, aan *eigenliefde* zouden zijn toe te schrijven, dan is het ook waarheid, dat dezelve bij BOIE in diervoege door de rede was gewijzigd, dat zij geheel het karakter daarvan had aangenomen. De wel gewijzigde *eigenliefde* toch, zegt een beroemd natuurkundige (22), heeft deze belangrijke gevolgen:

1. Dat zij den ijverigen man *kracht* schenkt, om zich door de langdurigheid en moeijelijkheden van eenen nuttigen arbeid niet te laten afschrikken.

2. *Moed* aan hem, die, schoon kennis hebbende van een gevaar, zich niet te min aan hetzelve blootstelt, wanneer hij daartoe noodzakelijkheid gevoelt.

3. *Liefde tot de wijsheid.*

Waarlijk, deze gevolgtrekkingen schijnen uit BOIE zelven te zijn afgeleid. —

Dan, wat is gevaarlijker klip, vooral voor den jeugdigen geleerde, dan eer- en roemzucht? en wie is er, die minder daardoor gekitteld werd, dan onze BOIE? Hij beminde de wetenschappen om haar, niet om zich zelven. Niets, van hetgeen hij wist, van hetgeen hij dacht, onthield hij den geleerde, van wien hij geloofde, dat het tot uitbreiding der algemeene kennis zoude worden aangewend. Meermalen bragten zijne vrienden hem onder het oog, dat zijne welwillendheid daaromtrent te verre ging. Dan, zoodanige herinnering scheen hem onaangenaam te zijn. »Bevordering van kennis moet het doel zijn," was alsdan zijn antwoord, »en, of dit door een' ander', of door mij geschiede, is hetzelfde." (23) Eenen jeugdigen, veelbelovenden vriend waarschuwde hij in dezer voegen voor de eerzucht. »*Het dagelijksch brood en de* »*eer komen van zelven*" (schreef hij); »stel de uwe daarin, om van edele menschen geacht te worden. Ik zweer u, dat dit de eenige ware belooning is, welke onze vlijt en goeden wil in dit leven kunnen verwerven. Hoed u vooral voor te *vergaande eerzucht*: want deze geleidt in de *wetenschappelijke* wereld tot datgene, wat men in de *maatschappelijke* gewoon is, roof en plundering te noemen."

Aan dusdanige verhevene beginselen paarde BOIE nog alle die deugden, welke ik niet beter weet te bestempelen, dan met den naam van *huiselijke*. In alles eenvoudig, zich zelven altijd gelijk, altijd

te vreden en opgeruimd, in elken kring spraakzaam, gezellig, voorkomend, opregt, en zoo bij uitstek goedhartig (24), was hij de beminnelijkheid zelve, en de lust en het voorbeeld van allen, die met hem verkeerden. —

De hoedanigheden, welke zijne hagchelijke loopbaan vereischte, had hij zich in eene hooge mate eigen gemaakt. Hij was sober; zijn van nature teeder ligchaamsgestel was door vermoeijenissen gehard; voor de studie geboren en levende, kon hij (zonder juist een stroef letterblokker te zijn) maanden achter een, met de grootste inspanning van geest, zich met eene zelfde soort van arbeid onledig houden; vooral was hij moedig, en verloor nooit zijne tegenwoordigheid van geest: eene hoedanigheid, die den reizenden natuuronderzoeker niet minder noodzakelijk is, dan den krijgsman.

Inderdaad, zoo men *niet altijd beminnen kan, wat men bewondert*: wie BOIE kende, moest hem lief hebben en bewonderen tevens!

Ik heb mijne taak voleindigd. Ik heb met flaauwe trekken het beeld geschetst van een' uitmuntend' man, en zijner nagedachtenis de hulde gebragt, die zij verdiende. Ik was zijn vriend, doch indien ik hem gevleid hebbe, mogen zijne vijanden, zoo hij die ooit had of hebben kon, tegen mij getuigen.... Dan, wat behoef ik meer ten bewijze, dat de beeldtenis, die ik van BOIE gaf, niet is opgesmukt, dan de taal te doen hooren, die de voortreffelijke REINWARDT uit de volheid zijns harten voortbragt, om in de ver van hier gelegen, doch niet

vergeten grafzerk van zijnen jeugdigen vriend te doen uithouwen:

Naturae scientiâ studiisque clarus,
omni virtute officioque ornatissimus
Ut feracis Naturae thesauros exploraret
animi generoso impetu motus,
Indiam profectus est.
Ubi cum animum expleret
plenisque Naturae gaudiis frueretur,
impar tot laboribus tantoque mentis ardori
Corpus defecit:
raptumque jam tristi fato carissimum caput
socii lugent, amici boníque omnes. (25)

Zoo is het! En, schoon berustende in de alwijze goedheid der Voorzienigheid, vragen zijne bloedverwanten en vrienden: *waarom zagen wij hem niet in ons midden de kroon der grijsheid dragen?*

AANTEEKENINGEN.

(1) Bladz. 4. HENDRIK BOIE was een tweeling. Hij zag te gelijk het levenslicht met eene zuster, JULIA genaamd, een meisje, even als haar tweelingsbroeder, van uitmuntende hoedanigheden, en ook, even als deze, vol zucht voor de bevallige studie der Natuurlijke Historie. Hij had, buiten deze, een' ouderen broeder en zuster, FREDERIK en LOUIZE BOIE, welke eerste een regterlijk ambt bekleedt en zich insgelijks, door zijne geschriften over de Natuurlijke Historie, als een ijverig beoefenaar van dezelve doet kennen. Deze beminnelijke en achtenswaardige familie woont te *Kiel*, in *Holstein*, en heeft het geluk van hare tachtigjarige moeder nog in haar midden te bezitten.

(2) Bl. 4. Volgens oude overleveringen stamt het geslacht BOIE af, van dat der VOETDIMANS, hetwelk in het Ditmarsche te allen tijde in groot aanzien stond. Men vindt dien naam onder de 48 Regenten van het land. Reeds in 1208 vestigde zich het geslacht BOIE in het Ditmarsche, alwaar hetzelve sedert dien tijd vele aanzienlijke openbare ambten bekleedde. H. NIKOLAAS en M. NIKOLAAS BOIE hebben zich bijzonder door hunne krachtdadige medewerking, ten tijde der Hervorming, doen kennen. Men zie, aangaande het geslacht BOIE, onder anderen J. ADOLPHI, genaamd NEOCORUS: *Cronick des Landes Ditmarschen*, uitgegeven door DAHLMANN, *Kiel* 1827.

(3) Bladz. 4. BOIE's vader was de uitgever van den *Göttinger Muzen-Almanak* en het *Duitsche Museüm.* Het was door zijne hulp, dat de beroemde VOSS, welke later zijne jongste zuster huwde, werd in staat gesteld, om de *Göttinger* Hoogeschool te kunnen bezoeken. (Zie het *Handboek der Hoogduitsche Letterkunde* van N. G. VAN KAMPEN, tweede stuk, bl. 441. *Haarl.* bij de Erven BOHN; 1825, en NIEUWENHUIS, *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen in voce* VOSS.) De jonge BOIE sprak altijd met geestvervoering en dankbaarheid van den tijd, dien hij aan het huis van zijnen beroemden oom, met het puik van *Duitschlands* geleerden mogt doorbrengen, en hoe hij ter naauwernood adem dorst halen, ten einde geen woord te verliezen van de velerlei gewigtige onderwerpen, welke aldaar verhandeld werden. Hij mogt zich ook beroemen op de achting van een' GÖTHE, JEAN PAUL en dergelijken.

(4) Bladz. 9. Men weet, dat er in *Duitschland* bijzondere scholen bestaan voor het jagt- en boschwezen, en dat deze studie aan hare beoefenaars aldaar het vooruitzigt opent tot winstgevende en aanzienlijke ambten.

(5) Bladz. 18. Thans Hoogleeraar te *Luik.*

(6) Bladz. 20. Dezelfde Hoogleeraar VON FOHMANN, toen *Prosector* te *Heidelberg*, wien ik bij dezen mijnen openlijken dank bied voor deze narigten.

(7) Bladz. 22. Deze verbindtenis van den belangrijken KUHL met ons Gouvernement had plaats door den altijd werkzamen ijver voor de Natuurlijke Historie van den Hoogleeraar VAN SWINDEREN, te *Groningen*, die ook BOIE's vriend, en te allen tijde een van deszelfs getrouwste correspondenten is geweest. KUHL's *leven, karakter en verdiensten* zijn op eene hartelijke wijze door denzelfden Hoogleeraar beschreven, en in 1828 te *Groningen*, bij J. OOMKENS, in het licht verschenen.

(8) Bladz. 23. Zoo als is aangemerkt, vond BOIE al zeer vroeg smaak in het lezen van Reisbeschrijvingen. De niet onaanzienlijke boekverzameling zijns vaders, en die van den, in deszelfs nabijheid wonenden, beroemden reiziger NIEBUHR, tot welke hij den vrijen toegang had, verleenden hem daarin eene ruime keuze, en deze bepaalde zich altijd, bij voorkeur, op de *Reizen der Hollanders* naar *Oost-Indië.* Zijne jonge makkers gaven hem daarom schertsende den bijnaam van CORNELIUS HOUTMAN. En inderdaad, BOIE was al zeer spoedig zoo geheel en al *Hollander*, dat hij onze taal niet alleen in korten tijd zeer wel sprak, en onze moeijelijkste dichters met vrucht las, maar in dezelve ook vrij zuiver briefwisselde.

(9) Bladz. 24. In 1815, onder den titel: *Manuel d' Ornithologie, ou tableau Systématique des Oiseaux, qui se trouvent en Europe*, uitgegeven de *Parijs*, bij G. DU FOUR, en later in verscheidene talen (ook *gedeeltelijk* in het *Nederduitsch*, bij SEPP.) overgebragt.

(10) Bladz. 25. Men leest op bladz. X. der *Inleiding* voor de tweede uitgave van het *Manuel:* »*En parlant de* »*l' obligation que j' ai à d' autres Naturalistes, je ne dois* »*point passer sous silence les productions de ceux, qui ayant* »*fait la critique de ma première édition, ont beaucoup contri-* »*bué a rendre celle-ci plus parfaite. Les remarques de mes* »*amis* LEVAILLANT *et* MEYER, *et la critique, faite par Mr.* »BOIE, *de Heidelberg, dans l' écrit périodique portant pour* »*titre: Heidelberger Jahrbücher der Litteratur, année* 1816, »N°. 25, 26, *m' ont été très utiles.*"

(11) Bladz. 26. Het zal wel geene uitlegging behoeven, dat het mijne bedoeling niet is, om den tegenwoordigen staat van het *Museüm* aan BOIE's werkzaamheid *alleen* toe te schrijven. Dan, daar hij in de eerste tijden der oprigting, voor alle vakken (die der *Invertebrata* en der *Mineralogie* uitgezonderd) des Heeren TEMMINCKS eenige hulp was, kan

men gemakkelijk beseffen, hoeveel aandeel BOIE daarvan mag worden toegekend. Indien eene nette uiteenzetting van hetzelve al mogelijk ware, zoude ik mij daarvan evenwel onthouden, vermits ik alsdan in den lof zoude moeten vervallen van nog levenden: eenen lof, die, niet tot mijne taak behoorende, veelligt, in mijne betrekking, den schijn zou kunnen krijgen van vleijerij, welke ik evenzeer verfoei, als de onbillijkheid, om mijnen overledenen vriend eene hulde te brengen, die hem niet toekomt.

(12) Bladz. 29. Ik heb deze bijdrage te danken aan de vriendschap en welwillendheid van den Heer H. SCHLEGEL, Conservateur bij 's Rijks Museüm, schrijver van de door de Haarlemsche Maatschappij bekroonde prijsverhandelingen: *Over het trekken der Vogels* en *Over het broeden van den Koekkoek.*

(13) Bladz. 32. Dr. J. C. VAN HASSELT, van *Doesburg*, wiens leven insgelijks door den Hoogleeraar VAN SWINDEREN is beschreven, en in 1824 bij OOMKENS, te *Groningen*, uitgegeven.

(14) Bladz. 33. Te vinden in de *Isis*, 1826. D. I. p. 118.

(15) Bladz. 33. Aldaar p. 206. Eene vertaling van deze verhandeling is door mij vervaardigd, en geplaatst geworden in de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen.* (2 D. N°. 2. bl. 243.)

(16) Bladz. 34. *Wildlust*, onder *Lisse.*

(17) Bladz. 35. *Tagebuch gehalten auf einer Reise durch Norwegen, im Jahre* 1817, *von* F. BOIE. *Schleswig* 1823.

(18) Bladz. 38. Het kost mij eenige moeite, hier het stilzwijgen te bewaren, aangaande de krachtdadige ondersteuning, welke het Museüm te danken heeft aan den Hoog Edel Gestr. Heer VAN EWIJCK, Administrateur voor het On-

derwijs enz. Het is eene onaangename gewaarwording, dat, in eene wereld, waar zoo veel te gispen valt, en zooveel *met* en *zonder* regt gegispt wordt, men vaak zelfs de uitdrukking der dankbaarheid moet inhouden, uit vrees voor *hatelijke* aanmerkingen.

(19) Bladz. 46. Zie de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen.* D. 2. N°. 2. bl. 315; D. 2. N°. 3. bl. 480.; D. 3. bl. 231.

(20) Bladz. 51. Langen tijd, na dat dit geschreven was, had ik het genoegen, op mijn verzoek, van de Administratie voor het onderwijs enz., een afschrift te ontvangen van eene naauwkeurige en zeer uitvoerige *Historia morbi*, door BOIE's arts, den kundigen KOLLMANN, in der tijd opgemaakt en naar het moederland overgezonden. Uit deze blijkt, dat zijn dood niet aan de vermoeijenissen der danspartij mag worden toegeschreven. Er lag voor de vrienden van den altijd zoo *ingetogenen* BOIE iets onaangenaams in dit denkbeeld opgesloten, hetwelk ik echter, om der waarheid, niet wilde verzwijgen. Dr. KOLLMANN, na aan BOIE's persoonlijke begaafd- en hoedanigheden eenen weidschen lof te hebben toegebragt, noemt hem *het slagtoffer van zijne allesovertreffende geestdrift voor zijne wetenschap.* Misschien, dat het navolgende kort *Extract* uit die *Historia* aan deskundigen eenigermate ten bewijze kunne verstrekken:

»In den avond van den 25 Augustus, overviel den Heer »BOIE eene koorts, welke later bleek, eene galzenuwkoorts »(*febris bilioso-nervosa*) te zijn, en zoodanig van congestiën »naar het hoofd vergezeld ging, dat men eene ruime ader»lating noodzakelijk achtte. Dezelve werd met eene kort»stondige verlichting geappliceerd, want de congestiën na»men later in hevigheid toe, en lieten zich, noch door de »herhaalde aanwending van *bloedzuigers*, noch door de *Epi»pastica* en *Nervina* beteugelen.

»Na behoorlijke *evacuatiën* van galstoffen, door middel van »braak- en purgeermiddelen (*Emeto-Cathartica*) scheen zich

»op den zesden dag der ziekte, eene heilzame crisis te willen »instellen; doch, de *urinlozing* in qualiteit onvoldoende blij- »vende, had dezelve geenen doorgang, zoodat op den zes- »den dag der ziekte alle verschijnselen verergerd en in *sta-* »*tum nervosum* waren overgegaan. De lijder ijlde aanhou- »dend, en had alle overige toevallen van eene zenuwkoorts, »met ongeregelde ontlastingen van dunne, stinkende, groene, »galachtige stoffen, die tot den dood toe, zonder verligting, »hebben aangehouden. Noch de bloedontlastingen en *eva-* »*cuatiën* in het begin; noch de *Murias ammoniaca*, een mid- »del, bij zoodanige *intestinaal*-koortsen in dat klimaat van zoo »veel nut; noch de *Calomel*, het plegtanker der Indische, »zoo wel *rationele* als *enkel empirische* geneesheeren; noch, »later, de *nervina excitantia;* noch ook de, met zoo veel »moeite aangewende, *Salivatie*-kuur, om eene *revulsie* te ver- »oorzaken: hebben iets kunnen toebrengen, om den voor- »treffelijken BOIE te redden; de ziekte is als eene *febris bilioso-* »*nervosa* voortgegaan, en op den elfden dag met den dood »geëindigd, na alle de verschijnselen te hebben vertoond »van de hoogste aandoening in het hersen- en zenuwgestel, »even als in onzen *Typhus Cerebralis.*"

(21) Bladz. 53. Deze bedenking is, helaas! zoo waar, dat zij den Heer VAN KAMPEN in eene geleerde maatschappij tot het voorstel noopte, om, bij eene prijsuitschrijving, de gewone benaming van *Lofrede* door die van *Levensbeschrijving* te doen vervangen.

(22) Bladz. 56. DE LAMARCK, *Histoire Naturelle des animaux sans vertèbres*, Tom. I. Introduct. p. 290.

(23) Bladz. 57. Ten bewijze, dat dit niet als een bloot gezegde van BOIE moet worden aangemerkt, zal deze enkele bijzonderheid genoeg zijn:

Toen BOIE's vrienden, nadat hij reeds naar *Indie* vertrokken was, zich verpligt vonden, om zich zijn belang aan te trekken, en door middel van een Duitsch tijdschrift opentlijk

eene soort van beslag meenden te moeten leggen op het wetenschappelijk geschrijf van zekeren *Duitscher*, die, na van BOIE, gedurende hun onderling verblijf te *Leiden*, op de alleredelmoedigste wijze, in zijne benarde omstandigheden geholpen te zijn, de dankbaarheid zoo verre uit het oog verloor, dat hij deszelfs wetenschappelijke waarnemingen, als eigen waar, echter tamelijk verward en verdraaid, uitkraamde, was BOIE, bij het vernemen daarvan, over dezevaardigheid zijner vrienden in geenen deele gesticht. Hij dankte hun wel voor de betoonde vriendschap, doch voegde daarbij:

»C...'s handelwijze heeft mij verdriet gedaan: niet zoo »zeer om de mindere of meerdere inbreuk, die hij op mijne »eer als schrijver moge gemaakt hebben; integendeel, het »zal mij zeer aangenaam zijn, indien hij in het vak der »*Amphibiologie* werken levert, die alle vorige van dien aard »verre achter zich laten; maar daarom alleen, wijl hij in het »geheel niet schijnt begrepen te hebben, hoe goed ik het »met hem meende. Het is echter niet de eerste maal, dat »mij zoo iets te beurt valt, en het zal mij ook niet weder»houden, om daarom voor anderen goed te zijn. Ik ben »zelfs bereid, om C. verder te ondersteunen, wanneer gij »van oordeel zijt, dat hij (met voorbijzage van zijne over»drevene eigenliefde, van welke het te hopen is, dat zij met »den tijd zal verminderen) zulks verdient."

(24) Bladz. 58. Er zijn in de menschelijke handelingen dikwerf schijnbare beuzelingen, welke den opmerkzamen zeer gewigtig worden voor de kennis van het hart. BOIE's jagtoefeningen hadden altijd een wetenschappelijk doel. Wat daar niet aan beantwoordde, mogt vrij onder het schot komen: hij noemde het een *wreedaardig vermaak*, om daarop los te branden. — Hij verstond zich bijzonder op de nabootsing van het geluid der dieren. Ik herinner mij nog zijn verhaal, hoe het hem eens gelukt was, om daardoor, in den bronstijd, een mannelijk hert, op slechts weinige schreden afstands, tot hem te lokken. Het prachtige dier kwam

met snelheid op hem toe, doch, het bedrog ontdekkende, bleef het plotseling bewegeloos staan. De jager had aangelegd, dan, hij kon het niet van zich verkrijgen, om los te branden. — Indien men, misschien niet ten onregte, uit den kwaadwilligen lust van Koningin ELISABETH, om hare staatdames, gedurende het *toilet*, met spelden te prikken, een niet gunstig oordeel wil afleiden, met betrekking tot hare goedhartigheid, kan dan niet, met evenveel regt, het aangevoerde van BOIE tot eene tegenovergestelde gevolgtrekking aanleiding geven? —

(25) Bladz. 59. Door den geachten Hoogleeraar zelven aldus in onze moedertaal overgebragt:

Grondige geleerdheid en kennis der natuur maakten hem vermaard,
voortreffelijke deugden en een edel karakter beminnenswaardig.
Groot verlangen, om de natuur in hare grootsche gewrochten te leeren kennen,
noopte hem tot eene reis naar Indie.
Hier vond hij voldoening voor zijnen weetlust;
hier genoot hij geluk en vreugde in de beschouwing van het geschapene;
doch voor zooveel werkzaamheid en inspanning van geest was het zwakke ligchaam niet bestand:
weldra werd hij door den dood aan zijnen werkkring ontrukt,
diep betreurd door zijne reisgenooten, vrienden en alle braven,
die hem kenden en beminden.

Het is onbegrijpelijk, hoe spoedig en geheel BOIE zich van ieders hart meester maakte. Waar hij zich vertoonde, vond hij vrienden. Dit was ook in *Indie* het geval, en ik acht het niet onbelangrijk, hier het berigt te laten volgen, waarbij aldaar zijn dood en begrafenis werden bekend gemaakt.

»Gisteren avond tegen zes ure had alhier eene treurige »plegtigheid plaats, die den diepsten indruk heeft gemaakt

»op alle aanwezigen. De kundige en ijverige Natuuronder-
»zoeker, H. BOIE, die door Z. M. den Koning, met den
»Heer MACKLOT naar deze bezittingen was gezonden, om
»door hunne navorschingen het rijk der wetenschappen uit
»te breiden en het Koninklijk Museum te *Leiden*, met voort-
»brengselen van dezen *Archipel* te verrijken, na eene kort-
»stondige, hevige ziekte, door den dood, aan zijne talrijke
»vrienden, aan de hooge verwachting der geleerde wereld
»en aan zijne dierbaarste betrekkingen ontrukt zijnde, werd
»plegtstatig ter aarde besteld. Zijne Excellentie, de Com-
»missaris Generaal, alle de Heeren van Hoogstdeszelfs ge-
»volg, zijne diep bedrukte vrienden, en alle de inwoners
»dezer residentie, die gelegenheid gehad hadden, 's mans ver-
»diensten te leeren kennen, volgden de lijkbaar, om den
»overledene de hulde toe te brengen der achting en liefde,
»die zij voor zijne kunde, voor zijnen ijver, maar vooral,
»voor zijne braafheid en beminnelijke hoedanigheden, hadden
»opgevat. De aanzienlijke lijkstaatsie tot de plaats genaderd
»zijnde, die in den tuin van het kasteel van *Buitenzorg* be-
»stemd was, om de overblijfselen van den overledene, naast
»die van de, helaas! ook te vroeg gestorven KUHL en VAN
»HASSELT te bevatten, verliet zijne Excellentie het rijtuig en
»volgde met alle aanwezigen het lijk...... Diepe stilte, nog
»statiger door de invallende schemering, die de schoone natuur
»dezer streken vertoonde als met een floers omhuld, heerschte
»alom; men zag op ieders gelaat, men las in ieders oog, de
»hartelijkste deelneming, den diepsten weemoed; en in die
»stemming kon het niet anders, of het woord van vertroosting,
»van zielsverheffing en van hulde aan de nagedachtenis des over-
»ledenen, dat op eene hartelijke wijze door den predikant DE
»SERIÈRE werd uitgesproken, moest aller harten treffen! Hoe
»treurig het ook zij, een veel belovend mensch, in den bloei
»zijns levens, te midden der eervolste en nuttigste werkzaam-
»heden, door den dood te zien nedervellen, blijft het altijd
»nogtans troostrijk voor den vriend der deugd, te ontwaren,
»hetgeen deze plegtigheid wederom op nieuw bewezen heeft,
»dat WARE VERDIENSTEN altijd gehuldigd worden."

BRIEVEN

VAN

Hendrik Boie,

GESCHREVEN

UIT OOST-INDIE

EN

OP ZIJNE REIZE DERWAARTS.

VOORREDE.

Nadat de, door eenen vriend met hartelijke genegenheid vervaardigde, en bijzonder voor *Holland* bestemde Levensbeschrijving van mijnen broeder het licht zag, gaven sommige van diegenen, welke eenmaal met den overledene in naauwe betrekking gestaan hadden, den wensch te kennen, om ook de door hem uit *Indie* geschrevene brieven, van welke de naar *Holland* gerigten, vooral om hunne wetenschappelijke waarde, reeds in een Tijdschrift aldaar waren afgedrukt, insgelijks het licht te doen zien. In dit laatste opzigt zullen waarschijnlijk slechts weinige lezers door het hier medegedeelde bevredigd worden, dewijl de ontslapene zelve wenschte, dat de bekendmaking

zijner ontdekkingen, die hij als de vruchten der grootmoedige zorgen van de Nederlandsche regering voor de natuurkundige wetenschappen, beschouwde, in dat zijn aangenomen en hem dierbaar geworden vaderland mogte geschieden. Daartoe behooren vooral beschrijvingen van nieuwe diersoorten, welke hier geene plaats kunnen vinden.

Zijne mededeelingen hebben echter voor de natuurlijke historie nog eene andere belangrijkheid, dewijl zij beschouwingen over de systematiek bevatten, en aantoonen hoe de Schrijver over zijne wetenschap dacht, en hoe hem de bevordering derzelve ter harte ging; in welk opzigt zij in ieder geval opmerkenswaardige wenken behelzen ter navolging op de door hem betredene loopbaan. Ondertusschen geeft de bekendmaking dezer brieven ook tot geheel andere bemerkingen aanleiding, en wel tot die, dat men eenen overledene het beste uit zijne niet voor de drukpers bestemde uitboezemingen kennen leert. Dit is bij deze uitgave het oogmerk en den wensch van hen, die zijn leven als een wel besteed leven beschouwen, en die ook in die overtuiging alleen eenen troost vonden voor de droefheid over den korten duur van hetzelve.

KIEL, *den*
23*sten* *Augustus* 1831.

F. BOIE.

Aan Mevrouw, de Wed.
van den Hofraad voss.

1.

Leiden, *den* 7*den* *November* 1825.

GELIEFDE TANTE!

Eindelijk wordt het met de lang verwachte reis naar *Oost-Indië* dan toch ernst! — Op bevel van het Ministerie van Marine heb ik mij, in den nacht van den 5den op den 6den, naar *Rotterdam* begeven, om aldaar met reeder en kapitein de laatste overeenkomst met betrekking tot de inscheping te treffen. Ik ben in den nu afgeloopen nacht van daar weder terug gekomen, en maak mij den rustigen morgenstond ten nutte, om aan mijne innig geliefde Tante VOSS, de dierbare zuster mijns vereeuwigden vaders, die zelf geen getuige van het geluk zijns zoons wezen mag, te schrijven. Ik was gister den geheelen dag, de hemel zij gedankt! in eene rustige, doch zeer ernstige stemming. Mijne gedachten waren bij hen, die het grootste aandeel in mijn lot nemen, wien ik het dank weet, en onwillekeurig vraagde ik mij-zelven af, of wel *een* van allen, die zich aan hetzelfde schip toevertrouwen, met een gevoel als het mijne voor zijne betrekkingen, van *Europa* afscheid zal nemen? Het is mogelijk en ik wensch het allen toe, doch ik kan het naauwelijks gelooven! CH. BOIE, H. PIEHL en uw zoon HENDRIK zijn niet meer; maar zoo zeker als die, wanneer hun deze aarde niet te gering is,

mij op mijnen togt met vriendelijke blikken vergezellen zullen, zoo zeker weet ik ook, dat de overgeblevenen, allen, zonder onderscheid, mij met ware liefde aanhangen en hunne wenschen ten hemel opzenden voor mijn behoud en voor het welslagen mijner onderneming: wenschen van eene reeks van menschen, welke tot de edelste en zeldzaamste behooren! — Wie van de overige reizigers, vroeg ik mij wijders, zullen wel van de hunnen zulke ondubbelzinnige bewijzen van zacht toegevende en steeds ter hulp bereide liefde ondervonden hebben, en zoo weinig tegenstand bij zulk eene gewaagde onderneming? — Uw hartelijke brief, lieve tante, de tegenwoordigheid van mijnen broeder en mijne zuster, het overkomen van *Heidelberg*, en het vertrek naar *Brunsbuttel*, de diepe weemoed mijner tweeling-zuster bij het afscheid, waaraan het broederhart slechts met moeite kon wederstaan: dit alles zweefde mij gelijkelijk voor den geest. Zijt dus allen nogmaals van mij, in gedachte omhelsd, en ontvangt den warmsten dank, dien een mensch geven kan, voor al hetgene ik u schuldig ben! Zijt overtuigd, dat ik wel weet, wat ik verlaat, en dat het mij dikwerf in stille oogenblikken, zwaar op het harte drukt; doch, dat ik ook weet, waarvoor ik het doe, en dat ik in zooverre geheel met mij zelven in vrede ben. Laat mij daarmede, bid ik u, rustig aan mijn noodlot over!

Het Ministerie schijnt het zeer goed met ons te hebben voor gehad, door, hoezeer ten koste van ons geduld, verscheidene scheepsgelegenheden on-

benuttigd voor ons te laten voorbijgaan, en te wachten tot dat het schip *Dijkzigt*, kapitein KORTKEMEIJER (*) zeilreê lag. Dit schip namelijk behoort aan den rijksten koopman van *Rotterdam*, den heer VAN HOBOKEN, welke, wijd en zijd, om zijne edelaardigheid bekend is, en aan wiens scheepsvoerders zich reizigers bijzonder gaarne toevertrouwen, dewijl hij alleen dezulken aanneemt, die van matroos af gediend hebben, en wel, zoo mogelijk, op zijne eigene schepen. Ik ging gisteren met te meer gespannen verwachting naar 's heeren HOBOKENS kantoor, daar ik nieuwsgierig zijn moest, den man in persoon te zien, van wien ik reeds zoo dikwerf hoorde verhalen, dat hij zijne loopbaan in eens anders dienst en volstrekt zonder middelen geopend had, en daarbij steeds de grootste nederigheid bleef bewaren. — Op de kantoren der groote kooplieden wordt men dikwerf zeer onvriendelijk ontvangen, of blijft men, ter naauwernood opgemerkt, staan wachten, tot dat andere zaken geëindigd zijn. Hier, daarentegen, kwam de reeds bejaarde man, dien ik, wegens zijne zitplaats aan den warmen haard en ook aan zijne kleeding, voor den heer van den huize erkende, mij met ongemeene vriendelijkheid te gemoet; liet zich, nadat hij mijne verzoeken gehoord had, door een' zijner menigvuldige bedienden, de van het Ministerie

(*) Kapitein KORTKEMEIJER verongelukte, in het begin van 1826, op zijne terugreis van *Java*, in het gezigt der Hollandsche kust.

ontvangene papieren voorleggen, en mij naauwkeurig verhalen, wat ik voor mij en mijne reisgezellen als onvermijdelijk noodig, en wat, als nuttig oordeelde. Alle antwoorden, die hij of zijn oudste boekhouder mij gaven, droegen blijken van de angstvallige zorgvuldigheid, voor het welzijn van onzen kleinen hoop, en er werd nog eenige ontevredenheid aan den dag gelegd, dat niet alle vier de reizigers daar zelven waren, om ook hunne wenschen in het midden te kunnen brengen. Toen ik den ouden vriendelijken heer deswege had gerust gesteld, droeg hij zijnen neef op, mij zelve naar het schip te brengen, en mij met den kapitein bekend te maken, die — voegde hij daar bij — ditmaal wel voor het eerst als kapitein de reis deed; doch, eerlijk en trouw, van koksmaat af gediend had, en reeds zesmaal naar *Batavia* geweest was. *Rotterdam* biedt den handel het voordeel aan, dat de grootste schepen vlak tegen de stad bevracht kunnen worden, en zoo stapten wij dan ook, langs eene eenvoudige plank, van den wal op de *Dijkzigt*. Het schip, een statige tweemaster, naar een landgoed van den eigenaar genoemd, is buitengemeen sterk gebouwd, en prijkt ter verdediging tegen zeeroovers aan weêrszijde met eene rij kanonnen. Mij beviel al dadelijk dat vrije, zindelijke verdek, met een hek ter hoogte van de borst omgeven, en de krachtige kapitein, die ons beleefd uitnoodigde, om naar de kajuit af te klimmen. Deze scheen voor de nieuwe reis nieuw opgesierd te zijn, en had een waarlijk deftig aanzien. Tegen over de deur zijn vier, veel licht gevende ramen, onder welke, den

geheelen wand langs, zich eene breede, behagelijke sopha uitstrekt, terwijl de zijwanden, regts en links, achter voorhangsels, ieder twee slaapkooijen verbergen. Links van de deur treedt men zijdelings in een afgezonderd vertrekje, hetwelk door eene dame zal betrokken worden. Vriend MACKLOT en ik nemen twee der kooijen in beslag. MULLER en de teekenaar VAN OORD de twee andere. Een hervormd predikant en een koopman gaan insgelijks als passagiers mede.

Ik onderhield mij lang met den kapitein, en verzocht hem, onder belofte van niets onbillijks te zullen vragen, ons door zijne lieden te doen bijstaan, wanneer wij bij onze natuurhistorische onderzoekingen, waartoe eene zeereis aanleiding geeft, hunne hulp niet ontberen konden. Zulks was wel reeds door het Ministerie verlangd; doch ik liet het mij gaarne nog eens hier, en later door den heer VAN HOBOKEN zelven nogmaals toezeggen. De regering bekostigt de tafel, het ontbijt, e. z. v.; doch het is gebruikelijk, voor de zoogenaamde kapiteins tafel nog in het bijzonder te betalen. Dit is een ingevoerd voordeel voor den kapitein, die daarentegen ook, wanneer hij billijk is, voor goede spijzen zorgt. — Wij voeren eene kleine, vrij volledige huis- of liever scheeps-Apotheek met ons mede, en voor de kisten, welke wij steeds bij de hand wenschen te hebben, is ons een bijzonder ruim aangewezen. — Gij gelooft niet, lieve tante! op hoe vele kleine zaken wij voor die geheele uitrusting bedacht moeten zijn; hoe veel tijd daarmede verloren gaat, om iedere aangelegenheid naar

de omstandigheden in te rigten, zonder aan den eenen kant onze behoeften, en aan den anderen kant, de zoo noodzakelijke spaarzaamheid te na te komen; en hoe reikhalzend wij, zoo dikwerf door lastige bezoeken gestoord, de scheepsrust te gemoet zien. Deze zal ons dan ook weldra te beurt vallen: want nog deze week kunnen onze goederen worden aan boord gebragt, daar het schip den 16den van *Rotterdam* naar *Hellevoetsluis* onder zeil gaat, en wij tegen den 20sten derwaarts volgen zullen. De eerste frische oostenwind voert ons dan verder. — Morgen gaan MACKLOT en ik voor de laatste maal naar *'s Gravenhage*, om van Z. E. den Minister der Marine, den heer ELOUT, en van den heer VAN EWYCK, den edelen beschermer onzes museums, afscheid te nemen, en de laatste uren hoop ik bij de beminnelijke familie TEMMINCK door te brengen. —

2.

'S GRAVENDEEL, *den* 31*sten* *November* 1825.

LIEVE MOEDER EN ZUSTER!

Den nacht van den 28sten op den 29sten bragten wij, van vrienden omgeven, wakende te *Leiden*

door, en verlieten des morgens te 4 ure die stad, vergezeld van den heer DE HAAN. Het afscheid van zoo vele, tot schreijens toe bewogene menschen, aan eenige van welken wij ons naauwelijks iets meer, dan onverschillig waanden, was treffend; doch de rumoerige reisdrukten maakten hetzelve dragelijk. Te *Rotterdam* werden eindelijk nog de laatste noodwendigheden aangekocht en bezorgd. Na eenen langdurigen en verkwikkenden slaap werden wij gewekt door de boodschap, dat het jagt van den heer VAN HOBOKEN tegen 11 ure gereed zoude zijn, om ons aan boord te brengen. Met overheerlijk schoon weder gingen wij onder zeil. Wij sliepen gisteren te *Dordrecht*; doch den aanstaanden nacht verbeidt ons reeds het schip, waar moeders warm bed mij wèl zou doen. Onderweg hadden wij gelegenheid, twee onzer reisgezellen te leeren kennen, den koopman T. . . . . . en de verloofde van eenen te *Batavia* gestationeerden officier. Al de passagiers, bij welke, behalve de zoo even genoemde en een scheepsdoctor, zich nog een jong predikant zal voegen, zijn reeds aan boord. Ik vind alles beter, dan ik het verwacht hadde, en het zal moeder verheugen te hooren, dat wij allen welvarende en opgeruimd zijn. Het schip is met 22 fiksche matrozen bemand, en heeft overvloed van goede levensmiddelen, waaronder vele levende zwijnen, ganzen, hoenders en eenden. Eerst morgen zal het beslist worden, of wij deze ankerplaats spoedig verlaten: de wind is gunstig, doch men twijfelt er aan, of hij wel gunstig genoeg blijven zal. De krachtvolle kapitein en MAC-

KLOT schijnen veel schik in elkander te hebben; de eerste biedt eene vriendelijke hand bij het gepast te zamen brengen der Instrumenten. De Zoöloog is voorloopig werkeloos en verzamelt zijne krachten tot eene, zeker weldra noodige, aanhoudende bezigheid. Ik ben zoo rustig en vrolijk gestemd, en verbeeld mij u allen ook zoo weinig voor mij beangst en bekommerd, dat ik het mij zeker niet anders wenschen mag, dan het is. De menschen voorspellen eenen strengen winter; zorg er voor, geliefde zuster! dat moeder steeds eene regt warme kamer hebbe. Vaartwel!

3.

Aan boord der *Dijkzigt*, *den* 6*den* *December* 1825.

Ik heb u eigenlijk niets te schrijven, daar onze toestand nog geheel dezelfde is als voor weinige dagen, toen ik den heer DE HAAN eenen brief voor u mede gaf; doch ik weet, dat ieder briefje van mij, mijne geliefde moeder aangenaam is, al behelsde hetzelve ook niet anders, dan dat ik frisch en gezond ben. Wij hebben eergisteren met gunstigen wind onze ankerplaats bij *'s Gravendeel* verlaten, en hoopten het tot *Hellevoetsluis* te brengen; doch wij zijn slechts een half uurtje gevorderd, en hopen thans op nieuw, als vroeger, eenen beteren, d. h. eenen vlak oosten of N. O.

wind, om dan verder in zee en, zoo mogelijk, zonder oponthoud door het kanaal te steken. Ik had mij de scheepvaart van *Rotterdam* uit, niet zoo moeijelijk voorgesteld! Om met dien tijd van toeven ons voordeel te doen, hebben wij ons denzelven ten nutte gemaakt, om onze schamele huishouding in orde te brengen, en ik bevind mij, in zoovere, sedert gisteren regt op mijn gemak: want mijne kleine zee-bibliotheek is uitgepakt, en zoo voor de hand, dat ik niet lang daarnaar behoef te zoeken; en even zoo is het gelegen met de werktuigen en de geweren. Tot heden was de kapitein .meesttijds aan wal, dewijl hij op het schip niets te doen had, waar de loods het bevel voert, tot wij in het pekelwater zullen gekomen zijn.

In onze kajuit houden wij ons dikwerf bezig met het vangen van Kakkerlakken (*Blatta americana*). Oom VOSS weet uit VIRGILIUS, dat de, den Romeinen reeds bekende *Blatta orientalis* het licht schuwt, en zoo is het ook met deze soort, welke grooter, en zeker op alle schepen te vinden is, die op *Oost-* of *West-Indie* varen. Het zijn afzigtelijke en, vooral voor boeken, hoogst schadelijke dieren, van welke de zalige NIEBUHR ons eens een exemplaar bragt, dat hij in eene theekist gevonden had; hier zijn zij thans naauwelijks levend en zoeken de bedwarmte. — De jonge geestelijke schijnt een zeer beschaafd man te zijn, en heeft een aangenaam uiterlijk. De gelaatstrekken der jeugdige dame dragen de speuren van veel geleden zielsverdriet. De vader van haar zes-jarig kind moet een regtschapen man zijn, daar hij haar

thans huwen wil, nu hij zich in *Oost-Indie* eenig vermogen verworven heeft. Zij schijnt daarover buiten zich zelve van vreugde, en vol moed tot de reis. Wij noemen haar welvoegelijkheidshalve *Mevrouw*, als of zij gehuwd ware, en bevlijtigen ons allen, om haar het leven aangenaam te maken. De derde, niet tot de natuurkundige commissie behoorende passagier, is een *Groninger* Koopman, die met een groot magazijn van te *Hamburg* aangekochte pracht-meubelen naar *Indie* gaat, en door de vaste en zekere hoop van rijk te zullen wederkomen, tot vrolijkheid gestemd wordt. »Ware ik ongehuwd" — zegt hij — »dan ging ik er niet heen; maar voor vrouw en kinderen doe ik het met geestdrift." — Heden hebben wij voor de eerste maal schoon weder, maar nog altijd zuidelijken wind, en de kapitein wil, als een verstandig man, slechts met een' stevigen oostenwind uitzeilen, en ook niet zonder noodzakelijkheid op de opene reede liggen.

4.

Reede van HELLEVOETSLUIS, *den* 9*den* *December* 1825.

Een gunstige oostenwind bragt ons gisteren van onze vorige ankerplaats hier heen; de zeeloods is reeds aan boord, en weldra zullen wij den trotschen *Amerikaan* naijlen, die ons is voorafgegaan.

De drukte op de reede, het fraaije weêr, en de steeds afwisselende bezigheden op het schip zelf, brengen ons allen in eene vrolijke en moedige stemming, en wij kunnen het tijdstip schier niet afwachten, dat wij ook het kanaal en, met hetzelve, het koude jaargetijde achter den rug zullen hebben. Macklot zoude u zelf nog schrijven, zoo hij niet zijn' scheepsbarometer nog vóór den zeedans in orde moest brengen. Hij houdt hier even zoo huis, als vroeger in zijne woning, en het scheepsgezelschap bestempelt hem eenparig met den naam van *Vulkaan*; de matrozen hebben bijzonderen schik in den sterken en lustigen jonkman. Des avonds is het in het verblijf der natuuronderzoekers, dat is, in de kajuit, als in eene gezelschapskamer, waar ieder doet, wat hij wil. Guitar, fluit en zang doen ons dikwerf vergeten, dat wij op het water drijven. De kapitein is nog altijd de vriendelijkheid zelve, en wij hebben reden te hopen, dat hij zulks ook op zee blijven zal, hetwelk echter bij die heeren niet altijd het geval moet zijn. Voor de Natuurlijke Historie is nog niets te doen.

5.

Den 16*de* *December* 1825.

Wij liggen niet ver van den oever van het eiland *Goëreë*, tegen over het dorp van dien naam, welks

eenigzins verheven duinenzoom, tegen den hevig huilenden zuidwesten wind beveiligt, welke, even als eene krankheid der Atmospheer, nu, gelijk den vorigen winter, steeds na korte tusschenpozen wederkeert; ook was de zuidooste, met welken wij hier kwamen, zoo als de kapitein, die met tegenzin het anker ligtte, reeds dadelijk aanmerkte, niet de echte, en het ziet er geheel naar uit, dat wij nog in langen tijd geen beter weêr zullen hebben. Het ons omgevende water, de inrigting van het schip, de geregelde werkzaamheid op hetzelve, en zelfs het gadeslaan der ruwe zeemansnatuur, houdt mij op het verdek nog altijd aangenaam onledig, en onder in de kajuit, sinds eenige dagen voornamelijk met RITTER's *Erdkunde von Afrika* in de hand, vergeet ik uren lang, dat ik van een kouder klimaat omgeven ben. Onze kapitein is geen SCORESBY; hij heeft eigenlijk volstrekt geen' zin voor wetenschap. Zijne opvoeding was die van eenen matroos, en nu hij, naar allen schijn een goede kop, zijn lang voor den geest gezweefd doel, het kapiteinschap bereikt heeft, en daarbij tevens het vooruitzigt van een' welgesteld man te worden, zal zijn beter IK wel bezwaarlijk nog veel beschaving ondergaan. Van al het natuurkundig bedrijf schijnt hem MACKLOT's barometer alleen belang in te boezemen, en over het geheel datgene, wat hem voor de scheepsvaart kan dienstig zijn; doch, ondanks zijne vriendelijkheid, smeek ik hem reeds verscheidene dagen te vergeefs, om aan den oever gebragt te worden, ten einde langs het strand te jagen en Molusken te zoeken. Ik kan hem natuurlijk daar

niet toe dwingen; dikwerf roepen wij uit, wat kon zulk een man niet voor de wetenschap doen, zonder dat zijne zaken het geringste daardoor leden, en hoe gaarne zouden wij dan langen tijd op het schip doorbrengen! Zeker zouden wij dan ook minder gelegenheid hebben, het hoofd te moeten schudden over de ruwe behandeling der ondergeschikten, die ik hier, zoo als overal, liever met goedheid, dan met barschheid wenschte bestuurd te zien. In dit opzigt heb ik mij, als oud Jurist, reeds genoopt gevonden, eenen nieuwen kunstterm uit te denken, en hetgeen ik *Justitia Maritima* noem, is waarlijk eene geheel eigene soort van geregtigheid. Is er eens gedreigd, dan volgt ook dadelijk de straf, onverschillig of zij verdiend is, of niet, en dan nog moet er vergiffenis gevraagd worden! Het laat zich daarbij niet geheel loochenen, dat de matrozen in hunne natuur meer van wilde, dan wel van beschaafde menschen hebben, en dat zij, op dusdanige wijze getemd, wezentlijk voortreffelijke machines zijn; doch men kan toch niet vergeten, dat het menschen zijn, en het is uit die omstandigheid, dat hun vader meestal misschien wel hetzelfde handwerk dreef, alleen begrijpelijk, hoe zij er toe konden besluiten, om matrozen te worden. Wij hebben er van alle natien, en verscheidene onder hen met zeer innemende krachtige, of ook moedwillige gelaatstrekken. De drie besten der geheele manschap zijn een Noorman en twee Meckelenburgers. Gij hadt hen gisteren in de kleine jol moeten zien, hoe zij het woedende element wisten te doorklieven, het bevel gehoorzamende, om van een voorbijvarend

schip, brieven te gaan afhalen. Genever is in de oogen dezer lieden een kostbaar goed, en wij hebben hen daarmede ook moeten betalen, of liever ons-zelven los koopen, toen zij ons, den een' na den anderen, de voeten hadden gebonden. Zij hebben namelijk het regt, diengenen de voeten vast te binden, die het voor de eerste maal beproeft, in de mast te klimmen. MULLER en mij lieten zij tot in den top klauteren, toen moesten wij er echter ook aan.

Over de matrozen staat de bootsman (soort van onderofficier), en over dezen weder de drie stuurlieden (ten naastenbij gelijk met vaandrig, 1sten en 2den luitenant). Zij ontbijten en eten met ons; doch mogen, zoo het schijnt, geen gesprek aanvangen, zonder aangesproken te zijn. De eerste in rang is een zeer aardig, fijn, jong mensch; de tweede, MACKLOT's lieveling, een boomsterk en koen zeeman; hij kommandeert de boot. Gaarne onderhoud ik mij met den loods, die het eerste bevel voert, zoo lang wij de reede niet bereikt hebben. Alle mondingen der Hollandsche rivieren zijn vol zandbanken, en slechts weinige Engelsche en Amerikaansche schepen wagen het, zonder loods in- of uit te loopen: want deze zandbanken veranderen van jaar tot jaar, zoodat men zich ook niet op kaarten verlaten kan, en daarom houdt het ook de geoefendste kapitein voor pligt, van het wijselijk ingestelde loodsengild gebruik te maken, welks leden de mondingen dezer stroomen dagelijks bevaren; ook maakt het de Regering hen nog in het bijzonder ten pligt, niet zonder loods

aan boord uit te loopen. Daarentegen moet het gild, bij voorb. aan deze monding (zonder onderscheid van weêr), altijd vier booten in gereedheid hebben liggen, om allen de schepen, welke binnen willen varen, hulp te kunnen verleenen. Het is daarom natuurlijk een hoogstgevaarlijk ambt, en men voelt zich onwillekeurig gedrongen, zulk eenen man achting toe te dragen.

De nabijheid van den oever verschaft ons van tijd tot tijd verschen mondvoorraad, en wij hebben ons tot heden pas twee dagen, in plaats van brood, met scheepsbeschuit moeten behelpen, hetwelk onzen tanden niet regt wilde behagen. Doch reeds scheepskleinigheden genoeg! Ik schrijf u, dewijl ik weet, dat gij dikwerf aan mij denkt, en daar ik nog maanden lang scheep zal moeten blijven, zoo kunt gij u toch een begrip vormen van mijn' handel en wandel.

Den 17*den* *December.*

De vreugde, heden onverwachts eenen brief van u uit *Heidelberg* te ontvangen, beneemt mij het geduld, om dezen begonnenen langer te laten liggen. Het slechte weêr houdt steeds aan, en wij zijn weder terug naar *Hellevoetsluis*, waar wij in de nabijheid van een Amerikaansch en verscheidene Engelsche schepen het anker laten vallen; daar is heden nog een prachtige Hollandsche driemaster van *Suriname* bijgekomen, dien wij, naar gezet gebruik, met het hijschen der vlaggen begroet hebben.

Wijders niets nieuws. Gij vraagt mij naar den jongen geestelijke: hij bevalt mij bijzonder, en is

vrij van vooroordeelen; hij is geen zendeling, zoo als het gerucht vermeldde, doch als predikant voor de stad *Batavia* bestemd; wij wandelen dikwerf te zamen in levendige onderhouding op het verdek.

Met den loods bekomt gij in elk geval nog berigt van onze werkelijke afreis.

6.

Reede van HELLEVOET, *den* 21*sten* *December* 1825, *'s morgens te* 7 *ure.*

Het is sedert gisteren heerlijk weêr, met eenen frisschen oostenwind, en *op dit oogenblik*, schalt het woeste geschreeuw der matrozen bij het ligten des ankers. Alle zijn vrolijk en vol verwachting. Vaartwel, mijne geliefde Moeder en Zuster! Daar raken wij in beweging, en ik ga naar het verdek! Houd goeden moed, mijne goede, dierbare Moeder!

Uw H.

7.

A Monsieur TEMMINCK.

A bord du Dijkzigt, *le* 16*me* *Janvier* 1826, 24° *haut*, 32° *long d' Ouest de* Greenwich.

MONSIEUR!

*M*r. MILTON, *capitaine d'un vaisseau Anglais, destiné pour* Fernambuc, *veut bien se charger de*

*nos lettres pour l'Europe, et je profite en toute hâte de cette occasion pour vous faire savoir, que moi et tous mes compagnons de voyage se portent à merveille, bagatelle si vous voulez, mais qui n'est pas indifférente aux membres de nos familles et à nos amis d'*Amsterdam *et de* Leyde. MACKLOT, MULLER *et* VAN OORT *ont beaucoup souffert du mal de mer, pendant que j'ai été assez heureux pour lui résister entièrement, mais le climat delicieux de ces parages (nous sommes entre les* Iles Canaries *et celles du* Cap Verd), *leur fait recouvrer sensiblement les forces perdues; aussi s'occupent ils déjà avec moi de l'examen des petits habitans admirables de l'Océan, que tous nos compagnons de voyage nous apportent. Ce sera du* Cap, *que je vous adresserai tout ce que jusque là nous aurons pris et observé, et j'espère qu'il y aura alors plus d'animaux vertèbrés, qui jusqu'ici paroîssent fuir le voisinage du* Dijkzigt. *Les baleines en effet ne se montrent qu'à grande distance; les dauphins s'éloignent avant que nous ayons fait les préparatifs pour leur attaque et les oiseaux de tempete* (Procellaria puffinus, Pelagica *et* Leachii), *ainsi que les superbes* Coryphenes *dedaignent les appats, que je leur offre. Mais patience!*

A Dieu, mon très-cher Mr. TEMMINCK! *veuillez me rappeller au souvenir de Madame votre Epouse et dire deux mots à ma Mère, qui ne doit pas s'inquieter de l'état de ma santé, qui est admirable* (1).

(1) Deze brief, waarvan de vertaling volgt, is door mij uit de Hoogduitsche verzameling overgenomen, zoo als

Aan den Heer TEMMINCK.

Aan boord der *Dijkzigt*, *den* 16 *Januarij* 1826.
24° breedte, 23° lengte, ten Westen van *Greenwich*.

MIJNHEER!

De Heer MILTON, kapitein van een Engelsch schip, bestemd naar *Fernambuco*, wil zich wel belasten met onze brieven naar *Europa*, en ik maak, in haast, van deze gelegenheid gebruik, om u te doen weten, dat ik en alle mijne reisgezellen zich bij uitstek wel bevinden: eene beuzeling, zoo gij wilt; maar, ik ben er van overtuigd, niet onverschillig aan de leden onzer familie, en aan onze Amsterdamsche en Leidsche vrienden. MACKLOT, MULLER en VAN OORT hebben van de zeeziekte zwaar te lijden gehad; terwijl ik gelukkig genoeg ben geweest, dezelve geheel en al te wederstaan; doch het heerlijk luchtgestel dezer streken (wij bevinden ons tusschen de *Kanarische* en *Kaap-Verdische Eilanden*), schenkt hun, op eene merkbare wijze, hunne verlorene krachten weder; ook houden zij zich reeds, met mij, onledig in het beschouwen der kleine bewonderenswaardige bewo-

---

die hier voorkomt. Dezelve moet blijkbaar ten bewijze verstrekken van de gemakkelijkheid, waarmede de Fransche taal door BOIE beoefend werd. Bij de beoordeeling van denzelven verlieze men echter niet uit het oog, dat hij niet in eene schrijfcel, met rust en inspanning, maar aan boord van een schip, en, zoo als uit den aanvang blijkt, in groote haast werd neêrgeschreven.

J. A. S.

ners van den oceaan. Van de *Kaap* zal ik u alles zenden, wat wij tot daar zullen hebben verkregen en waargenomen, en ik hoop, dat de hoeveelheid gewervelde dieren, welke tot heden de nabijheid van de *Dijkzigt* schijnen te ontwijken, alsdan grooter zal zijn. De walvisschen vertoonen zich inderdaad niet anders, dan op verren afstand; de dolfijnen verwijderen zich, vóór dat wij onze toebereidselen tot den aanval in gereedheid hebben, en de onweêrsvogels (*Procellaria puffinus*, *Pelagica* (1) en *Leachii*) als ook de prachtige *Coryphenes* (2) versmaden het lokaas, dat ik hun aanbied. Maar geduld!

Vaarwel, mijn waarde Heer TEMMINCK! Gelief Mevrouw uwe echtgenoote aan mij te herinneren, en een paar woorden aan mijne Moeder te rigten, die zich volstrekt wegens den staat mijner gezondheid, die uitmuntend is, niet moet verontrusten.

---

(1) Een klein zwart vogeltje, bekend onder den naam van 't *Rotje*, tot de onweêrs- of stormvogels behoorende, aldus genoemd, omdat zij bij den storm somtijds op de schepen hunne toevlugt zoeken. Hetzelve is zoo vet, dat de inwoners van het Eiland *Feroë*, volgens BRÜNNINCH, hem aan een' katoenen draad rijgen, en, door dezen aan te steken, hem als eene lamp of kaars gebruiken. Verg. J. VAN DER HOEVEN, *Handboek der Dierkunde*, enz. Deel 2. bl. 411.

J. A. S.

(2) Geslacht van visschen, *Doraden* genaamd.

J. A. S.

8.

Aan boord der *Dijkzigt, den* 15*den* *Febr*. 1826.
onder 10° 15″ Zuider breedte en 30° Wester
lengte van *Greenwich.*

Gij ziet uit dit bovenschrift, dat uw zoon u niet meer uit het noordelijke, maar reeds van het zuidelijke halfrond schrijft, en behouden wij, gelijk wij hopen, nog eenigen tijd den frisschen zuidoosten passaat, die ons met groote snelheid door de blaauwe zee voert, dan kon ik dezen brief veelligt reeds in 24 dagen van de *Kaap de Goede Hoop* aan u afzenden, met den wensch, dat hij u zoo spoedig mogelijk ter hand kome.

Gij moet aan mijne laatste woorden uit *Europa* bemerkt hebben, dat het mij, na zulk een lang uitstel der afreize, hartelijke vreugde veroorzaakte, dat ons eindelijk een gunstige wind met spoed van de reede van *Hellevoet* der opene zee te gemoet voerde. Het werd mij onbeschrijfelijk ligt om het hart, als weinige uren na het ligten des ankers, ons de loods zijn: *Welkom Heeren in zee!* toeriep, en hij de hem in de verte volgende boot het teeken gaf, om nader bij te komen. Nu nam de kapitein het kommando over en gaf bevel, dat zoude worden bijgelegd. Weldra was de boot bij ons; wij gaven den goeden loods brieven en handslag, en spoedig zagen wij dat naar *Hellevoet* terug zeilende scheepje nog maar alleen zeer in de verte. Nog eenmaal werden de bekers gevuld, en den alleen nog schemerende Hollandschen kusten vaarwel

toegeroepen. De wind was intusschen te gunstig, dan dat de beweging des schips van eenige beduidenis hadde kunnen zijn; daarom bleef dan ook het gansche gezelschap, in mantels gehuld, op het verdek, en berekende hoe spoedig wij, onder zulke gunstige omstandigheden, buiten het Kanaal zijn konden.

Bij eenen frisschen oostenwind levert zulks volstrekt geene zwarigheid op, en de weg van *Hellevoet* uit, wordt dan dikwerf in drie of vier dagen afgelegd; doch dezelfde vaart kan in den winter moeijelijk en gevaarlijk worden, wanneer de wind tegen is, dewijl er dan slechts gelaveerd kan worden, en zoowel de steile krijtbergen der Engelsche, als de zandbanken der Fransche kusten, doch vooral de onregelmatigheid der stroomen, alsdan zeer te duchten zijn. Zoo was het ons dan ook gansch geen vrolijk teeken, dat de wind in den nacht steeds zuidelijker trok, en wij den volgenden dag reeds met eenen vlak tegen zuidwesten te kampen hadden. Deze wind werd, als zeker altijd in het, noordelijk-*Europa*, steeds heviger, en zoo kruisten wij nog acht dagen met afwisselende hoop, tusschen *Albion* en *Frankrijk*, en werden waarlijk eenige dagen lang aan eenen hevigen storm blootgesteld, waarbij het eene zeil voor, het andere na, moest gereefd worden. Alle mijne reisgezellen en al de jonge matrozen werden zeeziek; op het verdek was het nat en koud, en kon men ter naauwernood staan blijven, en beneden maakten de natuurlijke gevolgen der zeeziekte het dubbel onaangenaam. Daarom bleef ik, tusschen twee

kwaden moetende kiezen, zoo lang op het verdek, als de omstandigheden het gedoogden, met groote belangstelling de verrigtingen der zeelieden gadeslaande, en daar, waar men mij gebruiken konde, eene dienstvaardige hand leenende, en het is alleen aan mijnen vasten wil, om niet ziek te wornen, of wel aan mijn gedurig oponthoud in de frissche lucht toe te schrijven, dat ik gezond bleef. Ondertusschen moet ik zeggen, dat de eerste dagen onzer reis zeer onaangenaam waren: want die aan het zeeleven niet gewoon zijn, hebben alsdan te gelijk met natheid en koude, en ook met het onaangename gevoel te kampen, dat door de beweging van het schip veroorzaakt wordt. Deze beweging was in eenen onvergetelijk langen nacht werkelijk erger, dan ik mij als mogelijk had voorgesteld, en ik herinnerde mij toen het gezegde van Professor REINWARDT, na zijne terugkomst, dat het hem onbegrijpelijk was, hoe het door hem verlatene schip niet door het geweld der persende golven te zamen gedrukt ware. Masten en wanden, balken en bedstijlen, kisten en kasten, alles boog en kraakte, zoo als zulks vooral bij nieuwe of gekalefaterde schepen het geval zijn moet, en in het slingerende bed was ik verpligt, matrassen en kussens zoodanig te schikken, dat zij mij tegen het uitvallen beveiligden.

Hoezeer ik mij slechts met moeite in de kajuit regtop kon staande houden, was ik nog verpligt, den kranken hulp te verleenen, en ik werd door de zeelieden geprezen, dat ik bij dat alles nog zingen en schertsen, en tot tijdverdrijf vlijtig kon

lezen. Wel hoorde ik de zeelieden, den ochtend na dien roestigen nacht, angstig tegen elkanderen zeggen: »Als de wind nog noordelijker wordt, dan »moeten wij ons aan 't goed geluk toevertrouwen." Doch ik kan u met waarheid verzekeren, lieve Moeder! dat ik daarom met niets minder smaak mijn ontbijt genomen heb. Wie scheep gaat, weet vooraf, dat hij naar den kelder kan gaan, en het is een dwaas, die dan eerst begint te philosopheren, als het gevaar dáár is. Doch de noordweste wind draaide in den noordoosten hoek, dat is: werd gunstig, en de hemel opgeklaard. Wij aanschouwden, onttrokken aan het gevaar, kaap *Lezard*, aan de zuidwestelijke punt van *Engeland*, waarmede wij *Europa's* bodem voor jaren uit onze oogen verdwijnen zagen, bereikten onder *Ierland* den zoogenaamden grond van den Atlantischen oceaan, waar de zeeman op zijne kaart 50 tot 80 vademen diepte vindt aangegeven, en weinige dagen later voelden wij den zachteren grooten golfslag van den peilloozen oceaan, of, zoo als de Hollanders zeggen: *het ruime sop.*

Nog was deze groote plas, door den voorafgeganen storm, wild en woest, en de oostelijke strooming voerde eenen moeijelijken strijd tegen de westelijke, en toch was de beweging van het schip nu zeer dragelijk tegen de vroegere, zoodat ik al mijne welsprekendheid uitkraamde, om mijne drie reisgenooten te bewegen, van weder op het verdek te komen, en zich daar te versterken. Zij bevonden zich waarlijk in eenen deerniswaardigen toestand, en geheel onverschillig hoe het hun ging: wel

of kwalijk, levend of dood. MACKLOT en MULLER leden ontzettend; doch de eerste, altijd en ook bij rampspoed, schertsend, wenschte, dat de oude onrustige scheepskast op het zand mogt gezet worden, opdat hij ten minste eenige minuten stil en regtop mogt kunnen staan, al moest hij dan een oogenblik daarna verdrinken.

Op den 1sten Januarij bevonden wij ons op de hoogte van *Portugal*, en nadat wij dagelijks meer den invloed van een mild klimaat ondervonden hadden, zagen wij den 10[den], op eenen afstand van 9 mijlen, de westkust van het Kanarische, zeer hoog gelegen eiland *Parma*, bij het liefelijkste verkwikkendste weêr, ten naastenbij zoo als wij het te *Heidelberg* in Junij hebben zullen. Geheel rein en onbewolkt en donker blaauw was de hemel; eene zachte zefier krulde ter naauwernood de golfjes van den stroom; wonderbare zeegedrogten vertoonden zich op deszelfs oppervlakte, en het trotsch gebergte des eilands herinnerde de Duitschers aan hun vaderland; terwijl de voor het eerst reizende Hollander verzekerde, dat hij zich de bergen niet zoo prachtig had voorgesteld. Den ganschen dag behielden wij het schoone eiland in het gezigt, en bemerkten het zelfs nog des avonds bij het liefelijke maanlicht, dat ons echter belette te bedde te gaan. Van toen af hielden ook de klagten onzer zieken op; zelfs onze reisgezellinne, wier afmatting ons een tijd lang vrees inboezemde voor haar leven, kreeg hare krachten weder. Hier nu hadden wij den noordoosten passaatwind moeten vinden, om snel vooruit te geraken; doch de wind

bleef, trotsch den in de boeken onomstootelijk vastgestelden regel, westelijk; en eerst, toen wij, na langzaam voorwaarts schuiven (op den 23sten Januarij), de *Kaap-Verdische Eilanden* bereikt hadden, wier gespletene klippige bergtoppen ons er weder aan herinnerden, dat er toch buiten schip, lucht en water nog iets anders op onze planeet te vinden was, meldde zich de passaatwind met tropischen regen en donder aan. Ons schip, hetwelk voor het sterkste der Hollandsche handelbodems gehouden wordt, behoort, wegens zijne zwaarte, niet tot de snelzeilers en wil vooral den vollen wind hebben, om met anderen gelijken pas te houden; dat was juist nu het geval, daar alle schepen, die zoo spoedig mogelijk de zuidpunt van *Afrika* willen bereiken, de windstilte der Afrikaansche kusten schuwende, in zuidwestelijke rigting tot in de nabijheid van *Amerika* (*Brazilien*) koers nemen, waar zij den zuidoosten-passaat vinden, bijaldien eene uitzondering op den regel hun niet somtijds westen wind brengt, en voor dien zuidwestelijken koers hadden wij nu alzoo den noordoosten wind juist in den rug. Als een bezield wezen zagen wij nu onze brik, de voorheen in het ruim verborgene zeilen, als vleugels uitbreiden, en, zonder dat de matrozen daar verder moeite aan hadden, bereikten wij, over de 7 geographische mijlen (vier uren), in eenen nacht afleggende, met het einde der maand, de linie, welke wij onder 23° 30′′′ wester lengte doorsneden hebben. Hier hadden wij eene schier volkomene stilte van wind, gedurende welke wij in den tijd van 8 dagen naauwelijks van onze

plaats kwamen, en zoo iets van de hitte leden. De zuidoosten passaatwind begon op den 28sten Februarij te waaijen, en brengt ons iedere 24 uren, op eene belangrijke wijze digter tot ons naaste doel. Menig passagier begint onze aankomst in de Tafelbaai reeds bij dagen te tellen, en ofschoon het mijnentwege nog vier weken langer zoude mogen duren, daar het mij niet aan bezigheid ontbreekt, zoo zal mij toch de dag der landing, niet minder dan aan de overigen, groote vreugde veroorzaken.

Den 5*den* *Maart*, 32° Zuider breedte, 10° 35‴ Wester lengte.

Die, welke het op den 15den Februarij voor mogelijk hielden, onze zwaarlijvige *Dijkzigt* reeds met het begin van maart in de Tafelbaai te zien, hebben zich misrekend: want, hoezeer wij over het geheel reden hebben om met onze vorderingen wel te vreden te zijn, zullen er toch nog wel veertien dagen over heen gaan. Wij hebben werkelijk meestal gunstigen en deels hevigen wind, zoodat wij eens omtrent 10 geographische mijlen in éénen nacht hebben afgelegd. Zulks had eergisteren plaats, en het verhevene schouwspel der hoog brekende golven liet mij niet van den wensch terug komen, om u, slechts voor weinige minuten, in stille bewondering verdiept, naast mij te zien. In ieder geval zoudt gij eene half poëtische schildering hebben bekomen, ware er slechts aan schrijven te denken geweest. Ons schip rees en zakte, in dezelfde evenredigheid op den ontzagchelijken oceaan, als gij niet zeldzaam

in de Kielsche haven boten hebt zien schongelen; en hoe verrukkelijk schoon de aanblik is van zulk een schip, hadden wij nog dienzelfden dag gelegenheid om waar te nemen. Dezelfde wind namelijk had, gedurende den nacht, het bovenste derde gedeelte van onzen grooten mast in stukken gebroken (een verlies, aan welks herstel de timmerman nog steeds bezig is), en deze toestand moet zeker, in de verte gezien, den schijn gegeven hebben, als waren wij hulpbehoevende. Zeelieden intusschen, helpen elkander' gaarne, en zoo zagen wij dan ook, tegen den middag, een groot Engelsch schip, dat wij reeds des morgens aan den horizont bespeurd hadden, steeds nader op ons aankomen, en weldra zweefde het trotsche gebouw zoo digt langs ons heen, dat de kapiteinen, ondanks het geloei des storms, elkanderen verstaanbaar met den roeper konden toespreken. Wij waren allen buiten ons-zelven door het gezigt, hetwelk wij zeker onzen buurman insgelijks moeten hebben aangeboden, hoezeer ook, zonder volkomen mast, minder prachtig. Het Engelsche schip was in volle zeil, en, gelijk een allerwegen in het blaauwe wegsmeltende sneeuwveld, rondom met schuim overtogen, vertoonde hetzelve ons, nu eens op ééne zijde liggend en tot de kiel ontbloot, zijn glanzig koperen harnas; dan weder, zonk het diep in den afgrond ter neêr, en werden boegspriet en zeilen door de opgevoerde golven bevochtigd. Wat de bekoorlijkheid van dit gezigt nog verhoogde, was de groote menigte menschen en vooral vrouwen, op het verdek onzes nabuurs, wier getal welligt een honderd zal beloopen

hebben, en die allen even nieuwsgierig op ons, als wij op hen, het oog hadden gevestigd. Onze kapitein erkende in dit schip eenen naar *Port-Jackson* vertrekkenden bodem, en in de lading een aantal vrouwen, die in het vreemde land, haar tot dus verre vreemde zeden moesten gaan leeren, hetwelk door den roeper van gene zijde bevestigd werd. Wij betuigden onzen dank voor de aangebodene hulp, en daar de Engelschman nu weder zuidwaarts stuurde, terwijl wij onze reis in de zuidoostelijke rigting voortzetteden, verloren wij elkander spoedig uit het oog. — Zoo onstuimig was het in deze streken zelden, en gij kunt u geen begrip maken van de rust, waarin wij dezen zelfden oceaan tusschen de keerkringen gevonden hebben. Wij zagen hem onder de linie spiegelglad, en slechts door groote, langzame stroomingen, welke nooit geheel ontbreken zullen, bewogen, en zelfs de passaat-wind krult de oppervlakte slechts met kleine golfjes, op welke men zelden de zoogenaamde witte koppen waarneemt. Daar bedrijft men dan op het schip ongehinderd alles, wat men wil; zelfs de teekenaar brengt zijnen arbeid in gereedheid, en men laat zorgeloos in de kajuit, zelfs de breekbaarste zaken voor de hand staan. Deze stilte werd door ons zelfs tot den dans benuttigd, onder het geraas van trommelen en pijpen, en weinige avonden gingen onder de linie voorbij, dat men op het verdek niet guitar en zang gehoord hadde. Door den dag werd daar, tegen de stekende zonnestralen, een groot zeil uitgepannen, van hetwelk ik weinig gebruik heb gemaakt; doch dat mij in zooverre

aangenaam was, als ik daardoor de kajuit en schrijftafel geheel en ongehinderd ter mijner beschikking kon houden. Dikwerf ook lokte het diepe heldere blaauw op eene onwederstaanbare wijze tot baden uit; doch deze lust werd door de vrees voor haaivisschen, die zich juist bij avond-stilte in de nabijheid van het schip ophouden, immer overwonnen. Wij vingen twee dezer zeegedrogten, welke ons tot een voortreffelijk voedsel strekten; naardien — hetgene mij onbekend was, doch wegens de natuurlijke verwantschapping der beide visschen zeer begrijpelijk is, — het vleesch der haaijen aan dat der steuren, in smaak zeer nabij komt.

Hoe duidelijk men de visschen in den helderen stroom onderscheiden kan; hoe vratig de hijena der zee is; hoe wonderbaar zij van liefelijk blaauwe en zwart gestreepte kleine vischjes, de zoogenaamde loods-mannetjes, begeleid wordt, en ook van anderen, die zich in hare ruwe huid vastzuigen; — hebt gij buiten twijfel reeds dikwerf in Reisbeschrijvingen gelezen, en evenzoo zal het u niet vreemd zijn, dat men tusschen de keerkringen zeer dikwerf gelegenheid heeft, den rampzaligen vliegenden visch en zijne vijanden gade te slaan. Wij hebben inderdaad dikwerf reden gehad, om den eersten te beklagen, en wanneer WALTER SCOTT eenen van alle kanten vervolgden, met eenen vliegenden visch vergelijkt, dan heeft hij in alle opzigten een zeer gepast *Tertium comparationis* gekozen. Zeer onderhoudend voor ons was in zooverre de 12de Februarij, als wanneer wij, onder 5° zuider breedte en 27° 48‴ wester lengte, bij den frisschen pas-

saatwind en eenen helderen hemel, ons van eene groote schaar *Boniten*, d. h. niet vliegende visschen, van één tot vier voet lengte, omringd zagen, die zoo ongeloofelijk snel zwemmen, dat zij niet alleen het schip nabij blijven omkruisen, en, als stoeijend, naar boven springen, doch bij dat alles nog zeer geschikt voor hunne voeding kunnen zorg dragen. Deze nu bestaat hoofdzakelijk uit vliegende visschen, die in geenen deele uit lust, maar veeleer uit vrees voor deze roovers hun element schijnen te verlaten. Dan dit helpt het arme schepsel weinig: want naauwelijks wordt het beproefde reddingsmiddel door deszelfs schaduw verraden, of men vervolgt het, en ik heb van die naspringende *Boniten* gezien, welke eenen vliegenden visch wel vijf of zes voeten over het water betrapten; doch zeldzaam heb ik eenen enkelen vliegenden visch gelukkig zien ontkomen. Dienzelfden dag vlogen buitendien nog vele trotsche fregatvogels, loerend in de hoogte herom, en *Procellarien*, *Sula's* en andere kleine zeevogels, hielden zich, even als genen, alleen met het besteken van den ongelukkigen vlieger onledig. De fregatvogels, van hunne prooi verzekerd, schijnen eenen afgezonderden visch te versmaden; doch, zoodra vertoont zich niet eene geheele school op de oppervlakte, of wij zagen hen pijlsnel op dezelve nederstorten, en in een oogenblik eene menigte verslinden. Een treurig, doch zeer belangrijk schouwspel voor uwen zoon, lieve Moeder! die door den lust tot de gevederde schepsels ten minste is aangespoord geworden, om zooverre van huis te gaan. Jammer slechts, dat de orni-

thologog, zoo als TANTALUS, tot heden aan de breedte van het schip gekluisterd was, en wel vogels zag, doch niet een' enkelen in handen kreeg. Wij bemerkten dezelve meestentijds alleen bij eenen frisschen wind, en het is dan onmogelijk, de geschotenen uit het water op te visschen. Om nog eenmaal tot de visschen terug te komen: wij hebben den vliegenden nu en dan op den springenden gewroken, en van de laatsten menig een' gevangen en hem ons goed laten smaken, waarbij de begeerte der zeelieden naar versch vleesch zoo groot was, dat de natuuronderzoekers lange moesten achter staan, of liever, daar het toch geene zeldzame dieren gold, vrijwillig terug traden. Een gewoon middel om hen te vangen, bestaat daarin, dat men, in plaats van aas, den hoek tusschen pennenschachten verbergt, en hem, aan eene geschikte lijn vastgebonden, op de oppervlakte des waters laat afhangen, wanneer het schip, snelzijlend, op en neder gaat. In dit geval namelijk, zweeft het vischtuig over het water heen, en druipend, schemert het in den zonneglans als een vliegende visch: de springer wordt misleid, springt na en wordt gevangen. Het meerendeel nogtans wordt geharpoend: eene kunst, waarin onze bootsman bijzonder ervaren is. Deze zelfde man, die op eene wonderbaarlijke wijze van het noodlot door de wereld wordt rondgevoerd, die thans zijne zevende reis naar *Oost-Indie* doet, en sedert zijne kinderjaren meer dan tienmaal in *Amerika* was, zonder eens schipbreuk te lijden, was ons lang, wegens zijne schier onverstaanbare

basstem merkwaardig; nu wordt hij onder de passagiers NEPTUNUS genaamd, sinds dat hij de rol van dezen God vervulde bij het feest, dat wij onder de linie vierden, en wij onder zijne regering met zeewater gedoopt werden: een ruwe, barbaarsche scherts, welke met de plagerijen der *Studenten Füchse* (1), zoo als die, vroeger ook op de Duitsche en, thans nog op de Hollandsche Hoogescholen gebruikelijk zijn, kan vergeleken worden. Het bestaat hoofdzakelijk daarin, dat vader NEPTUNUS, den avond voor het feest, zich eerst in de verte en van lieverlede nader en nader, door het spreekroer uit den eenen of anderen hoek van het schip doet hooren en den kapitein verlangt te spreken, die dan het eerst van boven uit het want duchtig begoten wordt; dan laat men eene pekton drijven en de zee-*groenen* worden geroepen, om dat schouwspel aan te zien, doch insgelijks en onverhoeds van boven af op eene geduchte wijze gedoopt. Den volgenden morgen na het ontbijt, komt NEPTUNUS, half naakt en walgelijk met teer bestreken, de kajuit binnen, en vraagt op gebiedende wijs naar het getal zee-*groenen*, die alsdan een voor een worden opgeroepen, beloven moeten zich te zullen vrijkoopen, of aan het scheren te onderwerpen; waarop alsdan, genadig, eene begieting van slechts

---

(1) De nieuwelingen onder de studenten, hier te Lande, zoo als bekend is, GROENEN genaamd, heeten in *Duitschland* VOSSEN.

J. A. S.

eenen vollen emmer volgt. Ten hoogste grof worden daarentegen de nieuwelingen onder de matrozen, en ook de scheeps-Doctor, geblinddoekt, over een groot, met water gevuld vat gezet, hen de baard met teer ingesmeerd, en zelfs, wanneer zij onnoozel genoeg zijn, om NEPTUNUS op zijne vragen te antwoorden, hun de teerkwast in den mond gestoken, en eindelijk ruggelings in het water geworpen. De geheele plegtigheid, bij welke een verkleede matroos de rol van Mevrouw NEPTUNUS vervulde, en een ander (naakt met teer bestreken en daarna in de veren gewikkeld) als zeeduivel optrad, eindigde met eene algemeene onderlinge begieting. Ik moest hier, in de volle beteekenis van het woord, *bonne mine à mauvais jeu* maken, en door den nood gedrongen, medespelen, terwijl ik toen, bij de plaats hebbende windstilte, oneindig liever aan mijnen natuurhistorischen arbeid gebleven ware, daar de zee vele merkwaardige kleine schepsels aanbood, bij welke, als echte begeleiders van NEPTUNUS, zich ook nog eene schaar van eene voor mij zeer belangrijke soort van dolfijnen ophield. Doch NEPTUNUS en zijne *consorten*, vol van den zoeten wijn, wilden geene jagt daarop maken, en ik erger mij nog over dat domme feest, hetwelk met dans, muzijk, drinken, beschonkenheid, en veelligt met erger nog zoude besloten zijn, zoo MACKLOT en ik niet met tegenwoordigheid van geest waren tusschen beiden gekomen. Bij zulke gelegenheden gevoelt men eerst wat goede zeden zijn, en hoe gelukkig diegene is, welke zich zijne verkeering kiezen kan.

Wij hadden overigens het genoegen te kunnen opmerken, dat niet alleen mijn waarde MULLER, die aan de regtschapenheid zijns vaders getrouw blijft, maar ook, dat onze teekenaar tot de matige en voorzigtige menschen behooren, waarvan ik mij voor de gansche reis veel goeds voorspel.

Ik weet met zekerheid, dat mijne lieve Moeder, voor hare eigene gezondheid onbekommerd, zich sedert mijn vertrek, reeds al te dikwerf om onzentwille met zorgen zal gekweld hebben, en ik ben haar daarom rekenschap verschuldigd van den gezondheidstoestand onzer kleine *Expeditie.* Het gaat daarmede veel beter, dan ik verwacht had, dank hebbe de goede scheepskost, die ons tot heden is opgedischt, en die, voornamelijk des zondags, ten kosten der medegenomene ganzen, hoenders en zwijnen, voortreffelijk is. Tot heden heeft zich nog geen spoor van scheurbuik op het schip vertoond, en sedert de zeeziekte ons verlaten heeft, is niemand onzer ongesteld geweest. Het vroeger zoo vele vernielingen aanrigtende kwaad der scheurbuik is in de laatste tien jaren, zoo wel van de Hollandsche als van de Engelsche marine genoegzaam geheel geweken, ofschoon men bij de laatste schier geheel van gezouten vleesch leeft. De Engelschen schrijven dezen gelukkigen keer aan de op hunne schepen regelmatig uitgereikte portien citroensap toe, waarvan de matrozen met rhum eene soort van punsch bereiden; doch deze maatregel wordt op de Hollandsche schepen niet gevolgd, en kan dus, bij den even goeden gezondheidstoestand aldaar, niet de eenige oorzaak zijn. Als een groot vereer-

der der aardappelen, zoude ik die gaarne als het *Arcanum* beschouwen, daar wij dezelve tot heden dagelijks en altijd met denzelfden eetlust gebruikt hebben; doch de waarheid zal wel in verschillende te zamen werkende oorzaken te zoeken zijn, en de zorg, welke men draagt, dat alle schepen rijkelijk van goed drinkwater voorzien zijn, moet daarbij wel mede in aanmerking genomen worden. Aan dit laatste belangrijk artikel ben ik, voor mijn' persoon, nog door het medenemen van *Selters*-water te gemoet gekomen, en ik drink dit oneindig liever, dan wijn, van welks noodwendig genot in heete landen, ik mij, ook *theoretisch*, niet heb kunnen overtuigen. Over het algemeen leef ik zoo matig als mogelijk is, en ik dank het voornamelijk dezer matigheid, dat ik, ook onder de linie, minder dan de overigen van slaperigheid geweten heb, zoo dat ik, in plaats van een middagslaapje te nemen, geregeld eene uur lange wandeling op het verdek gemaakt heb. Men heeft mij in *Holland* uitgelagchen, dat ik mijne zee-bibliotheek, zoo als ik die noemde, zoo groot maakte, dewijl men op het schip allen lust tot lezen verliezen zou; doch ik ondervind het tegendeel, en zal mij aan de *Kaap* nog een *Reserve-Corps* van boeken uitzoeken, daar de verkregen buit aan voorwerpen van mijn vak, tot nu nog te gering was, om mij op den duur onledig te houden. Ik moet mijnen broeder nog in het bijzonder dank zeggen voor WALTER SCOTT, waardoor hij zoo wel mij, als mijne reisgenooten, menig aangenaam uur geschonken heeft. *Nigel*, *Kenilworth*, *Waverly* en de *Zeeroover* bevielen

mij vooral, en ik verwonder mij geenszins over den bijval van geheel *Europa.* Men mag goede zaken niet, de eene ten koste van de andere vergelijken, en ik laat daarom niet na, nevens SCOTT, ook JEAN PAUL tot mijn' lievelings-auteur te verklaren, en ik ben overtuigd, dat hij ook die mijns broeders worden zal, wanneer hij maar eens de *Flegeljahre* of den *Siebenkäs* geheel doorleest. SCOTT is meer rustig opmerker; JEAN PAUL echter onloochenbaar meer omvattend en eene onuitputtelijke bron van waarheden, nu eens op de denkwijze der jeugd, dan weder op die des rijperen leeftijds toegepast. Bij hem mishagen mij die sentimentele mystieke plaatsen, welke schier in ieder' zijner romans voorkomen; maar met evenveel regt werp ik SCOTT tegen, dat hij het wonderbare, ja ongeloofelijke, te veel met het eenvoudige en het natuurlijke door een mengt, en daardoor niet zelden in het laatste deel van zijn werk den aangenamen indruk wegneemt, dien de vroegere gemaakt hebben. Dan, laat ons daarover niet krakeelen, Broeder, maar ons alleen verheugen, dat twee zoo waarlijk geestrijke mannen zich de moeite gegeven hebben, zoo veel voor ons te schrijven.

TAFELBAAI, *den* 20*sten* *Maart* 1826.

Naauwelijks een uur geleden, hebben wij hier het anker laten vallen, en onverwijld daarna vernamen wij, dat morgen reeds een van *Batavia* komend schip naar *Amsterdam* onder zeil gaat. Gelukkiger hadden wij het niet kunnen treffen, en hoezeer ik mij, om de waarheid te zeggen, van het gejubel en de nieuwigheden des dags vrij vermoeid gevoel,

wil ik toch liever in 48 uren niet slapen, dan mijne geliefde Moeder door mijne schuld, langer dan noodig is, naar tijding van ons te laten wachten. Melden moet ik u toch, dat het ons, sinds ik schreef, wèl ging; ongeduldig waren wij bij ongunstigen wind: vrolijk als een gunstige ons snel voortdreef. Dit geluk viel ons in de laatste acht dagen ruim ten deel, en wij legden dagelijks van 40 tot 50 geographische mijlen af, en hadden gelegenheid, golven te zien, die ons bij onze afreis vervaard zouden hebben gemaakt, terwijl wij dezelve thans met de grootste vertrouwelijkheid beschouwden. Misleid door de gisteren terug gehoudene juiste opgave van ons standpunt, hadden wij ons een' dag later op het gezigt van het voorgebergte der *Goede Hoop* voorbereid. Onze blijdschap was derhalve ook grenzenloos, toen wij, de een na den anderen, op het verdek komende, heden morgen vroeg, door den aanblik van het zeer nabij liggende prachtvolle gebergte verrascht werden. Met kostelijk heet weêr lagen wij, bij de toen volkomene windstilte, tot het vallen van den avond, tegen over deze spits, zonder nog de *Kaapstad* te kunnen zien; gingen met den avond weder onder zeil, het strand steeds digter voorbij schuivende, en de zon dook even achter den Leeuwenkop, toen wij den zwaren ankerketting hoorden rammelen. Ik kwam den ganschen dag niet van het verdek, zoo veel nooit door ons geziene dieren waren er te vangen en waar te nemen, en zoo aanlokkelijk was het bloote gezigt des lands, met die vriendelijke huizen en tuinen, en de ten laatste naar het strand toestroomende

menigte van nieuwsgierige paardrijders en voetgangers. Doch van de *Kaap* vertel ik u voor mijne afreize van hier. — Hier heeft men de tijding, dat de onlusten op *Java* weder zijn bijgelegd; doch ook, dat de Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN *Batavia* bereids verlaten heeft; wij zullen ons daarnaar moeten voegen, en nu slechts daarop bedacht zijn, dat wij hier, zoo als reeds op de zeereis, zoo veel tot het doel onzer zending uitrigten, als de omstandigheden veroorloven.

De hemel zij met u, zoo als hij met mij zijn moge! Schrijf mij toch dikwerf.

9.

KAAPSTAD, *den* 11*den* *April* 1826.

GELIEFDE BROEDER!

Nadat wij hier 14 dagen lang, even aangenaam als aanhoudend zijn werkzaam geweest, blijft mij, na de voleindiging van het berigt aan den Heer TEMMINCK, nog juist zoo veel tijd over, om u en daardoor ook mijne moeder en zusters, eigenhandig te schrijven, dat ik mij, Gode zij dank, nog altijd zeer wel bevind. Bij de wezentlijk voorbeeldelooze onrust, waarin wij leefden, deels door de bezigheden, welke wij ons zelven oplegden, deels door de, voor die aan arbeid gewoon zijn, zeker al te groote gastvrijheid van menigen Kapenaar, was er niet aan te denken, u van hier eenen langen brief te schrijven. Ik zal trachten u ten

minste een flaauw denkbeeld te geven van de buitengewone bekoorlijkheden, welke het verblijf aan de zuidkust van *Afrika* den natuuronderzoeker aanbiedt. Zoo schoon en belangrijk als ik het hier vond, had ik mij de *Kaap* nimmer voorgesteld, en wij verwijderen ons met diepen weemoed van eene plaats, waar wij bij langer verwijl, zeker, al spelende, bijzonder veel voor ons Museum hadden kunnen doen. De beminnenswaardige Afrikanen hebben ons inderdaad met vriendelijkheden overladen; men wilde ons schier met geweld hier houden, en had de tijd het veroorloofd, zoo zoude men ons, zelfs tot gansch in het binnenste der kolonie, zonder onkosten, onze strooperijen hebben laten uitstrekken. De belangelooze bereidwilligheid van zekeren rijken Wurtemberger, den Heer LUDWIG, aan wien wij ons bijzonder verpligt gevoelen, heeft inderdaad geene weergâ. Zelf een hartstogtelijk natuuronderzoeker en verzamelaar voor het Museum van *Stuttgart* zijnde, scheen hij nu slechts alleen daarop bedacht, om ons met raad en daad bij te staan; en aan hem alleen hebben wij de mogelijkheid te danken, het doel, dat de Heer TEMMINCK zich bij onze zending hier heen, had voorgesteld, in zulk een' korten tijd, zoo volledig te hebben kunnen bereiken. Het is ons gelukt, het verzamelen van voorwerpen uit alle dierklassen voor het Leidsche Museum op de doeltreffendste wijs in te rigten; gisteren hebben wij reeds eene schoone verzameling ingepakt, waarbij zich ook een rinoceros-skelet bevindt. — Gij gelooft niet, wat hier, zelfs ten opzigte van zoogdieren en vogelen, nog

te doen valt, en bij het liefelijke en alle inspanning veroorlovende klimaat, moeten wij de waarheid gestand doen, dat wij liever hier, dan in *Oost-Indie* zouden werkzaam zijn. Doch dit is nu eenmaal niet anders, en wij moeten de golvende waterwereld weder op, en het beperkte scheepsleven weder in, daar wij allen regt hartelijk van afkeerig zijn geworden. Hoe dikwerf ik aan u denke, en hoe dikwerf ik u, dierbare Broeder! geheel onwillekeurig aanriep, kan ik u onmogelijk zeggen. — Ik baad mij thans in de genietingen, die mijn stand met zich brengt; doch, sedert dat wij weder zoo trouwhartig te zamen werkten, smaakt het mij zonder u slechts half. — Om toch iets natuur-historisch te zeggen: *Psammophis crucifer* is werkelijk een *Psammophis*, d. h. eene *Zandslang*, en *Coluber haemachates* eene *Naja* (*Brilslang*), ten minste wat hare gedaante in 't leven en den buitengewoon rekbaren hals betreft; de tanden echter heb ik niet kunnen zien. *Geitje* (1) bevat twee soorten: *Ptyodactylus* en *Platydactylus.*

Aan boord der *Dijkzigt*, *den* 19. *April* 1826, 35° Z. B. 180° L. van *Greenwich.*

Daar dobberen wij weder tusschen water en lucht, en even gelijk ons, eenige dagen na onze aankomst

(1) *Geitje* is de naam, welke door de Kapenaars gegeven wordt aan eene soort van hagedis, behoorende tot het geslacht *Gecko.*

J. A. S.

aan de *Kaap*, de afgelegde lange zeereis eenen droom toescheen, zoo gaat het ons thans reeds ook met ons verblijf aan land. Ieder heeft zich zijne enge scheepswoning weder zoo geschikt mogelijk ingerigt; ieders handboek, ieders huisraad staat weder op de oude plaats, en geduldig zien wij de nieuwe, ten minste twee maanden lange vaart te gemoet. Wij begaven ons den 15den des avonds aan boord, begeleid van onzen waarden Heer LUDWIG, wiens vriendelijke gade ons nog ververschingen van verschillenden aard deed toekomen, dan wij wachteden dien nacht en den volgenden morgen te vergeefs op eenen gunstigen wind. Deze tijd werd door vriend MACKLOT, MULLER en mij ten nutte gemaakt, toen wij nog door Kapenaars bezocht werden, die ons eene hunner booten afstonden, om nog in aller ijl eene jagtpartij op de baai te maken, na met den kapitein te zijn overeengekomen, dat hij ons een sein zoude geven, wanneer hij onder zeil wilde gaan. Acht dagen vroeger hadden wij, bij het heerlijkste weder, eene dergelijke *expeditie* gewaagd; in ongeveer tien minuten tijds twee *Diomed. chlororhynchos* en even zoo vele *Proc. aequinoctiales* geschoten; tien minuten later echter alle hoop, om ooit weder aan land te komen, opgegeven, van overstortende golven druipend en ieder oogenblik het omslaan der boot te gemoet ziende: zoo snel wisselen in dit jaargetijde op de reede de stilte met hevige windvlagen van den Tafelberg elkanderen af. Toenmaals redde ons de bekwaamheid van den bootvoerder; ditmaal dreigde ons het gevaar van

alleen aan de *Kaap* achter te moeten blijven: want, rondom van belangrijke zeevogels omgeven, die zich zoo digt lieten nabij komen, als wij slechts wilden, vergaten wij ons schip geheel, en eerst toen wij de boot wendden, om ons van eene aangeschotene *Diomedea* meester te maken, bemerkten wij de onzenthalve uitgestoken vlag der brik en de reeds van wind gezwollene zeilen, ofschoon wij naauwelijks twintig minuten op weg waren. »Gaauw, het anker is geligt, alle zeilen zijn bij-»gezet, toe jongen! gaauw wat!" zoo riep onze bootvoerder zijnen knecht toe, »maak de zeilen »nat, haal de riemen in." — Wij vermoedden, 't is waar, dat onze kapitein, om uit de baai te komen, nog stadwaarts terug koers zoude moeten nemen, doch wij moesten dat thans in ieder geval doen, om hem in te halen, en ik weet niet, of ik in mijn geheele leven zoo ongeduldig ben geweest, als in dat oogenblik. — Dan, wij hadden nog rustig tot den volgenden morgen kunnen jagen: want niet alleen haalden wij het zware gebouw met ons ligt vaartuig weldra in; doch de wind ging ook spoedig daarna weder liggen, en schoon er reeds een uur was verloopen, dat ons de Heer SMUTS, de agent van den reeder der *Dijkzigt*, en andere vrienden, hadden verlaten, en door ons met kanonschoten waren begroet geworden, moesten wij toch het anker weder laten vallen. — Dat was alzoo nog eene regte *partie de chasse à la hâte*, van welke wij toch nog 3 *Diomedeën* en 4 *Procellarien* te huis gebragt hebben. — Te gelijk met ons was een groot Engelsch

schip uitgezeild; wij zagen hetzelve, ondanks de genoegzaam volkomene windstilte, des avonds laat nog onder zeil gaan, en wij berispten het haast in onzen voorzigtigen kapitein, dat hij, stilte en stroom duchtende, den zekersten weg verkoos. Doch, hoe weinig nadeel voorzigtigheid te weeg brengt, zagen wij reeds den volgenden morgen. »Ziet den trotschen Engelschman" — was het toen — »als de wind niet opsteekt, zet hem de »stroom onfeilbaar op de klippen." — En inderdaad, zagen wij hem steeds nader daar heen drijven, al de manschap in de grootste beweging op het verdek, vervolgens de noodvlag uitsteken, dadelijk daarna ook noodschoten afvuren, en de witte branding digt om het schip henen schuimen. Ik kan u onmogelijk het hartroerende afschilderen, dat in dezen aanblik voor ons gelegen was, die door eene kleine onbezonnenheid van onzen kapitein zoo ligt in denzelfden toestand hadden kunnen gebragt worden; doch ook evenmin onze vreugde, toen wij van alle zijden hulp zagen aansnellen, en na eenige krachtige pogingen, ook het schip weder vlot worden. Zwaar lek, zoo als onze zeelieden reeds vermoedden, dobberde het weder zeewaarts, terwijl wij in alle rust tot den avond voor anker bleven, wanneer ons een vaste frissche oostewind in de wijde wereld-zee riep. De plaats, waar het schip in zulk een groot gevaar geraakte, bevindt zich digt onder den *Leeuwenberg*, aan den zoogenaamden *Leeuwenstaart*, een strand, zoo vreeselijk, dat gij het aldus wel dikwerf in *Noorwegen*, ik echter alleen in *Zwit-*

serland: b. v. aan het *Wallenstadter*-meer, echter nog nooit aan zee gezien hebben. Daar liggen naakte, ontzagchelijk groote graniet- en zandsteenblokken, sedert honderden, welligt sedert duizenden eeuwen hoog op een gestapeld, door de schuimende golven bespoeld, die zich, zelfs wanneer de zee stil is, met kracht en geweld daarop breken; sommigen liggen, als gezaaid, hier en daar in de branding verspreid: eene ongestoorde zitplaats der *Cormoranen* (*Peleç. capensis* SPARM.), die hier even zoo de nat afhangende vleugels droogen, als op de noordsche klippen de *Carbo cristatus;* en de verzekering der inwoners van *Kaapstad* is waarlijk overbodig, dat hier aan geene redding te denken is, wanneer een schip waarlijk het ongeluk heeft te stranden. Dáár ook verloor ons schip zijne laatste boot, welke drie matrozen aan den dam voor die stad moesten brengen, doch die, van den grimmigen zuidoostewind aangepakt, niet in staat waren, tegen den golfslag op te roeijen; met moeite reddeden zij hun leven, doch de boot verbrijzelde op de klippen. Dan, onze lieve Moeder konde bij de schildering van zoo menigerlei gevaar wel bevreesd worden, terwijl ik slechts een duidelijk denkbeeld van de Kaapsche reede en strand wilde geven, en ik zal de stof van mijn onderhoud met u, geliefde Broeder! in andere onderwerpen zoeken, hoe ondoenlijk het mij ook wezen moge, u alles mede te deelen, waarin gij een levendig belang zoudt stellen. Dat moeten wij tot den tijd des wederziens besparen, waarbij ons mijne dagelijks bijgehoudene aanteekeningen ten

nutte zullen komen, wier noodwendigheid ik steeds duidelijker inzie, hoe digter de voorbij snellende verschijningen elkander opvolgen.

Wat de zeereis tot de *Kaap* aanbelangt, heb ik in den brief aan Moeder beproefd, daarvan eene oppervlakkige schets te geven, welke zeker van weinig genoeg beduidenis wezen zal. De geheele opene zee is zoo arm aan dieren, als het hart eener groote woestijn; desniettegenstaande zijn mijne bemoeijingen niet geheel vruchteloos geweest, en hebben dezelve mij in het onderzoeken dezer schepselen eenige oefening en ook de overtuiging gegeven, dat hier nog ontzagchelijk veel te verrigten valt; daartoe behoort, vóór alle dingen, een goed teekenaar, vermits de liefelijke vormen en kleuren genoegzaam gelijktijdig met het leven verdwijnen, en, zoo mogelijk, in plaats van het bewegelijk toestel eens schips, eene heldere kamer in eene zeehaven, met tijd en rust. In dit laatste opzigt kan ik niet ontkennen, dikwerf in eene stemming geweest te zijn om dieren, vat en werktuig over boord te werpen, wanneer niet zelden de onderzoeker en het voorwerp zijnes onderzoeks onder elkander tuimelden; doch de schoonheid der natuur geeft altijd weder nieuwen lust en kracht, en zoo wil ik eerlijk, tot de reede van *Batavia*, ook ter verrijking onzes museums, met ongewervelde dieren werkzaam zijn.

Den 22 *April* 37° 52‴ Z. B.: 24° 50″ Lengte van *Greenwich*.

Wij hebben, sedert ik het laatst schreef, zeer

hevigen noordwestewind gehad, die ons, het is waar, in de rigting van de eilanden *Paul* en *Amsterdam* pijlsnel onze bestemming nader bijbragt; doch tevens de zee met zulk eene geweldige golving opjoeg, dat de beweging in het schip zeer onaangenaam werd, en te meer, daar wij juist vlak voor den wind zeilden. De regen dreef buitendien de passagiers in de kajuit, en na zulke lijdensdagen en eenen verkwikkenden slaap, waar in twee nachten niet aan te denken was, gevoel ik mij thans als een nieuw geborene en in eene aangename stemming, om wat met mijn' Broeder te keuvelen. Nog is de zee prachtig verbolgen en wij leggen 7—8 mijlen in eene wacht af; doch de hemel is helder, en met halven wind zeilende, ligt het schip rustig (als eene meeuw, zegt de zeeman) op ééne zijde, en de mensch kan staan en zitten, en behoeft niet te liggen. Zoo vervaarlijk groot, lieve Broeder! als ik het in wezentlijkheid vinde, had ik mij de reis naar *Oost-Indie* toch niet voorgesteld, hoe goed ik het ook vooraf wist, en hoe snel ik het ook dikwerf hebbe uitgesproken, dat wij omstreeks vijf maanden onderweg zouden zijn. Gisteren waren wij, het drieweeksche oponthoud aan de *Kaap* er afgerekend, reeds vier maanden op zee, en hebben, als wij ons niet met eene valsche hoop willen streelen, toch nog ten minste op zes weken rekening te maken. Gedurende al dien tijd schuimt het kielwater, onafgebroken bruisend, onder de kajuits-ramen; negentig geographische mijlen worden dikwerf in achten veertig uren afgelegd, en altijd nog geen einde

aan dezen ontzagchelijken waterplas! — Den 20sten en 21sten werd de stilte wederom tot het vangen van ongewervelde dieren aangewend, en ik ving, tot mijne verwondering, gedeeltelijk dezelfde soorten, welke op het noordeljjke halfrond, onder dezelfde graden breedte voorkomen; bij voorbeeld: *Physalia tuberculosa*, *Velella scaphidia*, *Janthina communis*, *Glaucus Forsteri*, enz., bij welke echter nog andere, zoo het schijnt, alleen aan dit halfrond eigene soorten gevoegd kunnen worden. Zoo bekwam ik, b. v. *Actinia flava* LES., in de *Philad. Transact.* afgebeeld, welke door hem, onder denzelfden graad zuider breedte, in den stillen oceaan gevangen werd, en de hier gemeene *Phys. megalista* PERON, zag ik alleen bij het naderen der *Kaap.* Daar ook vingen wij in menigte *Clio capensis* RANG (*Annales des sciences naturelles*), *Cliadita eaducaria* QUOY en GAIMARD (*Atlas du voyage de l'Uranie*). Van menig een dezer dieren zult gij te *Leiden* naauwkeurige afbeeldingen zien kunnen, en ik maak u daarbij op de eigenaardige *tentacula* der *Clio* [vlerkworm] opmerkzaam, welke tot heden over het hoofd zijn gezien; doch, die ik, naar het geheele uitwendig voorkomen van *Clio borealis* te oordeelen, zou durven wedden, dat zich ook bij deze soort bevinden. In den staat van rust namelijk, vertoont zich de kop werkelijk, zoo als die in de *Annales des sciences naturelles* is afgebeeld; doch, zoodra het dier zijne prooi nazet, steekt het eenen langen slurp uit en op iedere zijde eenen vangarm, van wiens stengel eene menigte gesteelde zuignapjes uitgaan, waar-

mede dat dier zich zelfs aan de gladde oppervlakte eener flesch kan vasthechten. Die zelfde voelers worden in den staat van rust, als een handschoenvinger omgeplooid en de alsdan, vóór aan den kop eenigzins uitstekende hoorns, behooren tot den niet geheel ingetrokken rand des slurps. De beweging der vleugels herinnert levendig aan die der duiven van de verscheidenheid der zoogenaamde tuimelaars: zij bestaat in een niet uitgestrekt, diep naar beneden slaan. — Afbeeldingen en bijgevoegde noten zullen, zoo ik hope, u en anderen, de genoegzame overtuiging geven, dat er werkelijk meerdere, zeer verschillende soorten van *Physalien* (zeeblazen) bestaan, en dat die, door anderen reeds duidelijk onderscheiden, in geenen deele, zoo als KUHL en VAN HASSELT meenden, tot eene en dezelfde soort behooren; ik ben begeerig, op *Java* te zien, welke soort die reizigers onderzocht hebben. De *Ph. pelagica* is een der fraaiste schepsels, die ik gelegenheid gehad heb, te aanschouwen, en daar van dezelve nog geene goede afbeelding bestaat, hoop ik, dat de Heer DE HAAN, de onze, daar of elders, zal bekend maken. Een naauwkeurig ontleedkundig onderzoek der organen, die, bij alle oogenschijnlijke eenvoudigheid, in de hoogste mate raadselachtig zijn, en de fijnste inspuitingen en mikroskopische beschouwingen vereischen, is aan boord eens schips onuitvoerbaar: ons, ten minste, is het, ondanks alle aangewende moeite, niet mogen gelukken, tot een' gewenschten uitslag te komen. Aan de *Kaap* zoude het mogelijk zijn, zich vele exemplaren der

megalista aan te schaffen, in leven te houden, en lange gade te slaan. — Doch waartoe herhalingen. Wanneer gij zulks verkiest, zal de Heer DE HAAN u alle mijne aanteekeningen over de *Invertebrata* wel mededeelen. Ik geef mij voor niets meer, dan eenen nieuweling in dit vak uit; doch hoop ten minste iets, hoe weinig dan ook, tot de bevordering dezer wetenschap te kunnen bijdragen. Mijne door u zoo zeer verrijkte, systematisch geordende uittreksels over de ongewervelde dieren, die ik, bij het gebruik veel vollediger vond, dan ik wel geloofde, laten mij zelden in den steek, en ik had slechts een jaar langer moeten verzamelen, om met stoutmoedigheid te kunnen optreden. — Het is waarlijk, ook in dit opzigt, alleen: *Sapere aude!* — Ik heb aan den Heer TEMMINCK het voorstel gedaan, alle de niet onmiddellijk voor de pers bestemde teekeningen, of, beter nog, alle die der bibliotheek des museums, ten opentlijke gebruike, in systematische orde te rangschikken, even zoo als zulks in het Parijsche museum met de teekeningen van COMMERSON en anderen plaats heeft. Zij zijn voor de beoefening der *Invertebrata* van groot gewigt, daar er geen middel schijnt te bestaan, om het meerendeel dier kleine zeedieren ook slechts eenigermate goed te houden. Onvergelijkelijk schoon en naauwkeurig is, bij voorbeeld, LESUEURS afbeelding van *Glaucus Forsteri*, en toch zult gij het in *Spiritus* bewaarde dier naar die niet erkennen. Het meerderdeel der op de opene zee voorkomende *Mollusken* en *Radiaten* (week-, en straaldieren) behooren tot die-

genen, welke door een bijzonder orgaan in de gelegenheid gesteld zijn, om op de oppervlakte der zee te drijven, en het was mij, in zooverre ten hoogste belangrijk, eergisteren eene der vrij in zee zwemmende *Actinien* (1) te bekomen, op welke LESUEUR het eerst opmerkzaam heeft gemaakt, en die hij volstrekt in een bijzonder geslacht had moeten brengen. Hier werd het bovendrijven door een wit sponsachtig weefsel bewerkt, hetwelk tamelijk vormloos op de oppervlakte zit; bij *Porpita* en *Velella*, gelijk KUHL rigtig opmerkte, door luchtbuizen, welke de kraakbeenige schijven in juiste evenredigheid doorsnijden; bij *Physalia*, *Physsophora* en *Rhizophysa* door eene huidachtige blaas; bij *Janthina* door het kraakbeenig, het deksel vervangende blaasje, en bij *Hyalea*, zoo als ik geloof, door het opnemen van lucht in de blaas. Hoe liefelijk de gedaante, de bewegingen en kleuren dezer schepsels in leven zijn, is onmogelijk te beschrijven. De langs de oppervlakte zwemmende *Hyalea*, bij voorbeeld, gelijkt naar eene kleine nachtkapel, met violet, zwart en geelachtig witte vlerkjes, en gij zoudt niet moede worden, eene *bij den wind* zeilende *Phys. pelagica* met het oog na te volgen. Vaak werpt eene frissche windvlaag, of ook haar vrije wil, zoo het schijnt, de geheele zeeblaas met hare zeilkam omver, doch

(1) Zeeschaften, ook *Zeeanemonen* geheeten, om hunnen krans van voelers, die naar bloembladen gelijken, en het aanzien hebben van dubbele bloemen. Deze dieren worden in *Italie* ter markt gebragt en gegeten.
J. A. S.

dadelijk rigt zij zich weder op, en naarmate de zonnestralen het eene of andere gedeelte beschijnen, ontdekt men het heerlijkste rozenrood, het zuiverste koningsblaauw, of het zachtste violet. Toen wij de eersten met onze netten naar boven haalden, vergat ik van vreugde, wegens de schoonheid des diers, het te regt gevreesde vergif harer vangarmen, en moest zulks door uren lang voortdurende pijn beboeten; doch ook met de grootste behoedzaamheid is het, door de beweging des schips, dikwerf niet mogelijk, het dier geheel te bekomen, zonder zich te branden (1).

Ik werd heden morgen door het geroep van MULLER onderbroken, die mij naar boven deed komen, om *Diomedeën* en *Procellariën* te zien, en wel eene tot dusverre onopgemerkte soort (Niets anders, dan *Diom. fuliginosa*). Zij had de grootte tusschen *Diom. chlororhynchos* en *fuliginosa*; was geheel van een roestkleurig bruin, gelijk de *Lestris parasitica*, doch de nek zilvergrijs: juist zoo geteekend als een tweede exemplaar; en de tint van geheel het gevederte scheen mij meer eenen ouden, dan wel eenen jongen vogel aan te duiden. Zij volgde ons schip langen tijd, te gelijk met 4 *Diom. exulantes*, in onderscheiden kleed, en met 4 soorten van *Procellarien*, onder welke *Proc. fregatta* en *coerulea*, zoo als ook twee an-

(1) De aanraking der vangers veroorzaakt eene stekende en brandende pijn, even gelijk van brandnetels, waarom de klasse, tot welke deze dieren behooren, *Zeenetels* (Acalephae) genoemd wordt.

J. A. S.

dere, die wij, sinds onze nadering der *Kaap*, dagelijks zagen, doch die ik het echter niet waag te bestemmen. — Hadde ik mij eene volledige verzameling kunnen aanschaffen der stormvogels, die wij van de breedte der *Kanarische*-eilanden, waar wij de eerste zagen, opmerkten, dan zoude ik hier gewis eene regt belangrijke verhandeling kunnen nederschrijven; zóó echter heeft dat, wat ik waarnam, eigenlijk geene waarde, en ik kan u alleen algemeenheden mededeelen, die in het wezentlijke met die overeenkomen, welke door QUOI en GAIMARD zijn waargenomen. Even als in den beginne moet ik echter deze heeren, zoowel als de vroegere reizigers, in hunne meening tegenspreken, dat de *Diomedeën* en *Procellarien* (eene zeer natuurlijke familie) haar voedsel alleen bij eene hevig bewogene zee opsporen. Deze dwaling is daardoor ontstaan, dat men haar het meeste in de nabijheid van het schip bemerkt, wanneer het stormt of slechts stevig waait: gedeeltelijk om in het dan meer rustige kielwater te visschen; gedeeltelijk echter ook, dewijl zij, zoo als ik vermoed, het reeds in de verte zigtbare scheepsgevaarte voor eenen vasten bodem, rots of diergelijken houden, waarop zij zich zouden nederlaten, bijaldien zij niet telkens door zeil en menschen daarvan wierden afgeschrikt. Voor dit gevoelen spreekt: 1.) Dat wij, vooral in de *Tafelbaai*, gelegenheid hadden, twee soorten van *Diomedeën* en drie van *Procellariën*, bij volkomene windstilte gade te slaan, waar zij, even gelijk de meeuwen, in eene behagelijke rust (de kleine *procellariën*, en derzelver

Typus *Pelagica* maken eene uitzondering) (1), meestal zwemmend hare prooi vervolgden, en dat wij, even zoo bij windstilte, in volle zee, digt langs zwemmende vogelen van deze soort voorbij dreven. 2.) Dat bij hevigen wind die vogels slechts onbestendig rondzwerven, zonder dat men hen op buit ziet nederstorten en, na aanhoudend slecht weder, blijkbaar zijn afgemat en zoodanig door den honger gekweld worden, dat zij in het kielwater op alles azen, wat over boord wordt gesmeten. Gaat de wind dan eensklaps liggen, zoo verdwijnen zij uit de nabijheid van het schip en de enkelen, die men nog gewaar wordt, zijn meestal zwemmende, met het opsporen huns voedsels onledig. Het is daarmede even zoo gelegen, als bij ons met den *Larus tridactylus* (drievingerige zeemeeuw) en andere meeuwen gedurende den storm, wanneer men dezelve onafgebroken ziet vliegen, zonder dat zij pogingen doen tot visschen, en ik houd mij overtuigd, dat bij lang aanhoudende stormen even zoo vele *Diomedeën* en stormvogels omkomen, als bij ons meeuwen. Met de kleine soorten schijnt het echter anders toe te gaan, die ook in dit opzigt noodwendig een eigen geslacht behooren uit te maken. Deze allerliefste diertjes, ware zee-zwaluwen (dezen naam geven hun ook de Hollandsche zeelieden) schijnen, altijd op den vang uitzijnde, wind en golven moedig te trotseren; intusschen geene orkanen; want na deze kan men hen als uitgehongerd aan het zeestrand vin-

(1) Geslacht: *Hydrobates* B.

den. Hunne vlugt is geheel gelijk aan die van *Hirundo urbica* (boeren-zwaluw), wanneer zij, digt langs de oppervlakte van het water fladderend, ijverig met de vliegenvangst onledig is en door het voorover schuiven zich dikwerf de vleugels nat maakt. Hoe heviger de wind is, des te minder bemerkt men de beweging der vlerken. De vogel zweeft, als eene kapel (*Sphinx*) over de bloemen, heel digt over de golven, zigtbaar de waterdalen boven de waterbergen en, in de nabijheid des schips, het kielwater boven al het andere de voorkeur gevende. Dan eens zijn het de trippelende pootjes, dan weder de punten der slagpennen, met welke hij de oppervlakte des waters aanroert en als van zich afstoot; altijd met den schijn als wilde hij zich nederzetten en toch niet werkelijk zittende.

38° 26‴ Z. B. 26° 55‴ O. L.
den 24sten.

Dat, wat ik gisteren ten slotte zeide, heeft zich heden op nieuw bevestigd. Reeds gisteren avond begon het stil te worden en gedurende den ganschen dag bleef ons schip genoegzaam op dezelfde plaats liggen. Opzettelijk bleef ik den geheelen morgen op het verdek, mij met den teekenaar genoegelijk in eenen hoek tot het teekenen en beschrijven van eenige nieuwe *Radiaria* (straaldieren) toerustende, en opmerkzaam naar de zeevogels rondziende. Overal zwommen enkele en ook kleine troepen van *Diomedeën* en *Procellarien*,

en, zoo ik mij niet vergis, waren het dezelfde *individuën* van gisteren, die, van tijd tot tijd het schip rondkruisend, zich weder op eene andere plaats nederlieten; voor het minst bevonden zich onder hen, juist weder diezelfde kleine bruine *Diomedeën*, die gisteren mijne nieuwsgierigheid zoozeer hadden opgewekt. Zij vlogen ons heden dikwerf op eenen afstand van tien schreden voorbij, als wisten zij, dat wij onze jol verloren hadden en deswege geene vergeefsche moeite zouden maken, om hen te dooden. Daarbij bevonden zich, thans voor de eerste maal, twee exemplaren van *Procell. capens.*, die van verre op ons schip aanvlogen en zich zonder schuwheid digt bij hetzelve nederlieten. Zij lagen zoo gunstig, dat wij het voor zeker hielden, de geschotenen met ons schepnet te kunnen opvisschen, en MACKLOT trof er een van; doch, helaas! voor niet, daar hij, tegen verwachting, in eene andere rigting afdreef. — Eindelijk beschouwde ik nog tot aan den invallenden nacht, onze fraaije zwaluwen (*Procel. fregatta*), die thans meer fladderden dan zweefden, en ik kan verzekeren, dat ik haar ook ditmaal niet een oogenblik heb zien uitrusten. Deze vogels, van welke men, bijzonder tegen den avond, een zwaluwachtig gekweel hoort, worden, zoo het schijnt, tegen den nachttijd eerst regt wakker, en ik geloof, het was onder de linie, waar wij bij maanlicht, nog na elf ure, eene soort derzelve digt achter het schip bemerkten. CHARLES BONAPARTE geeft, zoo als Gij uit het *Bulletin* weten zult, eene optelling van vier met *pelagica* gelijke soor-

ten, bij welke *fregatta* nog niet is medegeteld; maar, naar hetgene ik alleen op de *Atlantische* zee heb waargenomen, vormen zij waarschijnlijk een in soorten veel talrijker geslacht, hetwelk ook met de opmerkingen van GAIMARD overeenstemt; doch zonder die vogels zelf in handen gehad te hebben, acht ik het der moeite niet waard, mij verder in de bijzonderheden te begeven. Zij vertoonen zich overal, ook op den versten afstand van land, en sinds wij de breedte der *Kanarische* eilanden bereikten, zijn er slechts weinige dagen voorbij gegaan, dat wij niet een' derzelve in 't oog hebben gehad, hoezeer hun getal tegen de zuidpool aanmerkelijk toenam, in welker nabijheid schier de geheele groep der pijpneuzigen voornamelijk schijnt thuis te behooren. Eene soort, misschien *oceanica*, vertoonde zich in menigte aan de *Tafelbaai* op den dag, toen wij dezelve binnenliepen; doch het hielp mij weinig, dat ik er eene van schoot, daar de kapitein het juist niet in zijnen luim had, om daarvoor de boot uit te zetten. Onze scheeps-Doctor, die met het schip op de reede bleef, verzekerde mij, dat hij ze zelfs midden tusschen de schepen, digt bij de stad, had zien heen en weder vliegen. De *Puffini*, zoo noem ik de *Procellaria* der 2de afdeeling, die ik oppervlakkig heb kunnen bestuderen, onderscheidt men, onverschillig van welke grootte zij zijn, reeds van verre aan hunne vlugt, die tevens aan die der *Diomedea* en over het geheel aan CUVIER's *grands voiliers*, met uitzondering der *Sterna*, gelijkmatig is. Deze vlugt, welke, gelijk gij weet, gedurende

storm, ook bij de meeuwen, geheel zwevend is, en bij stil weder door weinige vleugelslagen onderbroken wordt, heeft nog dit eigenaardige, dat zij zeldzaam in eene geheel regte lijn voortgaat, doch meestal in eene slingering, zoo dat de vogel bij afwisseling eenen grooten bogt naar de regter- en den volgenden naar de linkerzijde beschrijft. Bij de *Diomedea* zijn de vleugels zoo ontzettend lang, dat zij, zoo als de Heeren QUOI en GAIMARD zeer juist aanmerken, nooit geheel en al worden uitgestrekt; doch, als onder hunne eigene zwaarte afhangende, benedenwaarts eene ronde holte vormen; zij bieden echter de drukking der lucht tevens eene zoo groote oppervlakte aan, dat, zelfs bij windstilte, aan de snelle vaart slechts zeldzaam een wiekslag behoeft ter hulpe te komen: een waarlijk prachtig gezigt! Voor het overige heeft het geheele wezen dezer grootste der zeevogels, van welke wij de *chlororhynchos* op de *Tafelbaai*, tot op tien schreden met de boot naderden, terwijl zij in gezelschap van *Proc. aequinoctialis*, digt gedrongen, rondom de vaartuigen der Maleische visschers lagen, de grootste overeenkomst met dat der groote meeuwen. Ik was te beter tot het maken dezer vergelijking in staat, dewijl de *Tafelbaai* tevens van eene zwartruggige, de *fuscus*, zeer nabijkomende meeuw bewoond wordt, en ik beken, dat ik *à priori* het onderscheid des geslachts niet zoude hebben opgemerkt, wanneer ik oude vogels dezer meeuwen en gene *Diomed.* zag bij elkander zitten, beiden sneeuwwit met zwartgraauwe mantels en gele snavels. Bij *Diomed.*

chlororh. trekt de punt van den bek naar het rozenroode. Deze verwantschapping doet zich ook kennen in de wisseling der vederkleur naar gelang van den ouderdom, met die uitzondering, dat de jonge *Diomed.* eenkleurig bruin zijn, en niet, gelijk de *Larus*, bont. Nog heden zag ik, digt bij het schip, twee zeer ouden van *Diom. exulans*, geheel wit van bast, twee jongen, eenverwig bruin, eene met een' witten kop (*Diomedea spadicea*) en de andere bont. De jonge van *chlororhynchos*, die ik ook in het Parijsche museum, waar vele onweêrs-vogels zijn, niet zag, zochten wij ons te vergeefs aan de *Kaap* te verschaffen. — Naar dezen regel zoude *Diom. fuliginosa* en *sinensis*, Museum te *Parys* (soortelijk reeds door den vorm van den voorhoofdsbogt onderscheiden), beide eenkleurig bruin, ook jonge vogels zijn; doch, naar de exemplaren te oordeelen, die ik onderzocht (van *fuligin.* zag ik er nog een aan de *Kaap*) is de verhouding anders. De ware verblijfplaats dezer vogels moet nog verder oostelijk, omtrent *Paul* en *Amsterdam* te vinden zijn, en mogelijk zijn wij daar zoo gelukkig, als het bootsvolk op de vorige reis is geweest, wanneer, na aanhoudend onweder, veertien Albatrossen, op éénen dag, met den hoek gevangen werden, benevens vele Kaapsche duiven (*Proc. capensis*). — *Diom. chlororhynchos*, van welke wij, zoo als ik hiervoren aanmerkte, verscheidene exemplaren bekwamen, waren in volle rui, zoo, dat wij slechts eene derzelve tot huid konden bereiden.

Om tot *Puffini* terug te komen, zoo zagen wij

bij *Madera* er voor het eerst eenen, van de grootte van *Larus tridactylus*, van boven bruin, van onderen wit, met witachtige wangen, die ik *à priori* voor *Pr. puffinus* LINN. houden moest. Wij zagen hen enkel omstreeks de linie en ook aan gene zijde derzelve; nergens echter in grooter menigte, dan in de nabijheid der klip *Trinidad* (eene der *Martyn-Vas* klippen), te gelijk met eene sneeuwwitte zeezwaluw, die mij voor *Sterna alba* te groot scheen, de fraaije *St. fuliginosa* (of was het de, even zoo geteekende, eenigzins kleinere *St. antarctica?*) en eene *Sula*, geteekend als de *alba* [*Jan van Gent*], doch kleiner. Ons schip doorkliefde toenmaals met groote snelheid de baren en joeg, zoo als op die hoogte altijd het geval is, eene menigte vliegende visschen op. De *Puffini* vielen als dollen op dezelve neder en zoo geheel zonder vrees voor schip en manschap, dat zij zelfs onder de boegspriet rond beten. Ik schoot er twee van, in de hoop, dezelve aan de zijde des schips te zien opvisschen; dan ik had daar verder geen nut van, dan, dat ik nu duidelijker kon onderscheiden, dat de kleurschakering des vogels geheel die was van *Puffinus*. — In het gezigt van dat vreeselijke klippen-eiland bemerkten wij voor het eerst, afgezonderd, een' *Puffinus*, die ons sedert tot aan de *Kaap* vergezeld heeft, ook op de reede aldaar voorkomt, en sinds ons vertrek van daar, in geringer getal steeds onze begeleider gebleven is (nog heden op den 24sten April). Toen wij hem de eerste reis zagen, scheen hij van de eerstgenoemde soort geene notitie te nemen, en ook een

ander voedsel te bejagen. Hij onderscheidde zich nog van dezelfde soort door de veel snellere vlugt en door zijn eenkleurig zwartbruin gevederte, zwarten snavel en pooten. Ik meende, dat het de *aequinoctialis* ware; toen echter deze, de helft grootere soort, eenige dagen daarna te voorschijn kwam, en zich door het kenteeken harer witte kin bestemmen liet, geraakte ik in twijfeling, en ik weet ook nog niet, of deze zoo gemeene soort werkelijk bekend, of met *aequinoctialis* verwisseld is. Zij zweeft met onbegrijpelijke vlugheid meestal digt over het water heen, klapwiekt echter snel en als een uil, wanneer zij zich kort tegen den hevig waaijenden wind wil inkeeren; het schip moge zoo hard zeilen als het wil, zij zwiert er als gekscherend om henen, en maakt nog, links en regts, groote kringen. Toen wij, vóór onze aankomst aan de *Kaap*, ongeveer acht uren met digt gereefde zeilen, door eenen kleinen storm steeds in dezelfde rigting werden voortgestuwd, zagen wij dalijks een vijftig dezer stormvogels om ons heen, en ik moet mij zeer bedriegen, of het waren altijd dezelfde *individuën*, ten laatste zoo uitgehongerd, dat zij in de hun toegeworpen stukken hout, doch, helaas! niet in den hoek beten. Ik durf met zekerheid beweren, dat ik die zelfde *individuën*, welke ik vroeg in den morgen had waargenomen, nog laat in den avond onderscheidde, en men is derhalve genoodzaakt aan te nemen, dat deze schepsels, ononderbroken nacht en dag vliegend, de vaart onzes schips volgden; even zoo als wij met zoo menig reiziger, hetzelfde, onder het wa-

ter, aan *Scomber pelamys* en *thynnus* [soorten van makreelen] hebben waargenomen, waarbij zeker geene dwaling kon plaats hebben, daar onder die visschen ten minste aan een dozijn de sporen der wonden, hun door onze harpoenen toegebragt, zigtbaar waren. Welk eene onbegrijpelijke spierkracht in vergelijk met de onze, zoowel bij deze visschen, als bij gene vogelen! Nog ligter en sneller vliegt eene derde soort, die wij dikwerf en nog heden zagen, doch zich steeds op zulk een' verren afstand van ons verwijderd houdt, dat ik de kleuren niet naauwkeurig heb kunnen onderscheiden. Zij is niet grooter, dan de *Sterna hirundo* [gewone zeezwaluw], van onderen schitterend wit, van boven bruinachtig graauw (1); wij zagen haar gewonelijk bij paren, zoo als ook, sedert gisteren, de even zoo vlugge *P. coerulea*, wier ruggekleur moeijelijk van die des met schuim vermengden zeewaters te onderscheiden is. *Procellaria aequinoctialis* vliegt minder ligt en snel, dan de hiervoren genoemden. *Pr. capensis*, plomp en kort gewiekt, staat in dit opzigt achter al de overigen. Wij zagen vroeger eene even zoo groote, boven graauw-bruine en onder witachtige soort, die gansch en al tot dezelfde afdeeling schijnt te behooren, alsmede nog eene reeks van anderen, die mij even raadselachtig gebleven zijn. Van geen' der *Puffini* hoorde ik tot heden eenig geluid, behalve eenen krijschenden toon, als die van de gewone zeemeeuw (*Larus canus*), wanneer zij el-

(1) Later van nabij gezien, wel zeker *Halodroma minatrix*.

kanderen eene prooi betwisten; de *Albatrossen* zijn even zoo stom.

39° 14‴ Z. Br. 28° 40‴ O. L.
den 25*sten* *April.*

Ik heb mij weder den geheelen dag met de studie der ongewervelde dieren onledig gehouden, en, hoe onvolkomen ook alle arbeid aan boord moge uitvallen, zoo hebben toch die bezigheden onder anderen dat nut, dat het onzen teekenaar oefening verschaft in het malen van natuur-voortbrengselen. Ik heb, hoe onaangenaam het mij ook zij (met opregtheid gesproken), weder twee nieuwe geslachten moeten vormen, voor even zoo vele straaldieren, die wij gisteren bekwamen: ik ben echter niet met MACKLOT van gevoelen, dat het heir der zeedieren eene onuitputtelijke bron oplevert, daar ik, ten minste van dat, wat wij vingen, op verre na de meeste soorten heb kunnen bestemmen. Het getal moet toch eens geringer worden. — Voor het overige ging de schoone, heldere dag weder met stilliggen voorbij, en ondanks de groote achting, die ik den uitvinder der scheepvaart toedraag, moet ik toch aanmerken, dat deze gewone manier van voortsukkelen op zee, nog voor een zeer onvolkomen middel te houden is. De, door de menigte van menschen, die de kajuit bewonen, ontstane onaangenaamheid is door de aankomst van twee nieuwe passagiers nog vermeerderd. Een derzelve, van eene borstziekte herstellende Hollandsche Huzaren-Officier,

was reeds vroeger in *Oost-Indie.* Hij is een beschaafd, hupsch jonkman, een geboren Kapenaar, die ons menige belangrijkheid weet mede te deelen. Doch, zoo als ik zeide, het groot getal van kajuitbewoners, en meer andere zaken nog op onze kleine zwemmende wereld, zijn zeer lastig. — Laat ik u liever verhalen, dat die twee kleine, fraaije, bruine *Diomedeae* ons heden weder een bezoek hebben gegeven, als ook eene geheele schaar van *Procellariae*, iets kleiner, doch even zoo plomp als *capensis* (1), van boven blaauwgrijs, van onderen wit. Zij zetteden zich, digt op elkander gedrongen, naast ons schip neder, zoo dat ik er wel zes in één schot had kunnen neêrleggen; te vergeefs hoopte ik, dat zij aan de boegspriet zouden komen, daar dan alleen het opvisschen der gedooden mogelijk ware geweest; dan zij lieten ons vooruitdrijven en kwamen niet weder terug.

Uit mijnen vorigen brief zult gij gezien hebben, dat ik onder weg ook gelegenheid heb gehad, het geslacht *Tachypetes* te leeren kennen. Wij zagen hen, toen wij de kust van *Brazilien* het digtst nabij waren, onder 5° Z. Br. en 27° 48″ W. L., wel vijftig te gelijk, in de nabijheid van het schip, die mij allen voorkwamen, tot ééne soort te behooren, ofschoon wij insgelijks geheel zwarte *individuen* opmerkten, vele met eene witte borst, en eenige tevens met eenen witten kop. — Het zijn, naar de vlugt, de *Milvi* der zee, ofschoon dezelve ook tevens aan die der *Sula* herinnert.

---

(1) *Procellaria vittata.*

Van het geslacht *phaëton* (keerkringsvogel) zagen wij, slechts eenige minuten lang, een enkel exemplaar in de rigting der eilanden van het groene voorgebergte, hetwelk hoog over het schip heênvloog. De vlugt had het meeste van die der *Sterna caspia*, die ik in menigte aan de *Kaap* zag. *Jan van Gent* [*Sula alba*] vermaakte mij in het kanaal, terwijl mijne reisgenooten aan de zeeziekte laboreerden. Eene even zoo geteekende kleine soort vertoonde zich te gelijk met de fregatvogels, en aan de *Kaap* zagen wij de *Melanura* van TEMMINCK in menigte. De *Sulae* vliegen gelijk de kormoranen, doch ligter en meer aanhoudend zwevende, en storten, zoodra zij eene prooi gewaar worden, met zoodanige kracht in het water neder, dat de golven over haar te zamen slaan, en het dikwerf lang duurt, eer zij weder te voorschijn komen. Als ik op zekeren dag aan gene zijde der *Zoutrivier* aan de *Tafelbaai* jaagde, in de hoop van zeezwaluwen en diergelijken te schieten, sloeg ik langen tijd eene schaar gade van ten minste honderd dier *Sula's*, welke, digt achter de branding, met *Sterna Caspia* op visch aasden. Waarschijnlijk bevonden zij zich boven eene rijke vischbank, want ik zag er dikwerf van 10 tot 20 op eens naar beneden storten. *Sterna stolida* had ik slechts eens, in de streek van *Trinidad*, gelegenheid op te merken. Zij vliegt als de zwarte zeezwaluw (*Sterna nigra*), neemt echter hare prooi van de oppervlakte der zee af gelijk eene meeuw, zonder daarop neder te storten, ten minste geen onzer zag zulks. Meeuwen zagen wij op onze reis

slechts tot op de hoogte der baai van *Biscaye*, en wel het laatst *tridactylus*, en vervolgens weder twee soorten aan de *Kaap:* de kleine zwartruggige, van welke de jonge vogel nog donkerder bruin gevlekt is, dan die van *fuscus;* en eene kleinere, die aan *ridibundus* naauw verwant is. Het scheen mij toe dezelfde soort te zijn, welke wij door RUPPEL van de roode zee bekwamen; doch mijn tijd veroorloofde niet, mijne aanteekeningen deswege raad te plegen. Het geschreeuw des vogels gelijkt aan dat van *ridibundus*, om er zich in te bedriegen. Op de reede zelve mag niet geschoten worden, en die vogels zijn derhalve even mak, als ons huisgevogelte.

Op den avond onzer aankomst aan de *Kaap* vernamen wij dadelijk, dat den volgenden morgen een schip onder zeil zoude gaan naar *Holland*, en ik bleef daarom aan boord, ten einde nog in den haast eenen brief aan de mijnen ten einde te brengen. Nooit zal ik den indruk vergeten van den aanblik, welke mij den volgenden morgen trof, toen ik op het verdek trad. De prachtvolle gespletene bergmassa's achter de vriendelijke stad waren nog gedeeltelijk van den ochtendnevel omhuld, terwijl liefelijke zonnestralen de spiegelgladde reede en de verwijderde bergketen beglansden; eene pas aangekomene boot, met Negers en Maleijers bemand, bood kostelijke vruchten, visschen en kreeften aan, op welke ik met gretige natuurvorschers-oogen nederblikte. Eene schaar dolfijnen speelde rondom het schip; aan alle kanten duikte eene menigte pinguinen (*Spheniscus*

demersus); gene twee meeuwsoorten waren met honderden kormoranen digt om ons henen, en snel zwierde eene vlugt van de, aan *cantiaca* zoo naauw verwante zeezwaluw, die LALANDE het eerst te *Parys* bragt, ons voorbij. Deze, ik beken het gaarne, hield mij het levendigste bezig, zoo aangenaam was het mij, een nieuw bewijs voor onze zoo vaak bestredene, en toch zoo eenig juiste meening over de geslachts-afdeelingen te mogen erlangen. Deze fraaije *Sterna* namelijk, staat, wat de grootte betreft, ongeveer in het midden tusschen *cantiaca* en *caspia*; gelijkt echter de eerste bijzonder in gedaante en kleurverdeeling, met die uitzondering, dat de snavel geel is en dat, in het paringskleed, de schitterende witte streep boven de oogen, naar voren breeder wordende, te gelijk het geheele voorhoofd inneemt. Had ik naar het uitwendige eene juiste gevolgtrekking gemaakt, zoo moesten zich ook in de levenswijze overeenkomsten opdoen, en hier vond ik zeker eene volkomene overeenstemming: want niet alleen is de vlugt geheel dezelfde; doch ook de hare rustplaats verlatende schaar vloog in dezelfde orde, als die van *cantiaca*, welke ik zoo dikwerf in *Holland* gadesloeg; eindelijk lieten deze zeezwaluwen ook datzelfde *kir-kir-piruït* als genen hooren, alleen eene terts lager.

Even zoo als het wel een' ieder' gaan zal, die voor het eerst aan een vreemd oord aankomt, ging het ons ook aan de *Kaap*, dat heet: wij verloren tijd, eer wij den regten weg vonden. Hadden wij brieven aan den Heer LUDWIG bij ons

gehad, zoo zouden wij in korten tijd oneindig veel meer uitgevoerd hebben, hoezeer wij over het geheel reden hebben, om te vreden te zijn. Het toeval wilde, dat ik, na mijnen credietbrief aan den heer T. afgegeven te hebben, te gelijk ook den heer VERSVELD vond, van wiens zoon ik brieven had, en van wiens landgoed uit, ik naar de getuigenis van dezen, gemakkelijk mijne wenschen geloofde te zullen kunnen verwezentlijken. Die heer toevallig in de stad zijnde, en, als zoovele andere inwoners, nieuwsgierig om iets van het nieuw gelande Hollandsche schip te vernemen, was zeer hartelijk, en noodigde mij en mijne genooten na den volgenden dag bij zich, hetgeen ik zonder bedenken aannam, en ik betrok vervolgens met MACKLOT voorloopig een logement, terwijl MULLER en VAN OORD, de door ons, uit dien hoofde afgeslagene uitnoodiging aannamen, om met den kapitein bij den heer SMUTS, den agent van onzen reeder, hunnen intrek te nemen. Den volgenden dag ging voorbij met onze zaken van boord te halen, hetwelk, door de verwijderde ligging des schips en de onrust aan boord, groote moeijelijkheid opleverde. Van ongeduld brandende om ons vrij te kunnen bewegen, ging ik den derden dag met MACKLOT naar den Fiskaal, en wij ijlden na verkregen verlof huiswaarts, om ons in het jagtcostuum te steken. Daar echter vonden wij meerdere heeren, die kennis met ons wenschten te maken, en twee uitnoodigingen ten middagmaal. Ik geloof alleen uit ongeduld over alle deze hindernissen moest MACKLOT zich van hoofdpijn te

bed begeven, en, toen een jonge, aardige, Duitsche koopman nu ook nog daarbij kwam, had ook ik haast te huis moeten blijven, als ik niet zoo verstandig geweest ware, van rond uit te verklaren, dat ik ten hoogste verlangend was, om mij eens in het vrije veld te bewegen. De heer VERSVELD bood zich aan, om mij te begeleiden, en eindelijk tegen 2 ure des namiddags hing het geweer op mijn' schouder. Gij weet, dat *Kaapstad* aan den zuid-oostelijken oever van de wijde *Tafelbaai* gebouwd is; dat zich de graauwe, gespletene rotsklompen des *Tafel*-bergs achter haar verheffen, en digt aan dezelve, naar de zuidpunt toe, de *Leeuwen*-berg.

In het oosten, noorden en noord-oosten is het strand vlak; aan de wijde, van achteren door kale bergen begrensde Kaapsche vlakte stootend, en in deze rigting, naauwelijks 2000 schreden van de nog tot de stad behoorende, noordelijkste batterij, stort zich de kleine *zoutrivier* in de baai, waar ik reeds van het schip af eenen talloozen zwerm vogels trekken zag. Mij dacht het was het beste, nog een paar uurtjes daarheen te gaan, en ik verzeker u, het hart klopte mij, zoo als het in lange niet gedaan had. — Digt bij de batterij kwam ik op stoppelen, die in deze streek niet veel te vinden zijn, en het was daarom niet te verwonderen, dat het hier van leeuwrikken en vinken wemelde. *Loxia astrild*, *Fringilla butyracea*, *Loxia capensis*, *oryx* (soorten van kruisbekken en vinken), en eene schier als de *cristata* tremblerende *Alauda* (gekuifde leeuwrik). De laatste trok voornamelijk mijne opmerkzaamheid,

en een schot verschafte mij *Alauda cinerea* van GMELIN, of, wat de heer TEMMINCK en ik voorloopig voor hetzelfde hielden, *la petite alouette à calotte rousse* van LEVAILLANT. Daartegen strijdt nu echter, dat LEVAILLANT die soort slechts eenmaal in het land der *Namaqua's* wil geschoten hebben; dat beschrijving en afbeelding niet juist zijn toe te passen, en dat deze zeer gemeene soort te gelijk de *enkele* Leeuwrik der Hollanders is: een naam, welken LEVAILLANT aan zijne *Alouette à dos et croupion roux* toevoegt. Deze laatste soort is ons niet bekend, en ik waag de, zeker nog al stoute vooronderstelling, dat zij eigenlijk *à calotte et croupion roux* heeten moest. De afbeelding is slecht, zoo het schijnt naar eenen jongen vogel gemaakt, en de beschrijving oppervlakkig. *Fringilla butyracea* is een vlasvink. — Ik kwam vervolgens in de moerassige streek van de monding der rivier, die, zoo als ik eerst later hoorde, uit hoofde der zuiging van den grond, zeer gevaarlijk zijn moet, dewijl daar niet zelden menschen en vee in wegzinken. Dit oord begint met zoutplanten, door killen, zandvlakten en grasvelden onderbroken. De kleine vloed, het was nu ebbe, trekt daar tamelijk snel doorheen. — Het eerste schot velde een' fraai gekuifden ijsvogel (*Alcedo cristata*), vervolgens schoot ik een kaapsch kwikstaartje (*Motacilla capensis*), welke in de vlugt even eens schreeuwt als een overvliegende ringmusch (*Fringilla montana*) en even zoo gemeen is als de bonte kwikstaart (*Mot. alba*) bij ons, van welken zij ook de manieren heeft. De killen wemelden van plevieren, strandloopers

en wulpen (*Charadrius*, *Tringa* en *Numenius*) en in de nabijheid van den stroom zaten honderden meeuwen en zeezwaluwen, reigers en kormoranen (*Larus*, *Sterna*, *Ardea cinerea* en *purpurea*); doch in den herfsttijd van het zuidelijk halfrond, en dewijl, zoo als ik later vernam, dikwijls jagers hier heen komen, zijn zij alle zoo schuw, dat ik hier alleen *Charadrius pecuarius* in het winterkleed (zonder zwart in den nek) en *Tringa minuta* kon magtig worden. Om over den stroom te geraken, maakten wij gebruik van eenen, met twaalf ossen bespannen wagen, die van de stad huiswaarts keerde en tot den doortogt werd in gereedheid gebragt, dewijl men zelfs hier, zoo digt bij de stad en op eenen rijweg, geene brug aantreft. Een dikke, trouwhartige boer reikte mij, met de toespraak: goeden dag, Neef! de hand, hoorde met groot welbehagen, dat ik uit het lieve *Holland* kwam, stapelde de eene vraag op de andere, liet vervolgens zijn oog met verwondering op mijn geweer *à pistons* vallen, en toen hij nu bemerkte, dat ik de *Antilope*-soort, met wier huid zijn knapzak overtrokken was, bij den Kaapschen naam kende, noodigde hij mij nadrukkelijk uit, op zijne hoeve te komen en zoo lang te blijven, als ik verkoos; dáár, meende hij, zouden vogels genoeg te schieten zijn. —

Mij riepen *Sternae caspiae*, door haar krassend geschreeuw, aan eene, van de rivier uitgaande en met half stilstaand water overstroomde vallei, wier hoogere oevers reeds den aard van de geheele vlakte vertoonden: dat wil zeggen, die met kort ruigt op eenen zandigen bodem tamelijk digt bewassen wa-

ren. De zeezwaluwen vlogen als de vorigen weg, en ik verwisselde de waterjagt daarom liever met die op het land, door het meesachtig gepiep van eenige bloemzuigers (*Nectarinia*) opmerkzaam gemaakt, die ik, toen zij zich hadden nedergezet, gemakkelijk voor *famosa* erkende. Wij schoten man en wijf, en ik, terstond daarna, eene kleine *Calamoherpe* met de gespikkelde borst, welke veelligt *la caqueteuse* van LEVAILLANT is, hoezeer beschrijving en afbeelding niet juist overeenkomen. Vervolgens werden *Saxicola sperata* en *pastor* (beter *torquata*, dewijl het, volgens LINNAEUS, *Musc. torquata* is. *Pl. enl.* 572. 2) getroffen, en nog eenige van die kleine leeuwerikken, *l'Alouette à gros bec* LEVAILL. en *Hirundo rustica* LINN. (Ik heb geene gelegenheid gehad, meerdere vergelijkingen te maken) in de nabijheid van eenen kreng, over welken een gierarend (*Vultur fulvus*) hoog in de lucht rondzwierf. Het was intusschen avond geworden en de heer VERSVELD herinnerde mij tot mijn leedwezen, dat het hoog tijd was, weder huiswaarts te keeren. Toen wij langs het strand terug gingen, raapte ik nog een' ouden Hottentotschen vuurslag zonder bodem van den grond, en vond daarin tot mijne groote vreugde een' schink (*Scincus trilineatus* DAUD.), dien ik nog ter regter tijd het ontsnappen belettede. — De geheele jagt heeft, helaas! maar vier uren geduurd en konde daarom niet veel opleveren; doch ik heb met de beschrijving van dezelve ten minste aan mijne, U gedane belofte voldaan, om van mijne eerste jagtpartij in een vreemd werelddeel een verslag te geven.

Den 26sten April 1826, 40° 9''' Z. B. 30° 57''' O. L.

God zij gedankt, weder frisschen wind, en wij zeilen op éénen boeg naar *St. Paul* en *Amsterdam*. Dezelfde *Procellaria*, van welke gisteren een zwerm in de nabijheid van het schip was, zwiert thans bij honderden om ons rond, en heeft, door den wind voortgestuwd, het trage aanzien verloren. Ik heb duidelijk alle kenteekenen van *Pachyptila vittata* onderscheiden. Ik wierd gisteren op eene aangename wijze onderbroken door het seinen van een Fransch schip, dat sedert zijne afreis van *Nantes* geen ander vaartuig had aangedaan, en ons reeds eergisteren avond zocht te praaijen. De kapitein nam de uitnoodiging om met ons te spijzen aan, en zoo bragten wij eenen zeer aangenamen dag door. Hij was een fijn wetenschappelijk beschaafd man, met wien ik bijzonder goed vriend werd, daar hij tevens een groot liefhebber der jagt was, en de aan zijne natuurkundige vrienden te *Nantes* gedane belofte van hen vogels mede te zullen brengen, door drukke jagttoeren in zijne boot trachtte te vervullen; daarvan getuigden dan ook de overal in zijn schip opgehangene Albatrossen, van welke hij er mij vriendschappelijk aanbood. Ik heb hem zeer op de belangrijkheid opmerkzaam gemaakt, om vooral *Procellarien* te verzamelen, van welke hij reeds vele kon geschoten hebben, zonder die te achten. Op die wijs kunnen zij, zoo al niet naar *Holland*, dan toch ten minste naar *Europa* komen. Waarom viel mij het lot niet ten deel, zoodanig een' kapitein te heb-

ben ! — Dat schip, hetwelk naar *Mauritius* bestemd is, zal eenige dagen bij ons blijven, en als weêr en wind gunstig zijn, zullen wij te zamen een jagtpartijtje maken. Daarbij is onze kapitein met hem in onderhandeling over den aankoop eener jol, vermits wij, na het verlies van de onze, in het mogelijke geval, dat er een over boord viel, genoegzaam niet in staat zouden zijn, hem eenige hulp te verleenen. Ik nam wederkeerig de uitnoodiging van den Franschen kapitein aan, om met den onzen op zijn schip ten maaltijd te komen, en nadat reeds vooraf eene fraaije nieuwe jol, volgens eene geslotene overeenkomst, bij ons aan boord bezorgd was, klommen wij tegen den middag in de van daar aan ons toegezondene boot af, en bragten met de lustige Franschen eenen zeer vrolijken dag door. Onder de drie passagiers bevonden zich twee vrienden van den kapitein NEUILLY, die bloot uit vermaak de reis mede deden: hupsche, aardige menschen, en een derzelve PÉRON genaamd, zoon van den kapitein, die zoo lang op *St. Paul* en *Amsterdam* doorbragt, en wiens Reisbeschrijving gij wel zult gelezen hebben. Midden in het vrolijkste onderhoud riep de kapitein: *Mon fusil, la chaloupe!* » (mijn geweer, de sloep!) en was in een oogenblik in zee, om mij de kleine *Diomedea* te halen, die juist voorbij vloog; ongelukkig schoot hij dezelve slechts aan; doch ik bekwam ten minste nog een jong voorwerp van *exulans*. Toen het donker begon te worden, volgden NEUILLY en PÉRON onze uitnoodiging, om den avond aan boord der *Dijkzigt* door te brengen; doch dat verzoek had bijna een treurig einde genomen: want,

toen wij op eenen afstand van ons, wat te ver verwijderd schip waren, begon de wind op te steken, en, zoo als altijd het geval is, de zee werd zeer hoog. Door het goede bestier der beide kapiteinen kwamen wij gelukkig aan boord; doch naauwelijks waren wij in de kajuit, of wij hoorden: houdt vast, houdt vast, en *sauvez-vous*, *sauvez-vous!* (*redt*, *redt u*), en toen wij naar boven stormden, zagen wij, wel tot onze vreugde twee doornatte matrozen gered, doch de schoone boot was in de golven verzwolgen. Een van de twee in de boot geblevene lieden had zich liever met de onzen willen vermaken dan beneden blijven, en wilde aan boord klauteren, toen de rand der boot tegen den boeg onzes schips stiet, oogenblikkelijk omsloeg en met zulk een geweld onder het schip getrokken werd, dat de lijn brak. De heer NEUILLY stootte een paar vloeken uit en verzekerde, dat hij om het verlies der boot niet gaf, nu het leven der menschen gered was; doch zijn vrolijke luim was toch merkbaar verloren gegaan, en wij van onzen kant namen zoo innig aandeel in het, door ons onschuldig toedoen geledene verlies des mans, dat de vrolijkheid dien avond natuurlijk gestoord was. Christelijker wijze moesten wij nu de pas aangekochte fraaije jol weder afgeven, waarbij de kapiteinen het verlies met elkander deelden; de Franschman seinde door geschut en lantaarns de zijnen, en wij hadden, een kwartier uurs nadat hij afgevaren was, het vermaak, om het, voor zijne gelukkige aankomst afgesprokene teeken, van zijne zijde te zien glanzen. Heden morgen vroeg hebben wij elkander nog eenmaal

goede reis gewenscht, daar de hoogte der golven geene andere gemeenschap veroorloofde en thans beoogen wij elkander nog slechts zeer in de verte. Dit voorval en een dergelijk op den *Atlantischen* oceaan, waar het slechts een haar scheelde, of wij verloren een' matroos, schijnen overigens niet weinig voor onzen kapitein te pleiten, die een verklaard vijand is van in eene boot op de opene zee te varen, en nog gisteren middag, tot mijn leedwezen, op de onvoorzigtigheid schold van den jagenden Heer NEUILLY. De bewegingen des ontzaggelijken oceaans zijn ook inderdaad, zelfs bij stil weder, voor een zoo klein vaartuig te geweldig, en zoodra men het groote schip nabij komt, behoedt slechts alleen de groote ervarenheid der matrozen voor ongeval. Het slimste is, dat wij nu weder geene jol hebben, die ons gisteren zoo gelukkig maakte, en dat daarmede alle hoop voor mij verloren is, om mij zeevogels aan te schaffen.

Inmiddels weder naar de *Kaap* terug.

Vriend MACKLOT was weder gezond geworden, hoezeer nog eenigzins afgemat van de zeereis, en daar hij eene kleine wandeling wenschte te maken, begaven wij ons nog eenmaal naar de *Zoutrivier*, en bragten eene reeks van fraaije zaken van daar terug. Onder anderen twee schoone mannetjes van *Saxicola pileata* en een' zandmol (*Bathyergus maritimus*); doch aan zeevogels was weder niet aan te komen. Wij zagen *Gypogeranus serpentarius*, (slangen-secretaris-vogel). Het geschotene gaf ons genoegzaam den geheelen volgenden dag bezigheid, daar ook MULLER intusschen met den zoon van

zijnen gastheer, die Natuurlijke Geschiedenis studeren en weldra naar *Europa* vertrekken zal (1), in het gebergte was ter jagt geweest. Deze kleine uitstapjes hadden, na het lange scheepsleven, eene onbegrijpelijke bekoorlijkheid voor ons. Tegen den volgenden dag was met den Heer S. eene jagtpartij afgesproken naar de *Riet*-vallei. Wij vertrokken vroegtijdig met rijtuig derwaarts, en hielden, van vier aan het geweer gewone paarden getrokken, overal stil, waar iets te schieten viel. Wel vonden wij, het is waar, na eenen buitengewoon droogen zomer, het anders waterrijke, digt aan de rivier gelegene dal, genoegzaam geheel droog, doch vier goede schoten leverden ons echter in korten tijd zoo veel op, dat wij, bij de hitte des dags, bitter het gemis van een *laboratorium* ondervonden; dan, daar ons deze uitvlugt, alleen voor het rijtuig, op 25 Rijksdaalders te staan kwam, gevoelden wij weinig lust, om den jagttijd met *prepareren* door te brengen; terwijl de in den ochtend geschotene vogels, des avonds reeds half bedorven waren. Wij hadden bij de veertig vogels, onder welke *Corvus albicollis* LATHAM (withalzige raaf, *le Corbiveau* LE VAILLANT) de grootste was, en een *Totanus* (Ruiter) de merkwaardigste en vermoedelijk nieuw. In hoe verre hij zich in de afmetingen van *glareola* onderscheidde, had ik geen

---

(1) De Heer J. SMUTS, die, na zijne studien werkelijk te *Leiden* volbragt, en aldaar zijne *Dissertatie* (*Enumeratio Mammalium Capensium*), verdedigd te hebben, in den jare 1832 weder naar zijn geboorteland is terug gekeerd.
J. A. S.

tijd, om na te zien; ook de kleurverdeeling is nagenoeg dezelfde, doch de pooten zijn onbetwistbaar geel en het geluid is insgelijks verschillend. *Nectarinia chalybea* (staalkleurige honigvogel) in bruiloftskleed was zoo gemeen, dat ik weldra bidden moest, om hen in 't leven te laten. Dat allerliefste diertje vliegt, als eene mees, meestal bij paren, van de eene bloem op de andere, ook als de meezen lokkend en kweelend, en laat zich tot op weinige schreden naderen. Zij hangt zich, als *Parus coeruleus* of *caudatus* (pimpel- en staartmees) dikwerf aan de uiterste punten der dunste takjes, om de bloesems te bereiken, met het kopje naar beneden. *Pycnonoctus capensis* heeft meer in zijne manieren van *Lanius* dan van *Turdus*, en mag in geen geval bij den laatsten blijven; wel echter *Lan. Zeylonus*, wanneer een bijzonder enge band hem niet met zijne verwanten vereenigde. Zijn zuiver fluitend *Bakbakiri* heeft veel van het gezang van onzen *Oriolus galbula* (wielewaal), en daar ook zijne grootte en kleur ongeveer dezelfde is, verwonderde het mij in geenen deele, dat MACKLOT, die het eerst een mannetje aanbragt, een' *Oriolus* meende geschoten te hebben. *Emberiza erythroptera*, TEMM. (*Capensis* LINN. *Var. β.*) leeft ongeveer als *Emb. schoeniclus* in digt riet en struiken, en daar ook vond ik de door LE VAILLANT zoo fraai beschrevene *Sylvia coryphaea* in menigte; doch ik ondervond reeds bij de vervolging van kleine, donkerkleurige vogels in *Afrika*, dat men op deze jagt kruid vermorst, wanneer men op alle vogels wil schieten, die onder het bereik komen; want, zit of vliegt de vo-

gel niet geheel vrij, dan gaat hij meestal in de hooge struiken verloren, ook als men hem levenloos heeft zien nedervallen, en de plaats meent opgemerkt te hebben. Dit gebeurde mij nog bij eene andere gelegenheid, zelfs met een' *Corvus scapulatus* DAUD. (soort van raaf), als ik, in een' heidestruik verscholen, achter eenen dijk eene *Alcedo rudis* zat te begluren. De anders zeer schuwe raaf vloog mij op een' afstand van dertig schreden voorbij, en viel, door het schot getroffen, neder, zonder dat het mij mogelijk was, haar te vinden. Even zoo ging het mij nu met vier kleine vogels na elkander, en als dat op *Java* crescendo gaat, moet de jagt daar vele moeijelijkheden opleveren. Zeer veel vreugde veroorzaakte mij een troep van *Colius capensis* (klemvogel), op welken ik stiet, en wier kluchtige manier van zitten, mij onmogelijk kon doen raden, wat ik vóór mij had, toen een schot het mij oploste. De Hollanders hebben geen ongelijk gehad, den *Lamprotornis spreo* (glimvogel) spreeuw te noemen, wanneer zij hem toch met eenen Europeschen vogel vergelijken wilden; want hij vliegt in even zulke digt gedrongen scharen des avonds naar het riet, en houdt zich bij dag even luid en stoutmoedig tusschen het vee op, als onze spreeuw; doch den jager reeds van verre ontvliedend. *Anthus capensis* (Kaapsche pieper) kwam mij in den beginne, in wezen onderscheiden van de Europesche soorten voor; doch het was alleen de grootte des vogels, en zijne daardoor langzamere bewegingen, waardoor ik bedrogen werd; hij wandelde hoogbeenig en deftig daarheen. *Alauda*

Africana (Afrikaansche leeuwrik. *Gen. Corydalis* TEMM.) bragt er door haar melancholisch geluid niet weinig aan toe, om de groote vlakte, in welke wij jaagden, eenen eigenaardigen indruk te doen geven. Zij houdt zich, meestal bij paren, aan den oever op, waar de struiken minder digt staan, trippelt langzaam rond, en stijgt van tijd tot tijd ongeveer dertig voet steil in de lucht, valt even zoo regt weder neder, niets dan eenen eenvoudigen, hard fluitenden toon latende hooren, die veel heeft van dien, welke in den zang van *Sturnus vulgaris* voorkomt. Daarbij ontbreekt echter geheel de aan *Anthus* eigene levendigheid, en het komt mij zeer waarschijnlijk voor, dat aan de overige *Corydalis*-soorten eene gelijkaardige bedachtzaamheid eigen is. Haar treurig *Tu-ii* hoort men op vele plaatsen der vlakte van alle kanten klinken. Voor het overige begrijpt gij, lieve Broeder, dat alles, wat ik u hier ter onderhouding van de Kaapsche vogels mededeel, eigenlijk in het geheel geene wetenschappelijke waarde heeft, daar ik over het algemeen slechts ter vlugt eenige aanmerkingen heb kunnen maken, terwijl ik alleen in de omstreken der *Kaap* ligt een jaar zoude noodig hebben, om LE VAILLANT's waarnemingen, die wel meerendeels op geen' verren afstand van de *Kaap* zullen gedaan zijn, eenigermate op de proef te stellen, en op de nieuwere ontdekkingen in het gebied der vogelkunde toe te passen, hetwelk mij eene boven alles bekoorlijke taak zoude zijn. Toch zou ik zulks u nog meer toewenschen, dan mij, daar ik, na een zesjarig verblijf in *Oost-Indie*, ligt te veel verstompt zal

zijn, om grondige onderzoekingen in *Afrika* te doen. Na doorgebragten rust- en voorbereidingsdag, welks avond wij tot het afleggen van eenige noodzakelijke bezoeken gebruikten, maakten wij ons tegen den volgenden morgen gereed, om naar het landgoed van den Heer v.... te rijden. Dat goed ligt niet ver van *Constantia*, aan de noordoostelijke helling des *Tafelbergs*, bij het dorp *Wijnberg*, in eene streek, niet alleen om haren wijnbouw beroemd, doch bijzonder ook door het overheerlijke gezigt, dat men van daar geniet, en ook door de uit *Leucodendron argenteum* bestaande bosschen: een' boom, die, volgens sommigen, nergens ter wereld, dan hier zoude voorkomen, en met zijnen zilverwitten en graauwen stam en bladeren de kale rots versiert, en tegen de groene wijngaardranken der nabuurschap wonderschoon afsteekt. Een goede, vlakke weg, van boomen beschaduwd, voert langs vele fraaije lusthuizen voorbij, en verheft zich langzamerhand, zoo dat, hoe hooger dezelve rijst, de terugblik des te ruimer wordt op een aanmerkelijk deel des *Tafelbergs* en der vlakte. Het landgoed zelf, van bosschen en prachtige tuinen omgeven, heeft eene buitengewoon schoone ligging, van welke zelfs een gedeelte van baai-*Fals* zigtbaar is, en de tuinen zijn bijzonder rijk aan Europesche en Indische vruchtboomen. Hier zag ik voor het eerst eene hooge haag van citroen- en oranjeboomen en een geheel bosch van *Pisang*, zonder nog van de kostelijke druiven te gewagen. Genoegzaam ieder Afrikaan is jager: ook de Heer v. en zijn zoon. Laatstgenoemde kwam ons in den tuin te gemoet met eene

groote slang, die hij even te voren voor ons gevangen had, en die ik openhartig verklaren moest, niet te kennen. Het was de zoogenaamde boomslang der kolonisten, van welke LICHTENSTEIN in zijne reis heeft melding gemaakt, en die ik onder den naam van *Dendrophis Colubrina* heb laten afbeelden. Een oogenblik daarna werd mij *Vipera atropos* (soort van adder) en later nog een tweede exemplaar van genen *Dendrophis* aangebragt. Wij schoten nog *Turdus ruficaudus* GM. (*Jean Frederic* L. V.), die even als *Sylvia rubecula* leeft, als ook *Nectarinia violacea*, *Ploceus aurifrons*, *Turdus olivaceus* en *importunus* (*l'Importun* L. V.), welke een *Pycnonotus* is. Menigvuldig komen in deze boschrijke streek ook voor *Columba guinea*, *risoria fera* (dat heet, de daarvoor aangenomene soort, die echter veel donkerder van kleur is, en wier gekir met dat onzer wilde tortelduif (*risoria*) alleen overeenkomstig, niet gelijk is), zoo als ook de allerliefste kleine *Columb. tympanistria* en *capensis*. *Nect. promerops* is overal in grooten getale aanwezig, waar, zoo als LE VAILLANT reeds te regt aanmerkte, de *Proteae* in menigte te vinden zijn, en wij zagen er dan ook hier vele in bruiloftsdos, alsmede eene groote vlugt van *Lamprot. morio*, die aan de wijnbergen veel schade moet toebrengen. Wij leerden bij den Heer V., gedurende het vrolijke middagmaal, nog eenen jongen Engelschman kennen, die, kort geleden, in het *Kafferland* was geweest, en maakten tegen den volgenden dag plan tot eene jagtpartij op de baai, waarin ons de oostewind verhinderde. De terugreis in den koelen avond, bij liefelijk maanlicht, langs de geur uitwa-

semende tuinen, was allerbekoorlijkst; doch gloeijend heet stroomde ons de lucht tegen, toen wij den hoek des *Tafelbergs* omsloegen naar den noordelijken ingang der stad, waar de zon den ganschen dag, onder beschutting des *Tafelbergs* tegen den zuidoostewind, gebrand had. (Van daar komt het, in het voorbijgaan gezegd, dat juist deze wind aan 't einde perpendiculair van het gebergte op de stad en baai neêrvalt, hetwelk de vaart op de reede voor kleine vaartuigen zoo gevaarlijk maakt).

Den volgenden dag namen wij het skelet van een' volwassen rhinoceros en eenige andere naturalien in oogenschouw, welke door eenen Engelschen Doctor GILL ter verkoop naar de stad gezonden waren. Wij kochten het skelet en daarenboven den schedel van een' elefant en van verscheidene antilopen, mitsgaders de huid van *Ant. capreolus*, *A. euchore*, *Herpestes pharaonis* en *Hydra capensis;* vervolgens maakte ik mij den ochtend ten nutte, om het noodige ter verkrijging van een walvisch-skelet en van *Otariae* met de Directeuren der Inrigtingen alhier af te spreken, terwijl MACKLOT, van een' slaaf vergezeld, den *Tafelberg* beklom, om denzelven in een mineralogisch opzigt te onderzoeken. Hij bragt van daar eene groote menigte steenen meê, en twee geschotene *Hyraces* (Damans, klipdassen); vele andere zagen wij tegen den avond uit hunne schuilhoeken te voorschijn komen.

Bij den Heer F. maakte ik kennis met eenen Hoogduitschen Doctor W., eenen vriend van LICHTENSTEIN, die mij dien avond bij den Heer LUDWIG inleidde, welke zich vriendelijk beklaagde, dat een

Europeesch Natuuronderzoeker zoo laat tot hem kwam. Wij hadden in der daad zeer veel reden, om ons zulks te berouwen; daar wij, zoo als ik reeds geschreven heb, oneindig meer tot ons doel hadden kunnen uitrigten, wanneer wij aan dezen man aanbevelingen gehad hadden. LUDWIG bood zich dadelijk aan, om ons naar de *Saldanha*-baai te begeleiden; daar echter onze kapitein ons met een ophanden zijnde vertrek bedreigde, zoo waagden wij het niet, zulks te ondernemen, en konden slechts twee jagtpartijtjes met hem in de nabuurschap maken. Het eerste derzelve geschiedde in gezelschap van den onderwijzer zijner kinderen, den Heer BAIL, een' geschikt', jong' Wurtemberger, en van een' jong' landgenoot, den Heer ECKLON uit *Apenrade*. Beide zijn hartstogtelijke beoefenaars der kruidkunde; de laatste, zoo het schijnt, met veel geluk; de eerste ook *Amphibioloog*, dien ik met het bestemmen zijner verzameling eene groote dienst scheen te doen; en zoo maakten wij te zamen eene kleine expeditie uit, wier ijver, onder de leiding van den Heer LUDWIG, van de vrolijkste stemming vergezeld ging. Een tot de jagt voortreffelijk ingerigte wagen, met zes paarden bespannen, onder het bestuur van eenen, wegens zijne bedrevenheid, ook met de bekende groote zweep (1), vermaarden slaaf, die te

(1) Voor hen, die met deze *bekende* groote zweep *niet bekend* zijn, zij aangemerkt, dat dezelve bestaat uit een' steel van bamboes-riet, die vaak veertien tot zestien voet lang is, en een snoer heeft van niet mindere lengte, waarmede een bekwaam voerman, iederen os van zijn span van acht, twaalf of zestien, die zonder toom of

gelijk de werkzaamheden eens preparateurs verrigt, bragt ons op deze eerste reis, des morgens vroeg, in de rigting van baai *Fals*, aan den voet van den *Muizenberg*, in de nabuurschap eener vallei, van welke de Heer L. gehoopt had, dat zij nog meerdere watervogels zoude opleveren, dan de *Riet*-vallei. Zij geleek naar eene tamelijk groote, half uitgedroogde, slibberige rivier, en de paarden waren naauwelijks naast eene veldbron uitgespannen, als zich het gansche gezelschap, de een her-, de ander derwaarts verstrooide. Ik baande mij door de digte *Proteen*-struiken eenen weg naar de rivier, en gaf mij ontzagchelijke moeite om eene *Grus carunculata* (soort van kraanvogel), en andere groote en kleine moerasvogels te bekruipen, die echter boven alle bedenking schuw waren. Slechts een *Scopus umbretta* (gekuifde bruinvogel), die zonderling in elkaar gedoken, langzaam in het slijk rond kroop, liet mij tot op zestig passen naderen en werd zwaar gewond, doch ook hem bekwam ik niet, en bragt ten slotte slechts eenige landvogels naar den wagen terug. Het zoude mij gemakkelijk zijn geweest, een paartje van *Alcedo rudis* (bonte ijsvogel) te schieten, welke, zonder vrees, digt langs mij heen, over het water zwevende en nederduikende, vischten, even eens als onze Europesche soorten, wanneer zij geene overhangende plaats vinden, om er zich op neêr te zetten, en met een tamelijk gelijkluidend doordrin-

---

bit geregeerd worden, op eene bepaalde plek weet te treffen, en aldus het trekbeest den weg aanduidt, werwaarts het keeren moet. (Zie H. LICHTENSTEIN's *Reisen*).

J. A. S.

gend gefluit; doch het was duidelijk, dat die goede diertjes het gevangene hunnen jongen toedroegen, en ik konde hen alzoo, als niet zeldzaam, wel verschoonen. Plevieren (*Charadr. hiaticula*, *bicinctus* en *pecuarius*) waren hier het meeste, als ook *Tringa minuta* (kleine strandlooper) en eene andere, mij raadselachtige soort, om welke ik mij vergeefsche moeite gaf. Het overige gezelschap had den berg bestegen en allen lieten zich langzamerhand weder aan den wagen vinden, waar de slaven intusschen een voortreffelijk maal hadden gereed gemaakt, na hetwelk wij zouden opbreken, om het hoofddoel onzer reis ten uitvoer te brengen; dat was: antilopen, zoo al niet te schieten, dan toch te zien. Doch nu mogten wij roepen en schieten, zoo veel wij wilden, de Mineraloog MACKLOT was noch te zien, noch te hooren. Hem beter kennende, dan de overigen, verzekerde ik dadelijk, dat hem wel geen ongeluk zoude zijn overgekomen, maar dat hij waarschijnlijk aan 't steenen kloppen zoude zijn, tot de avond hem aan den tijd herinnerde. Eindelijk wierden toch allen ongerust, en de Heer L. had reeds half besloten, om zijn nachtleger in de open lucht op te slaan, toen onze vriend heel bedaard kwam aanmarcheren van de baai *Fals*, hebbende hij den ganschen berg, welke van boven zoo vlak is als de *Tafelberg*, in de lengte afgeloopen. De vrolijkste stemming keerde nu terstond onder ons terug. Het werd mij vergund, nog eenen uitstap in de schemering te doen, bij welken ik *Malurus Africanus* (Afrikaansche smalstaart-vogel) leerde kennen, en eene tweede geheel gelijke, doch half zoo groote

soort, die ik echter in het digte riet niet in staat was te vinden. Vervolgens bekwam ik nog *Testudo angulata* (schildpad-soort) levend, en *Bufo pantherinus* (eene soort van padde), die in leven verwonderlijk schoon rood gevlakt is, als ook *Rana fasciata* BURCH. (eene soort van kikvorsch) in grooten getale.

De liefelijke avondkoelte begunstigde den laten terugtogt naar huis. Den volgenden ochtend reeds ten 6 ure, bekwam MULLER de geschotene vogels om te prepareren, terwijl ik, ingevolge afspraak, naar Doct. SMITH ging, den Engelschen directeur des Museums, den hartstogtelijksten Amphibioloog, met wien ik het voor zeer gewigtig hield, mij in naauwe betrekking te stellen. Zich beperkende tot CUVIER'S *Règne Animal* en SHAW'S *Gener. Zoolog.*, had hij genoegzaam al de soorten, die hij mij toonde, voor nieuw gehouden, en hij scheen eenigzins verwonderd, toen ik schier alle soorten, die eener, pas uit *Ceylon* aangekomene, rijke verzameling niet uitgezonderd, op den eersten blik, *cum synonymis* herkende; doch wij werden spoedig de beste vrienden, en ik hoop, dat onze kennismaking der wetenschap eenig nut zal toebrengen. In eene glazen kast, boven met een deksel voorzien, had hij levend: *Naja nivea* (brilslang, de soort, welke ik te *Parys* zag), *haemachates*, *Elaps hygeae* en *lubricus* en *Colub. canus*. *Naja haemachates* verbreedt haren hals even als de andere, neemt, getergd wordende, dezelfde houding aan, en bespat daarbij het glas met haar speeksel. *Elaps lubricus*, van welken de Heer SMITH geen tweede exemplaar zag, is zoo rood als de Amerikaansche soort; het viel echter

zeer moeijelijk, den Heer SMITH te overtuigen, dat het een *Elaps* was. Deze schoone slang neemt werkelijk, getergd, dezelfde gedaante aan als de *Naja;* doch zonder den hals op te blazen, terwijl *El. hygeae* slechts blindslangenaardig kruipt. Van *Psammophis crucifer*, welke op de zandige vlakten leeft, onderscheidde de Heer SMITH eene even zoo geteekende *variëteit*, met veel korteren staart. Van *Elaps hygeae* komt, zoo het schijnt, eene reeks bestendige verscheidenheden voor, waarvan hier even zoo vele soorten gemaakt zijn. Onder *Coluber canus* schuilen, naar het mij toeschijnt, twee soorten, van welke de eene, als zij jong is, langs de zijde des ligchaams tot den staart, eene breede donkere streep heeft. Het was mij in de haast onmogelijk, beschrijvingen daarvan te nemen; doch de Heer SMITH beloofde mij, exemplaren van alle Kaapsche Amphibien naar *Holland* te zullen zenden, tegen Javasche, die hij van mij zoude bekomen. Van twee *Lacertae* (hagedissen), die ik te zien kreeg, schijnt mij ééne *depressa* MERREM te zijn; de tweede was de fraai met oogen gevlekte, die ik te *Parys* zag. *Monodactylus anguineus* (langstaartige ruwgeschubde slanghagedis) is gemeen; *Bipes* niet zeldzaam. *Duberria arctiventris* verliest in wijngeest hare kleuren niet; evenmin als *Coluber rhombeatus* en *rufescens;* wel echter de fraaije *aurora*, welke zeldzaam moet zijn, en *Vipera atropos* (soort van adder), wier grondkleur donker graauwachtig bruin is, met drie ligte strepen langs den kop. *Col. rufulus* LICHTST. is menigvuldig; de aan *haemachates* nabij staande soort, kent de Heer SMITH

wel, zonder die echter in zijne verzameling te bezitten; zij komt uit het *Kafferland.* De gele slang, van welke LE VAILLANT, SPARRMANN en anderen gewagen, zal ook tot het geslacht *Naja* behooren. *Vipera arietans* is overal gemeen. Van *Sauriën* (hagedissen) zag ik, behalve de u bekenden, *Uromastyx niger* MERREM, uit het *Kafferland.* De heer SMITH verwachtte vele andere Amphibien van daar. De *Ceylonsche* verzameling was kostbaar en voor mij zeer leerzaam. RUSSEL's *Bungarus* is werkelijk van *ferrum equinum* KUHL, door den spitsen staart en eenen anderen kleurtint onderscheiden. *Oligodon torquatus* en *Scytale brachyorrhos* komen ook van *Ceylon*, en insgelijks, *ni fallor* (de exemplaren gelijken de door mij geteekenden niet volkomen), *Dipsas Drapiezii*, zoo dat de Heer DRAPIEZ deze drie, als van *Java* komende opgegevene soorten, welligt van daar bekwam. *Trigon. hypnale* en *nigromarginatus* gemeen, *Chrysopelea ornata*, *Dendrophis picta*, een fraaije, nieuwe, aan *melanocephalus* verwante *Coluber*, dien ik aanvankelijk voor *Elaps trimaculatus* hield, *Typhlops oxyrhynchus*, de kleine door RUSSEL afgebeelde soort, *Vipera elegans*, *Caecilia glutinosa*, *Lyriocephalus*, benevens vele andere belangrijke zaken, die ik te *Parys* zag; ik kon er niet van af komen. Van de dubbelen verkreeg ik voorloopig slechts eenigen; doch ik zou mij zeer in het aangenaam en eerlijk gelaat van den Heer SMITH bedriegen, zoo hij zijne belofte niet hield, van mij dezelve na te zenden, en nog andere Amphibien uit *Ceylon* te laten komen, waar hij eenen Corres-

pondent heeft, en van waar niet zelden schepen in de *Tafelbaai* ankeren. — Om elf ure had ik beloofd, bij den Heer LUDWIG te zullen komen, om zijne geheele, voor *Wurtemberg* bestemde, verzameling door te zien en bij hem te blijven eten. Daar ging het weder op nieuw aan het bestemmen van zoogdieren en vogelen den ganschen dag door, en ik was des avonds geheel afgemat, zoo als ik telkens ben, wanneer ik eene groote menigte naturalien op éénen dag onderzocht heb. Ik zag hier vele van LE VAILLANT'S soorten voor het eerst, zonder te weten, welke namen ik denzelven, na de droevige, ten haren opzigte in *Europa* heerschende verwarring, moest toekennen; doch natuurlijk ook vele gemeene soorten. De Heer TEMMINCK zal die verzameling te *Amsterdam* te zien krijgen. Het zal voor u van belang zijn, te hooren, dat *Gypaëtus barbatus* (lammergier) ook Zuid-Afrikaans is, en, als ik »zonder hulpmiddel" juist bestemd heb, ook *Falco imperialis*. Ik verzocht den Heer LUDWIG om een *in triplo* voorhanden zijnde exemplaar van eenen, naar het mij toescheen, nieuwen *Pycnonotus*, die den *hypogrammicus* van *Java*, in gedaante, snavelvorm en ook in gevederte zeer nabij komt, en schijnt te bewijzen, dat hier alwederom eene geslachtsafdeeling gemaakt zal moeten worden. *Phoenicopterus ruber* (roode flamingo) is hier even zoo menigvuldig als *parvus*. De gemeenste eend is *Anser varius* en *Anas cana* (Bergeend der kolonisten) zeer zeker van *rutila* onderscheiden, zoo als ook de fraaije groote pijp-eend, met den zwarten en oranje-gelen snavel, die nog geen

systematischen naam heeft, doch dien gij zeker wel reeds zaagt. Het belangrijkste gedeelte der tweede, uit dertig soorten van zoogdieren en vier honderd soorten van vogels bestaande verzameling, was de Heer LUDWIG aan den bovengenoemden, in het *Kafferland* verzamelenden Dr. GILL, als ook aan den Heer ZEYHER, den neef van onzen vriend te *Schwetzingen*, verschuldigd. Hij verzamelt thans planten en dieren te *Uitenhage*. Het zoude mij van veel belang zijn geweest, de geheele verzameling, op mijne wijze, door te werken; doch daaraan was natuurlijk niet te denken. *Cursorius bicinctus* bevond zich daar ook bij, alsmede eene schoone volgreeks van *Ceblepyris* en *Indicator;* onder dezen laatsten ook *Ind. Levaillantii* TEMM.; alle Kaapsche trapganzen (*Otis*); behalve de graauwe *Ceblepyris* en de zwarte, nog een zwartere met goudgele schouders, van welken ik niet zou durven beslissen, of het eene eigene soort zij, daar hij, buiten de gele vlek, aan de andere volkomen gelijk is; *Loxia aurantia. var.* 2, eene *Pyrgita*, *Grus paradisea* LICHTENST. (in BECHSTEIN'S *Lath.*) enz. enz.

Den 2*den* *Mei*, 37° Zuider breedte,
46° Ooster lengte.

Ik heb in verscheidene dagen niet kunnen schrijven, zoo hevig was de beweging des schips. Thans zeilen wij snel voorwaarts, doch de zee is bedaarder. Het wemelde in die dagen van *Diomedea exulans* en *fuliginosa*, en alle de, sedert onze

afreize van de *Kaap* waargenomene *Procellarien*. Van de *fuliginosa*, wier slanke gedaante ik niet moede word te beschouwen, zagen wij nu vele oude en jonge. De staart is niet alleen sterk wigvormig; doch de twee middelste veren steken dikwerf als van *Lestris* uit. Juist de schoonste oude vogel, met grijzen hals en tusschenschouderbladen beet gisteren aan den angel, en wij dachten hem net aan boord te hijschen, toen hij zich weder losmaakte. *Procellaria capensis* was in menigte. Zij zettede zich, ook bij de hoogste zee, neder, ofschoon ook slechts voor korten tijd, en schijnt het vliegen met hare korte vleugels niet lang te kunnen uithouden. Dikwerf trippelt zij ook over de oppervlakte, gelijk de stormzwaluwen. Doch, tot de *Kaap* terug.

Daar een spoedig vertrek nu meer en meer dreigde, moesten wij het dringende aanzoek van den Heer LUDWIG, om naar *Zwartland* en de *Saldanha*-baai te gaan, afwijzen; doch zijn aanbod, om met hem in de Kaapsche vlakte te gaan jagen, ten einde, indien mogelijk, eene Antilope te zien, zoo niet te schieten, werd door ons aangenomen. Wij rigteden onzen koers naar het landgoed van zekeren Heer PALLAS, bij wien wij zouden overnachten, overal stil houdende, waar gelegenheid was, om steenen te kloppen, Amphibien te vangen, of vogels te schieten: een regt vrolijk togtje! Wij bekwamen aldus eene nieuwe groote soort van *Hypudaeus* (woelmuis) en, behalve andere, voorlang bekende vogelen, een' *Charadrius bicinctus* in paringskleed, met fraaije purperroode oogleden, zoo als *Troglodytes pincpinc*. *Agama orbicularis* (Salamander-hagedis) is in de

vlakte gemeen, doch zoo snel, dat het mij alleen gelukte, een jong exemplaar te vangen (A. *gemmata* D.), waarbij ik echter bemerken moet, dat de koetsier van den Heer LUDWIG in het midden bragt, dat die soort niet grooter werd, en ik den Heer SMITH heb uitgenoodigd, die zaak te willen onderzoeken. Dat landgoed ligt in de nabijheid der *Riet*-vallei, en deszelfs omstreken zijn doorsneden van killen, die toenmaals meest droog, doch in den winter, met het op geregelde tijden aanwezige meer der *Riet*-vallei in verbinding staan. Hier zoude het bij wijlen van watervogels krioelen, en ook nu was er veel klein gevogelte, onder welke voornamelijk *Tringa minuta;* doch ook vele *Charadrius* en *Calidris arenaria* (strandloopers en plevieren). Bij huis zag ik voor het eerst *Fringilla arcuata*, eene echte musch, zoo als BURCHEL reeds aanmerkte; en eene zwaluw, die ik schoot, was de eenige *rupestris*, welke ik aan de *Kaap* te zien kreeg. De Heer LUDWIG schoot van uit den wagen, met zijn lang geweer, een *Falco jackal* naar beneden: dit is een echte *Buteo*, die nogtans, naar men verzekert, ook den hoenderen gevaarlijk wezen zou. Den volgenden ochtend verscheen ook de Heer PALLAS, die een voortreffelijk schutter moet zijn, in een lederen jagtgewaad, en de zon was naauwelijks opgekomen, of wij zaten alweêr op den wagen. De voerman laat bij deze soort van jagt, zoo lange het er niet op aankomt, een stuk aangeschoten wild te vervolgen, de paarden stapvoets door het bosch gaan, altijd bedacht, om de jagers op den wagen aan het schot te laten komen, welke van

boven, hoe moeijelijk dan ook, toch beter de plaatsen kunnen onderscheiden, dan een voetganger. De Heer PALLAS gaf ons weinig hoop op bokken; doch hield het voor genoegzaam onmogelijk, dat wij zonder hazen konden terugkomen. En toch bekwamen wij niet eene eenige. Beide Heeren waren daarover zeer ontevreden, ofschoon wij hun verzekerden zeer tevreden te zijn, Antilopen in de vrije natuur gezien te hebben. Het waren twee van verschillende kanten opgejaagde steenbokken (*Ant. tragulus* LICHTENST.), die ver over de honderd schreden voor ons opsprongen, en desniettegenstaande toch waarschijnlijk zouden zijn nedergelegd, als het plantenrijk een vrij schot veroorloofd had; op zulk een' afstand zijn de Afrikaansche jagers met hunne lange geweren gewoon te schieten. Die ranke dieren, vlug als hinden, lieten de honden verre achter zich. Niet gelukkiger liep onze aanval af op eenen korhaan (*otis afra*), die met een moeijelijk na te bootsen geschreeuw, voor ons wegliep; wij stegen van den wagen af, om hem door insluiting tot opvliegen te brengen; dan, zonder ons doel te bereiken; een tweede vloog met een geweldig alarm, ver voor ons uit. Het was ook daar, dat wij een paar *Oedicnemus crepitans* aantroffen, van welken de Heer LUDWIG er een' met zijnen reehagel bereikte. Hierbij bleef, behalve eenige kleine vogels, die ik niet meêtelde, de geheele buit der jagt. Nog voor weinige jaren, zegt men, behoefde men niet zoo ver te gaan, om met zes tot tien bokken en vele trapganzen, dikkoppen en patrijzen huiswaarts te keeren; doch de *Engelschen* zouden het

wild door het jagen met groote koppels drijfhonden verdreven hebben. Intusschen behoeft men, zoo als LUDWIG verzekert, slecht weinige mijlen verder te gaan, om wild in overvloed te vinden, en in der daad, de bloote aanblik der wijde woestijnen, zonder gebouwen, toont genoegzaam, dat dit land nog veel te weinig bevolkt is, dan dat er aan eene uitroeijing van het, door deszelfs grootte niet zeer in het oog loopend wild, te denken zoude zijn. De heete zonnestralen hadden de schildpadden uit hare schuilhoeken gelokt, en wij vongen zeven derzelve, van welke ik er nog drie aan boord heb. Op mijne vraag naar vledermuizen en kikvorschen, gaf mij de Heer PALLAS de verzekering, dat hij mij van deze laatsten genoeg bezorgen zoude. Wij vonden er ook werkelijk eene menigte in eene half verdroogde bron des tuins; sommige van *Rana macrodon;* voornamelijk echter vele der merkwaardige, met nagels aan de achterteenen voorziene *Batrachien* (kikvorschaardigen), wier vaderland wij niet kenden, en die vriend WAGLER, mij ter eere, *Xenopus Boiei* noemde. De spitskoppige, groote vorsch (waarschijnlijk *breviceps*), die ik te *Parys* zag, moet aan den voet des *Tafelbergs* voorkomen. Geloofwaardige lieden verzekerden mij nog, dat men bij *Stellenbosch* kikvorschen en schildpadden vond, die bij nacht een glinsterend phosphorlicht van zich afgeven. *Agama atra* zag ik nergens menigvuldiger, dan tusschen de woest verstrooide graniet- en zandsteenblokken aan den zeeoever onder den *Leeuwenberg*. Hier koestert zij zich bewegeloos op een' rotsklomp in de zon; ontsnapt ech-

ter pijlshel naar de andere zijde of in eene kloof, zoodra men haar betrappen wil. Doch hiermede gelukte het mij weldra beter. De witachtige streep langs den rug van *Ag. atra* is bij het leven kopergeel, en de overige kleur des diers, een mengsel van zwartachtig bruin en graauw. Tusschen de even genoemde rotsen, die gedurende den vloed meer of min van water overdekt worden, en tusschen welke zich meerder of minder diepe, zuiver zeewater bevattende poelen gevormd hebben, biedt zich den natuuronderzoeker de uitmuntendste gelegenheid aan, om *Mollusken*, *Radiata* enz., gade te slaan, en wanneer ik aan de *Kaap* woonde, zoude ik hier, al ware het ook maar alleen voor de *Physalia*, eene kleine kom inrigten, die altijd van versch zeewater voorzien was. Het wemelde in de kleine diepten van *Actinien*, *Aplysien*, *Patellen*, zeesterren, zeeëgels, schaaldieren, kleine visschen enz., en voornamelijk van eene soort van zeepissebed, de *Ligia* LAM. (vorkstaart). Wij konden tot mijne spijt, slechts eens derwaarts gaan. Naardien nu MACKLOT insgelijks, ten minste eenige zijner Mineralogische wenschen verwezentlijkt had, gingen wij aan het inpakken der verzamelde en reeds lang gedroogde zaken, waarmede wij, na krachtig de handen geroerd te hebben, in éénen dag gereed waren, en onze verrigtingen aan de *Kaap* dachten te besluiten. Het was in der daad tijd geworden, ten minste eenige der ons gedane beleefdheidsbetuigingen, die wij immer ontdoken hadden, te beantwoorden, en daar de vriendelijke Kapenaars met de oorzaak onzer afgetrokkenheid niet onbekend ge-

bleven waren, vonden wij nergens beleedigde aangezigten, en wij zijn nog wel tevreden, dat wij het zoo, en niet anders gemaakt hebben: want de overige, bij partikulieren inwonende passagiers, zelfs MULLER en VAN OORT niet uitgezonderd, geraakten in zulk een' maalstroom van bekenden, en daarop volgende middagmalen, *Thé-dansants* en dergelijken, dat zij er niet weder uit konden komen. Wij namen het bewustzijn mede, iets aan de *Kaap* te hebben uitgerigt, en konden toch nog van de hartelijke gastvrijheid der *Kaap*-bewoners genieten. Het alleronbeleefst waren wij jegens den Heer SMUTS, den agent van den Heer VAN HOBOKEN, geweest, dewijl zijne woning geheel buiten de stad, onder aan den *Tafelberg* lag. Deze Heer gaat voor een' der rijksten van de Kolonie door, en bezit (waarnaar men hier voornamelijk den rijkdom schat) een zestigtal slaven. De fijn beschaafde, rondborstige man ontving ons met zijne familie op de tuingalerij zijner woning, van welke men gelijktijdig de geheele stad en de baai met hare schepen overzien kan, omringd van wijngaardranken, die thans de overheerlijkste vruchten droegen, en van vele in *Europa* vreemde boomen en bloemen; terwijl achter het huis de naakte rotsen des *Tafelbergs* in de hoogte het oog boeiden. De schoone, tamelijk gezette vrouw des huizes scheen mij in den beginne iets van den Oosterschen trotsch weg te hebben, doch later toonde zij zich even zoo vrolijk als hare zusters en nichten. Een gedeelte der slaven vormt, onder eenen kapelmeester, een wel geoefend hoboïsten-corps, hetwelk ieder oogenblik tot spelen gereed staat,

en daar Mevrouw zelve zeer gaarne danst, zoo was de wacht tot dat einde slechts naar dansers. In dit huis bragten wij, bij telkens op nieuw verschoven vertrek, verscheidene vrolijke avonden door, en moesten ook het afscheids-*souper* bijwonen, waarop het zeer lustig toeging, en, ten laatste, tranen vergoten werden; zulk een hartelijk aandeel namen die goede menschen in ons lot. Nog bezochten wij, na herhaalde uitnoodiging, een' der Fiskalen, als ook LICHTENSTEIN's vriend, POLMANN, van *Altona*, die het niet aan kennis ontbreekt in menig vak der natuurwetenschappen, en wiens schoonmoeder en vrouw (geboren PALLAS) grooten lust hadden in het verzamelen van Insekten (1). Van deze lieden was in het geheel niet weg te komen, zooveel belangrijks gaf het bij hen te hooren en te zien, en wij moesten, ten laatste, den nacht te baat nemen, om ten minste een kort verslag voor den Heer TEMMINCK op te maken. De Heer LUDWIG scheen met vreugde op te merken, dat wij gaarne ieder oogenblik bij hem doorbragten, en, niet tevreden van ons genoegzaam op de handen te hebben gedragen, schonk hij ons nog daar en boven ieder een lief aandenken. Vrouw en kinderen wedijverden met hem in vriendelijkheid, en ik herhaal het, eene zulke deelneming in het lot van vreemden, als wij hier vonden,

---

(1) 's Rijks Museum had later het genoegen, eene belangrijke verzameling Insekten van Mevrouw PALLAS ten geschenke te ontvangen; hetwelk hier met dankbaarheid vermeld wordt.

J. A. S.

is mij nog nergens voorgekomen. Het hart klopte ons bij het zien der toebereidselen tot eene groote Antilopen-jagt, welke door LUDWIG en anderen was afgesproken. Zeer veel liet zich hier voor ons Museum doen. In de *Tafelbaai* en *Houtbaai* b. v. krioelt het van visschen, zoo men zegt, van veel onderscheidene soorten. Maleyers, die zich hier hebben nedergezet, drijven de vischvangst met groote bekwaamheid en het getal der gevangen wordende visschen is zoo groot, dat de meeste inwoners genoegzaam slechts daarvan leven. Ook wij hebben zeker geen' middag zonder visch gespijsd. De gemeenste soorten zijn *Sciaena aquila*, CUV. (ombervisch), *Chimaera antarctica* (zeedraak), *Sphyrena spet* (pijlvisch) en twee soorten, ook reeds door LALANDE medegebragte doraden (*chrysophrys*), als ook onderscheidene *Dentex* (tandbrasems) en *Taenionotus torvus;* hetgene men baars noemt, is een fraaije, mede reeds te *Parys* aanwezige *Cirrhites*. Het scheelt veel, dat DELALANDE alle, hier zelfs gemeene vischsoorten zoude mede gebragt hebben. Er schiet nog eene ontzagchelijke nalezing over. Nog ging ik in deze dagen naar den Franschen naturaliën-handelaar, den Heer VILET, een' reeds bejaarden man, die zich door zijn bedrijf, een aanzienlijk vermogen moet verworven hebben. Zijne verzameling is voor geld te bezigtigen. Gaarne had ik uit dezelve den Kaapschen otter (*lutra*), het knarsdier (*Ryzaena*) en eenige dolfijnen gehad, als ook eene reeks pracht-exemplaren van groote Kaapsche vogels; doch ik moest mij, daar deze verzameling slechts in haar geheel verkrijgbaar was, met

eenen fraaijen ouden *Vultur fulvus* vergenoegen. Het speet mij bijzonder, den Heer TEMMINCK niet eenen dolfijnkop van buitengewone grootte uit de skeletten te kunnen toezenden. Welligt bevond zich nergens een goed natuuronderzoeker beter op zijne plaats dan hier. In de stad reeds bood ons een iegelijk behulpzaam de hand tot het maken van verzamelingen en allen verklaarden ons eenstemmig, dat wij in de binnenlanden nog meerder hulpbetoon ondervinden zouden. Ik logeerde met twee ambtenaren uit de nabuurschap der *Algoa*-baai, die, ongeacht de herhaalde verzekering, dat het mij onmogelijk ware, toch niet aflieten, om mij te dringen, van hen te komen bezoeken. Lange reeds, zeiden zij, hebben wij op Hollandsche natuuronderzoekers gewacht, en wanneer ik met hen ging, zoude ik ondervinden, dat het ten minste bij hen niet aan gastvrijheid zoude ontbreken. Zij konden niet genoeg verhalen van hunne prachtige bosschen en den rijkdom van wild, dat zich in dezelve ophield, en ik hoorde bij deze gelegenheid zelfs van zoogdieren gewagen, van welke het mij volstrekt onmogelijk was, eenige verklaring te geven. Het *Kafferland* en het binnenste der Kolonie bezoekt men met steeds toenemende veiligheid en alleen het vervoeren van het verzamelde moet kostbaar zijn, daar de scheepvaart, wegens de steilte der oevers en het geweld der stroomingen, onveilig is en daarom ook weinig gedreven wordt. Daartegen zoude zich ook in den tijd van drie tot vier jaren reeds zeer veel laten uitrigten.

Den 4den Mei, 40° 24‴ Zuider breedte, 61° 11″ Ooster lengte.

Heden heb ik weder moeite om vast te zitten, door het onverpoosd gekantel en geslinger des schips. De *Oost-Indie*-vaarders gaan, zoodra zij de *Kaap* verlaten hebben, gaarne vlak zuidwaarts, in het ware rijk der winden, en wij hebben thans niet over stilte te klagen. Het waait bestendig uit het westen of uit het zuidwesten, en daar wij thans slechts weder oostwaarts trachten te komen, kan de vaart niet gelukkiger zijn; wij vliegen voort als door onzigtbare geesten gezweept. In het begin der reis en zelfs niet verre van de *Kaap*, fluisterden wij elkander nog wel eens onze bezorgdheid in, dat de oude scheepskast die geweldige bewegingen niet mogt kunnen uithouden; doch thans is ons dat geknik en geknak, bij dag en bij nacht, als ook het overstorten van zeewater, zulk eene gewone zaak geworden, dat wij er niet eens meer van spreken. Gedurende het middagmaal binden wij ons, als het niet anders gaan wil, vast, en bij het schrijven den inktkoker in eene zoo schuins mogelijke rigting. — Merkwaardigs is intusschen niets voorgevallen, behalve dat heden vroeg een ontzettende walvisch zich naauwelijks op eenige ellen afstands van het schip vertoond heeft. Dat zelfde schouwspel troffen wij voor de *Tafelbaai*, op den dag, dat wij binnenliepen, waar vier, op een' steenworps afstand van ons verwijderd, rondbuitelden. Een derzelve was grijs op den rug, door de menigte van de hem overdekken-

de *Balani* (1). Zij zwemmen over het geheel als de dolfijnen, van welke wij er op de reis zoo vele gezien hebben, dikwerf over den kop buitelende en bijzonder den staart ver boven heffende, doch langzamer, dan de dartele dolfijnen. Van deze zagen wij zeer dikwerf heele scharen uren-lang om het schip, dat zij pijlsnel rondkruisten. Het waren verschillende en zeer uitgeteekende soorten: nu eens door eenen zeer spitsen snuit en witte streep in de lengte; dan weder door eenen breeden zwarten band langs de zijde, en zoo voorts. De steeds talrijke *Diomed. fuliginosa*, *Procellaria capensis*, *urinatrix*, *etc.* schijnen ontzettend hongerig te zijn, en werpen zcih dikwerf op de uitgegooide angels; doch het schip gaat te snel voorwaarts, dan dat het mogelijk zoude zijn, dezelve magtig te worden. Hoe ouder de fraaije *fuliginosa* is, des te langer zijn hare middelste staartpennen en des te grijzer vertoonen zich nek en tussenschouder-blad; gisteren zagen wij eene verscheidenheid met eenen witten halsband.

Den 5*den* *Mei*, 41° 9″ Zuider breedte,
65° 27″ Ooster lengte.

De Heer BR., de Hollandsche officier, onze togtgenoot naar *Java*, is zoo beschaafd en innemend van manieren, dat men met droefenis de zwakte

(1) *Balani*, zeepokken of zeetulpen behooren tot de gelede weekdieren, en hechten zich vast aan de huid der walvisschen enz., die ouder worden geacht, naarmate zij meer van deze onbescheidene gasten bedekt zijn.

J. A. S.

zijner gezondheid opmerkt: intusschen hoopt vriend MACKLOT nog altijd op zijne volkomene herstelling. In den laatsten tijd zijns verblijfs op *Java*, bij de lijfwacht des Gouverneurs op *Buitenzorg*, dagelijks in deszelfs gezelschap geweest zijnde, betreurt hij het met ons zeer, Zijne Excellentie niet meer daar te zullen vinden. Hij is met den persoon des Gouverneurs VAN DER CAPELLEN even zoo ingenomen als de zalige KUHL het was. — BR. twijfelt er zeer aan, of wij *Java* wel zoo spoedig verlaten zullen en lacht om onze meening, dat ons hoofddoel daar reeds volbragt zoude zijn, vermits hij gelooft, dat men er pas mede begonnen is. Onze edelaardige REINWARDT was daar zoo overkropt met opdragten en aanvragen, dat hij zeldzaam voor den laten nacht ter ruste kwam, en slechts weinig tijd voor eigene natuurhistorische onderzoekingen over hield. Een ieder is verwonderd over de werkzaamheid van KUHL en VAN HASSELT. Deze laatste drong dieper in het binnenste van *Bantam* door, dan vroeger door *Europeërs* geschied is, en zoude, bij den rijkdom des lands aan zeldzaamheden, eenen ontzagchelijken buit gemaakt hebben, zoo niet, eerst zijn begeleider, en later hij zelf, geducht ziek waren geworden. Eene hoofdzwarigheid bestond ook daarin, dat de inwoners, weinig aan het gezigt van *Europeërs* gewoon, en nergens liever zijnde dan in den kring hunner familie, het gebod der Residenten, om de reize te ondersteunen, slechts zoo lang opvolgden, tot zich eene gunstige gelegenheid, om te ontloopen, opdeed, en dat het kleine gezelschap zich daardoor weldra in de gansch onbewoonde woud-oorden, zonder ge-

noegzame manschappen bevond. Geheel anders moet het daarentegen gelegen zijn, wanneer men het noodige aantal jonge Maleijers in eigene dienst neemt (gene wegloopers doen heerendiensten), op welker uitstekende trouw men zich gerust moet kunnen verlaten, wanneer men hen vriendelijk en ook somwijlen met vertrouwen bejegent. — VAN RAALTEN moet een hupsch jong man zijn, met een bij uitstek gunstig voorkomen, en de Heer BR. is van meening, dat hij gaarne bij de Natuurkundige zending zal willen blijven. Het is te hopen, dat de scheepvaart ons bij den togt door de straat *Sunda* zal veroorloven, *Anjer* te bezoeken, om eenige der, onze aankomst vermeldende brieven naar *Batavia* af te geven.

Den 9den Mei, 41° Zuider breedte,
28° Ooster lengte.

Wij hadden sedert den avond van den 5den tot gisteren een regt winterachtig, onaangenaam weder, en gedurende den 6den en 7den volkomen storm, bij welken zich niets ordentlijks liet uitvoeren. Wij hebben nu met eigene oogen gezien, hoe schrikbaarlijk de golven in den wijden zuid-oceaan woeden kunnen, wanneer het verscheidene dagen achter elkander uit denzelfden hoek stormt, en, hoezeer in de beschrijvingen daarvan altijd veel overdreven wordt, zoo is toch zooveel zeker, dat zij den schepen zeer gevaarlijk kunnen worden. Daar wij den storm altijd vlak, of in eene schuinsche rigting achter ons hadden (z. w., z. z. w. tot w.) liet onze kapitein zoo veel zeilen bijzetten, als mogelijk was,

om snel voort te schieten, doch ten laatste moesten wij voor de overmagt onderdoen en onze schoone vleugels strijken. Achter op het schip, waar wij, passagiers, zoo lang het niet te erg regende of te sterk zeilde, ons op elkander drongen, bleef het ten minste eenigermate droog; doch tot den grooten mast, van voren af gerekend, was men geen oogenblik voor de overstortende golven veilig, en wij hadden innig medelijden met de arme matrozen, die van het ijskoude water dropen. Zulke dagen worden te onaangenamer, daar men zich door het onafgebroken ondersteunen en vasthouden, eindelijk afgemat gevoelt, en er toch aan geenen rustigen slaap te denken is. Welk een onvriendelijk ruw klimaat onder deze hèmelstreek in een jaarsaizoen, dat met onze octobermaand is gelijk te stellen, en toch slechts onder 41°! Dewijl in de kajuit toch niets met schik was uit te rigten, en de avonden, buiten dat, zoo lang vielen, bragt ik deze dagen te liever op het verdek door, daar zich eene gansche reeks *ornithologische* merkwaardigheden voor mij opdeed.

1) *Procel. gigantea.* Door de kortere vleugels en de snellere vlugt, als ook door den korten, dikken, gelen snavel, gemakkelijk van *Diomedea fuliginosa* te onderscheiden. Hare vlugt en manieren zijn, in het groot, geheel dezelfde, als die van den eenkleurigen bruinen *puffinus*, van welken wij er dagelijks eenige zien.

2) *Proc.?* De even groote, zoo niet grootere, ook door QUOI en GAIMARD vermelde soort, sneeuwwit met zwarte tusschenschouderblad, vleugels en

staarteind en met eene witte streep langs de onderzijde der vleugels. Zij vloog ons zeer digt voorbij.

3) De bij GMELIN en LATHAM, als eene verscheidenheid der Zuid-zee, onder *Proc. Puffinus* vermelde soort met witten kop, onderdeel en staart, aschgraauwen rug en eenigzins donkere vleugels.

4) Nog een *Puffinus* van dezelfde grootte; van boven ijzergraauw, van onderen sneeuwwit, de kop van boven en de staart benevens de onder dekvederen zwartachtig. Welligt *desolata*.

5) *Proc.?* In grootte, vorm en manieren geheel gelijk aan *Capensis*, en veelligt de fraaiste der familie. Snavel en pooten rood; alle bovendeelen schoon meeuwengraauw, de onderdeelen sneeuwwit; de vleugelpunten zwart, doch achter dezelve op de slagpennen der eerste orde, een lange, witte, zwartgezoomde spiegel. Reeds voor drie of vier dagen zagen wij dezen fraaijen vogel; heden echter voegde zich een ander bij ons, zonder de minste schuwheid aan den dag te leggen; dadelijk den uitgeworpen angelhoek bemerkende, rustte hij, schoon telkens weder terugkeerende, niet, voor hij zich had vast gebeten, en reeds was hij tot aan het schip getrokken, toen een nijdige golfslag hem mij weder ontroofde. In den namiddag zag ik nog een tweede exemplaar in de verte. Menigvuldig is nog de kleine, reeds vroeger vermelde soort, die ik voor *urinatrix* houd, als ook *vittata* en *coerulea; capensis* en *fregata* zeldzamer; zeer talrijk echter *Diomed. fuligin.* en enkele *exulans*, die wij hier voor het eerst zeer oud zagen, d. i. geheel wit, slechts de eerste slagpen zwart. Van al deze vogelen

komen, behalve N°. 5, alleen *Proc. capensis* en de *Diomed.* het schip zoo nabij, dat men dezelve in menigte kan magtig worden; de overigen zwierven op verren afstand om.

6) *Lestris cataractes.* Er verscheen gisteren een paar van deze, voor uwen broeder natuurlijk bijzonder belangrijken vogel, in welken ik eerst laat de soort erkende: want zijne vleugels zijn zoo breed en het lijf zoo dik, zijne vlugt zoo langzaam, in vergelijk met de overige ons vergezellende vogels, dat wij allen eenen den *Buteo* nabij staanden roofvogel geloofden te zien. Doch die beide vogels kwamen weldra zeer digt bij ons en lieten mij geenen twijfel over. Zij bleven steeds bij elkaar, zetteden zich dikwerf neder, somwijlen bij de *Procel.*, met welke zij onderling rond beten, of zweefden, hoog om en over het schip. De witte vleugelstreep komt, gedurende de vlugt, scherp vooruit. Naar datgene te oordeelen, wat ik zag, schijnt mij dat dier zeer slecht bij *Lestris parasitica* en de overige te passen. Dat deze vogel op *St. Paul* en *Amsterdam* zeer menigvuldig voorkomt, zegt kapitein PERON, en op deze zelfde eilanden zal men waarschijnlijk het meerderdeel onzer hier aanwezige zeevogels vinden, die nog zoo goed, als in het geheel niet bekend zijn. Eergisteren zagen wij weder eene groote schaar van dolfijnen met waarlijk onbegrijpelijke snelheid, het schip uren lang rond zwemmen; het was eene der soorten, welke wij reeds aan gindsche zijde der *Kaap* hadden waargenomen.

den 12^{den} *Mei*, 39° 32″ Noorder breedte, 87° 58″ Ooster lengte.

Eindelijk, na zulk een' langen tijd, ligt ons *Perpetuum mobile*, niet stil, want het gaat nog snel voorwaarts, doch op stille zee, zoo effen, dat wij de beweging naauwelijks bemerken, en wij gevoelen ons, na het eeuwigdurend geschommel van vroeger, als in een *Eliseum*. Wij hebben heden tevens den eersten helderen dag gehad, zoo dat maan en sterren zigtbaar waren. De opgenomene hoogte en afstand hebben ons de aangename overtuiging gegeven, dat wij gedurende de stormen, door den niet in rekening gebragten stroom begunstigd, eenen veel grooteren weg hadden afgelegd, dan door den logmeter was aangewezen, en er is nu nog slechts van drie weken tot de aankomst aan *Batavia* sprake. MULLER en ik hebben ons den stillen dag op het verdek ten nutte gemaakt, om de prachtige huiden van drie *Diomedeæ fuliginosæ* en eene *Diom. exulans* te bereiden en wij bezitten nog eene *fuliginosa* om tot skelet te maken. Deze vielen ons allen op den 10^{den} ten deel. Op dien dag was de zee nog zeer in beweging, doch de wind zwak, en daar de zeelieden allen verklaarden, dat dit een dag was om vogels te vangen, werden alle toebereidselen daartoe in orde gebragt. De hongerige dieren vielen als dol op de uitgesmeten angels neêr, en de van nieuws opgestoken wind alleen was oorzaak, dat wij er niet zeer velen vongen. Zij kwamen zonder schuwheid tot aan het roer en toonden zoo weinig vrees, dat sommige hunner, schoon

reeds eenmaal gevangen en, voor wij hen aan boord konden halen, weder vrij geworden, zich ten tweeden male lieten verschalken. Men bedient zich daarbij van zeer groote, sterke haken, die de vogel niet eenigzins naar binnen slikt, maar zich achter den nagel van zijn' bek vastzetten. Meeuwen zouden dadelijk aan 't slikken gaan, doch deze vogels trachten het aas er af te trekken; kleinere haken, waarmede wij eene proef namen, braken steeds af. Omtrent *Diomed. fuliginosa* ben ik het met mij zelven nog niet eens, wat oude of jonge vogels zijn, en gij zoudt deswege in dezelfde onzekerheid verkeeren. Drie der gevangene exemplaren, en een zoodanig, als ik te *Parijs* zag, zijn over het gansche lijf eenkleurig ros bruin, even als de oude *Lestris*, met donkerbruin gelaat en sneeuwwitte oogkringen; de snavel is glanzig zwart, als ebbenhout; aan de onderkaak echter vertoont zich in de lengte, tusschen *Tomium* en *Gnathidium* (tusschen den rand en de onderzijde) een 1''' breede helwitte band. Dezelve is zoo glinsterend, dat ik hem op het eerste gezigt voor hard hield; bij naauwkeurig onderzoek vond ik hem echter vliezig en hij zal derhalve in het droogen wel bruinachtig worden (1). De pooten blaauwachtig wit; Iris bruin. Het vierde exemplaar, dat ik, *caeteris paribus* voor zeer oud zoude houden, is overal met sterk afgesletene aschgraauwe vederen bedekt, tusschen welke zich vele, zeer zuiver witte bevinden, bijzonder aan het achterhoofd, terwijl het gezigt bijna pikzwart is. Daarentegen is de

(1) *Ita est.*

snavel eenigzins korter, dan van genen, en de schoone witte band ontbreekt, in welks plaats de ongelijk smallere (1) huidscheiding tusschen die snavelstukken dof zwart is. Alle vier deze vogels, doch voornamelijk de drie eersten, waren sterk in de rui, waarbij de nieuwe vederen geheel de kleur der ouden hebben, en daar zulks ook bij den vierden het geval is, zoo weet ik waarlijk niet, wat ik van de zaak denken moet, daar ik zeker even zoo vele graauwe, als bruine exemplaren gezien heb. Het is zeker dezelfde soort. De bruinen waren van het mannelijk geslacht; den graauwen zal ik pas morgen ontleden; doch wanneer het ook een wijfje wezen mogt, begrijpt gij, dat ik meerdere van dezelve moet ontleed hebben, om te weten, of de beide geslachten zich steeds aldus door die kleursverdeeling onderscheiden. Even aldus bij *Lestris*. De *Diom. exulans* is een der oudste exemplaren, dat ik heb zien vliegen, en van eene buitengewone schoonheid, d. i. de kop en het lijf sneeuwwit. De enkele vederen, vooral van boven, met fijne, zwarte dwarsstrepen, even als bij den ouden zwarten eend (*Anas marila*). De snavel rozenrood met witten nagel en baardvederen, de pooten licht blaauw naar het witte trekkend. Dit dier wordt nog bijzonder verfraaid door eene hoog rozenroode, langzamerhand in het witte overgaande groote vlek aan iedere zijde van den hals, welke bij het droogen waarschijnlijk verdwijnen zal, doch zich echter bij een, ons digt voorbij vliegend, exemplaar, als een

---

(1) Dit schijnt hoogeren ouderdom aan te toonen.

halsband om den ganschen nek vertoonde; ook de naakte oogleden zijn rozenrood; de *Iris* bruin. De gevangene, geheel onbeschadigde vogels deden, het verdek rondwandelende, niet eenmaal eene poging om op te vliegen, en zijn daartoe, naar men ons verzekerde, zelfs gejaagd wordende, niet in staat (1). Wij doodden hen, tot verwondering der omstanders, door weinige druppels blaauwzuur. Gedurende de vangst vermeerderde het getal der van alle kanten hier bij vliegende vogels meer en meer, doch alleen de *Diomed.* en *Procel. capensis* beten naar het spek. Onder deze vogels bemerkte ik tot mijne vreugde, twee exemplaren der onder N°. 2. Bladz. 174 als zeer groote *Procellariae*, aangevoerde soort, in den beginne schuw, doch de een ten laatste zoo stoutmoedig, dat hij aan den angel beet en reeds halverweg was opgetrokken, toen hij er, tot mijn leedwezen, weder afviel, zonder terug te keeren. Duidelijk nam ik nu waar, dat de Heeren QUOY en GAIMARD en wij ons bedrogen, met dezen prachtigen vogel voor eene *Procellaria* te houden. Het is eene *Diomed.* van de grootte der *fulig.*, doch met minder spitse vleugels en in *habitus* met *chlororhynchos* overeenkomstig. De schedel en de nek zijn van het fraaiste meeuwgrijs; de oogkringen wit, de snavel zwartachtig, met eenen rozenrooden rug, hetwelk te zamen eene overheerlijke uitwerking doet. Ik was geheel troosteloos, den reeds bemagtigden buit weder te moeten verliezen, even als de allerliefste *Procell.* N°. 5. (insgelijks

---

(1) Vergelijk ook QUOI en GAIMARD.

door QUOI en GAIMARD waargenomen), en wie weet, hoe vele jaren nu zullen voorbij gaan, eer haar wede een natuuronderzoeker te zien krijgt. Zij zoude nu de 5de soort in het geslacht uitmaken, daar de *Diomed. sinensis* van het Parijssche Museum, werkelijk eene, reeds door den regt (niet spits) afgesneden voorhoofdshoek, om geene andere onderscheidingen aan te voeren, van *fuliginosa* verschillende soort vormt. Veelligt komt, als 6de soort, de van CHAMISSO op de *Aleutische* eilanden waargenomene *Diomed.* hier nog bij. Gisteren volgden diezelfde exemplaren, met eene groote menigte van *fuliginosa*, ons schip; heden echter slechts twee der laatsten, die ongetwijfeld binnen weinige dagen insgelijks zullen verdwenen zijn, daar wij nu reeds geheel op het N. O. aansturen en, als het zoo voortgaat, weldra de zomerkleeding weder voor den dag zullen kunnen halen. Het zijn heden juist vier weken, dat wij weder aan boord gingen, en nu reeds *St. Paul* en *Amsterdam* gepasseerd, en buitendien over de 42° zuider breedte van daar: dat heet snel reizen! — Thans weder op de *Invertebrata* los gegaan. —

den 17*den*, 34° Zuider breedte.

Wij zijn heden allen geheel duizelig van de onrust des afgeloopenen nachts, in welken aan geen slapen te denken was, doordien de reeds gedurende den dag hevig waaijende N. W. wind, met den avond tot eenen vliegenden storm aanwies, die eerst tegen den morgen met onweder ging liggen en in eene frissche koelte uit het Z. W. veran-

derde. Thans is het lief, helder weêr, doch gaan de golven nog zeer hoog. Het schip bekwam een lek, hetwelk ons den overigen tijd der reize op de onaangename muzijk der pomp vergast. Wij vingen den 14^{den} zes keurige *Proc. capenses*, van welke er ons drie ten deele vielen, zoo zuiver en ongeschonden, als ik ze nog in geen kabinet gezien heb. In de maag dezer vogels, gelijk in die van alle *Diomed.* bevonden zich, behalve ons spek, slechts overblijfsels van *Sepia's* (hoofdzakelijk *Onycho-theutis Bergii*, LICHTENST.) welke wij onder denzelfden graad breedte ook in den *Atlantischen* oceaan vonden. De gedaantevorm van het darmkanaal (*tractus intestinorum*) bij de vogelen dezer familie, die ik gelegenheid had te onderzoeken, onderscheidde zich door eenen zeer wijden, langzamerhand in de, een weinig wijdere kliermaag overgaanden slokdarm (*oesophagus*); de door eene enge vernaauwing van denzelven gescheidene spiermaag is zeer klein; de darmen zijn lang en naauw en de blinde darm is weinig ontwikkeld.

Ten zelfden dage volgde ons lang eene *Sterna*, van de grootte en onderverdeeling der *hirundo*, en aan deze over het geheel gelijk, doch, naar het scheen, met zwartachtige schoudervederen; een *Lestris cataractes* vloog hoog over ons heen; welligt derhalve ligt in deze streek ergens een onbekend klein eiland of eene klip. Van de fraaije, nieuwe *Diomedea* zagen wij, sedert, verscheidene, zeer oude exemplaren, welke ook eenen zuiver witten kop en den snavel geheel zwart hadden, als ook eene jongere, gelijk de eerst beschrevene, van welke de

geheele onderzijde der vleugels, als ook de bovenzijde donker en de kop zwartachtig van kleur was. Van *Diom. fuliginosa* zagen wij gisteren niet een exemplaar, doch heden vertoonde er zich weder een. *Procell. capensis* is nog enkel te zien, en de eenkleurige *Puffin.* wordt weder talrijk; zoo mede *Diom. exulans*; ook *Proc. fregatta* (?) komt nog zoo ver oostelijk voor (1).

Den 19*den* *Mei*, 31° Zuider breedte, 100° Ooster lengte.

De eerste vliegende visschen (*Exocoetus mesogaster*), die zich heden op het schip verdwaalden, zijn ons, zeevarenden, even als den landbewoner de zwaluwen, verblijdende boden van het naderende zomerweder geweest, en weldra zullen de laatsten overblijfsels der koude zone verdwenen zijn. Gisteren scheen deze laatste een regt vriendelijk afscheid van mij te willen nemen, doordien zij mij drie exemplaren verschafte der dikwerf vermelde nieuwe *Diomed.*, twee ouden en eene jonge, benevens vier *Procell. capenses.* Eene in verhouding langzame vaart begunstigde de vangst, en ik dorst mijne oogen naauwelijks vertrouwen, toen ik juist diezelfde *Diomedea* voor mij zag liggen, die ik mij reeds daags te voren had toegewenscht. Deze soort, welke ik den naam *Diomd. melanophrys* toedenk (1), daar ik geenen anderen vinden kan, die te gelijk voor den ouden en den jongen vogel passende is,

---

(1) Vergelijk TEMM. *Pl. col.* 446.

staat in dezelfde verhouding tot *Diomed. chlororhynchos*, als *Larus fuscus* tot *marinus*; d. i. de kleurverdeeling is ongeveer dezelfde, doch het gansche dier aanmerkelijk kleiner, en door een klein getal van kenteekenen scherp van gene onderscheiden. Eene *Diomed.*, in de verzameling van nieuwe Hollandsche vogels, ons door SIEBER ter bezigtiging toegezonden, en die ik, twijfelend, zonder de *chloror.* te kunnen vergelijken, voor deze hield, behoorde tot dezelfde soort, waarvan mij de aangeteekende afmetingen ten volkomen bewijze verstrekten. De geheele lengte bedraagt 30″ (bij *chlor.* 33), de vleugelwijdte 6 (bij *chlor.* 7), het scheenbeen 2″ 10‴ (bij *chlor.* 3″ 1‴), de snavel, van het voorhoofd af 4″ 3½‴ (bij *chlor.* 4″ 7‴ tot 5″); de te zamen gelegde vleugels bereiken juist de punt van de staartpennen (bij *chlor.* steken zij 1″ 3‴ verder uit). De Iris was bij alle oude *Diom. chlor.* die ik zag (ik had reeds 5 van dezelve versch in handen), donker bruin, terwijl zij bij *Melanophrys*, even als bij *Larus marinus*, geel is. De, ten deele witte, groote onderste vleugeldekvederen vormen bij denzelven, op de onderzijde des vleugels, eene witte streep in de lengte, (bij *chlor.* zijn alle onderste vleugeldekkers wit). De kleur der staartpennen is een zwartachtig donker grijs, welke, op eenigen afstand gezien, zich als zwart voordoet, terwijl diezelfde vederen bij *chlor.* zilvergrijsachtig wit zijn. Ik zoude waarschijnlijk nog menige onderscheiding vinden, als ik mij hier niet tot het skelet en eene in der haast door mij aan de *Kaap* genomene beschrijving van *Diom. chlororh.*

beperkt zag. De schoonheid van den ouden vogel bragt alle de schepelingen in verrukking. De snavel is geel, met eenen sterk rozenrooden tint op de *Gnathidien*, *Tomien* en het *dertrum*, en aan den sneeuwwitten kop scherp begrensd door eenen fijn glinsterend zwarten huidrand. Het vurig gele oog wint in uitdruk door eene breede graauwachtig zwarte streep boven hetzelve, enz. — De jonge, volkomen uitgeruide vogel wijkt met betrekking tot de zwarte vleugels en staart niet van den ouden af; ook zijn hier borst en buik eveneens sneeuwwit, doch de geheele kop en hals heerlijk zilvergrijs, welke kleur aan den achterhals van lieverlede in die des mantels overgaat, welke meer in het graauwe speelt, dan bij de ouden. Keel wit, snavel zwart, 't bovenste geelachtig, Iris bruin, de witte lange streep onder de vleugels naauwelijks aanwezig, wel echter de zwarte boven de oogen; pooten bij ouden en jongen helder blaauw. Daar wij van *Diom. chlor.* en *fuliginosa* skeletten gemaakt hebben, ware het zeker ook wenschelijk geweest, die ook van dezen te hebben; doch de zuiverheid der veren van de beide oude, geheel uitgeruide vogels, was zoo uitmuntend, dat wij het niet van ons konden verkrijgen, er eenen van te plukken. Het waren alle drie mannetjes. In de magen waren weder *Sepia's*. Zonder de *Proc. capensis*, die zich in menigte op het uitgeworpen lokaas werpen, zouden wij er waarschijnlijk geene bekomen hebben; dan nu, wanneer deze elkander zwemmende den buit betwisteden, kwamen zij ook daarbij gevlogen en zetteden zich tusschen den zwerm, die met gebiedende snavelbeten

en eenige knorrende toonen verdreven werd; even zoo zagen wij vroeger, hoe *exulans* de *fuliginosa* verjoeg. Ik kan u overigens niet zeggen, hoe veel moeite het ons heden gekost heeft, bij het onverdragelijk stooten van het schip, vóór den wind, deze zaken te *prepareren*. Wij moesten ons, in eenen hoek, als ware het, vastklemmen, om niet te vallen, en konden slechts met vier handen eenigzins zeker arbeiden. Het is toch alles zeer goed uitgevallen. Eene staaf, in de lengte, van den snavel af tot den staart toe, ingebragt, schijnt mij bij groote vogels het beste middel te zijn, om hun de gewenschte stevigheid te geven.

Den 23sten Mei, 20° 32''' Zuider breedte, 103° 58''' Ooster lengte.

Gewonelijk vinden de schepen, wanneer zij, van het zuiden komende, omstreeks 28° breedte bereiken, windstilte; wij zijn zoo gelukkig geweest, zonder stilliggen, dadelijk in den zuidoosten-passaatwind over te gaan, hetwelk de reis zoo inkort, dat wij binnen acht dagen aan het oord onzer bestemming zijn kunnen. Reeds den 21sten Mei, onder den 24° 24''' breedte en 104° 15''' lengte, zagen wij de eerste *Phaetons* (keerkringsvogels) en gisteren heeft ons de laatste *Proc. capensis* verlaten, en ik bespeur nu nog alleen den bruinen *Puffinus*. Op den 21sten voegde zich bij *Proc. capensis* de in vorm overeenkomstige, op bladz. 175 N°. 5 vermelde soort, welke echter bij de stille zee, op het uitgeworpen lokaas weinig acht sloeg, hetgeen nu ook

met *capensis* het geval was. Die soort is een weinig grooter dan *capensis*, doch in alle opzigten *ejusdem generis*, waarvoor ik, wanneer het onderzocht is, den naam *Hydropeleia* (zeeduif) zoude voorslaan, daar beide soorten, in hare sierlijke bewegingen, werkelijk iets hebben, hetgene den matrozen regt gaf, haar eene *Kaapsche* duif te noemen. De nieuwe zal ook wel in *Nieuw-Holland* voorkomen.

RIJSWIJK, bij BATAVIA, *den 9den Junij* 1826.

Per varios casus et tot discrimina rerum zijn wij dan eindelijk in het beloofde land aangekomen! Eerst op den 6den hebben wij het anker laten vallen, ofschoon wij reeds den 31sten Mei de zuidwestelijke punt van *Java* in het gezigt hadden. Windstilte hield ons in de straat *Sunda* terug. Sedert den 23sten viel er niets van beduidenis voor, behalve dat wij op de hoogte der *Cocos-* en *Kermis*-eilanden, van welke wij er echter geene in het oog kregen, vele *Sulae piscatrices* zagen, van welke eenigen den nacht op de zeilstengen zullen doorgebragt hebben, zoo als ook vele keerkrings- en fregatvogels. De eersten steeds bij paren, het mannetje geheel rozenrood en het wijfje wit, vlogen dikwerf, nieuwsgierig over het schip, juist als zeezwaluwen, luidkeels *krek*, *krek* schreeuwende, en gaven mij gelegenheid, verscheidene hunner te schieten. Met het opsporen van voedingsmiddelen zag ik hen niet bezig en ook slechts eenmaal zwemmende, de lange staartvederen schuins naar boven

gerigt. De ligchaamsvorm van den vliegenden keerkringsvogel doet den familietrek der zwemvoetigen (*Totipalmen*) niet erkennen; doch de vlugt is geheel die van *Sterna;* of deze soort *candidus* BRISSON, of wel nieuw is, weet ik niet. Het grootste aantal, eens zelfs vijf paren te gelijk, zagen wij den dag, voor wij de zuidoost punt van *Java* in het oog kregen, onder 7° 33‴ zuider breedte en 106° 26‴ ooster lengte, en ik geloofde daarom, dat wij hen nog veel meer aan de kust zouden vinden; verder echter zag ik er geen meer, even zoo min als andere zeevogels, behalve eenige *Sternae*, dáár en in de straat *Sunda*, waarvan de oorzaak wel die zal zijn, dat alle eilanden, zelfs de kleinen, tot aan de zeebranding met digt bosch bedekt zijn. Eéne soort van *Sterna* zagen wij genoegzaam altijd op in het water vlottende boomstammen, onbeschroomd digt lang ons heen ronddrijven en nieuwsgierig naar ons opzien, even als wilde zij haar klein schip met het onze vergelijken. Zoo deze eene nieuwe soort mogt zijn, kan men haar gevoegelijk *navigatrix* noemen. Trots de in het schip naauwelijks te verdragene hitte, konde ons dat, wat wij, gedurende de nog af te leggen spelevaart, zagen, slechts met een gevoel van aandoening en stille bewondering voor de onbeschrijfelijk schoone natuur vervullen. Met iedere schrede, die wij, door den stroom, door eenen land- of zeewind begunstigd, op de naauwelijks bewogene vlakte der zee voorwaarts stevenden, kwamen nieuwe streken der kusten van *Java* en *Sumatra* te voorschijn, en tallooze grootere en kleinere eilanden, nu eens tot de hooge toppen hun-

ner (vulkanische) piramiden, dan weder over hunne geheele oppervlakte, met digte bosschen bewassen. Daar, waar de afstand de tropische natuur der gewassen niet erkennen liet, verplaatste mij de verbeelding op het *Lago maggiore* met deszelfs kleine eilanden: zoozeer gelijkt hier de zee naar een rustig meer. Achter de haven van *Anjer* stapelden zich gebergten op gebergten, aan wier voet wij, door middel van den verrekijker, alom tusschen de hooge kokosboomen, vriendelijke hutten bespeurden, en geen onzer wist wat hem gebeurde, toen nu, van alle zijden, half naakte menschen op ons aanroeiden, ons allerlei soort van ververschingen, benevens levende dieren, te koop aanbiedende: eekhorens, apen, papegaaijen, wielewalen, rijstvogels, schildpadden, enz. (*Sciurus bicolor*, *plantani*, *Cercopith. cynomolgus*, *Psitt. pondicerianus*, *vernulis*, *Oriolus sinensis*, *Fring. oryzivora*, *Testudo mydas*). Kort te voren streken wij digt langs den uitgebranden vulkaan der eilanden *Crocatoa*, wiens lavastroomen, naar onze meening, eene gansche reeks van nieuwe kleinere eilandjes gevormd hebben, tusschen welke de zee in smalle kanalen doorstroomt, die van de overhangende bosschen ten deele geheel overschaduwd worden. De zoogenaamde *Duizend*-eilanden, verder naar *Batavia* gelegen, als ook die, welke de reede ten noordwesten omgeven, zijn al te zamen vlak en zonder wouden. Wij zagen hier in het water slechts weinige dieren en van vogelen alleen zeezwaluwen.

Het was drie ure in den namiddag, toen wij midden tusschen andere driekleurige vlaggen, het an-

ker vallen lieten. Onze vreugde-schoten werden door eenige der oorlogsschepen en ook door die eens, insgelijks aan den Heer VAN HOBOKEN toebehoorenden en vóór ons binnengeloopen schips beantwoord, en weldra wemelde het bij ons van nieuwsgierigen, terwijl de kapitein zich naar wal liet roeijen. De reede van *Batavia*, vergeleken met de prachtige van *Anjer*, heeft iets treurigs. De schepen blijven meer dan een half uur van den oever, en de boten hebben, voor zij de stad bereiken, nog even zulk een' afstand af te leggen door het kanaal, of, om juister te spreken, door de tot een kanaal omgewerkte monding van den vloed. Van het vlakke land ziet men slechts verspreide uitstekende boomen, en, wij ten minste, zagen volstrekt niets van de in wolken gehulde bergen des binnenlands. Windstilte en eene vreeselijke hitte begeleidden ons, den 7den, op deze zelfde vaart, welke laatste ik echter niet bijzonder gevoelde, zoozeer bragten mij eenige twintigtalen drekvogels (*Falco pondicerianus*)—echte zeeadelaars, die hier allerwegen rondzwevend, langzaam hunne prooi van de oppervlakte des waters wegnemen, in verrukking; als ook drie soorten van zwaluwen en een gezelschap van krokodillen, ten deele zoo groot als ons grootste exemplaar te *Leiden* (1), die digt langs ons heen zwommen. Ik zag met angst, hoe een dezer monsters op het erbarmelijk klein bootje van eenen rustig vis-

---

(1) Onze *Crocodilus biporcatus* heeft eene lengte van 15½ voet Rijnl. maat.

J. A. S.

schenden Maleijer toezwom, tot ik bemerkte, dat de man zich daardoor in zijne bezigheid niet liet storen. Vervolgens ging het door het kanaal, langs weelderig groeijende weiden, riet en boschaadje, uit welke mij een gemengd geluid van vreemde toonen tegenklonk, en eindelijk stapten wij, in vrolijke stemming, aan land. — Nadat wij onze zaken aan het tolhuis hadden afgemaakt, bestegen wij de bestelde *Fiacres* en ijlden van hier naar *Rijswijk*, waar wij aan een voortreffelijk ingerigt, Fransch logement afstapten, overal getroffen door den geheel nieuwen aanblik van vreemde natien, eigenaardige woningen enz., waarvan ik nog niets met genoegzame kennis zeggen kan. De eigenlijke stad *Batavia*, door welke wij het eerst kwamen, is morsig, vol oude, tot kantoren ingerigte Europesche en onaanzienlijke Sinesche huizen, en ook niet zonder een' onaangenamen reuk. — Ongeveer een vierde uurs daar buiten ziet men de eigenlijke woningen der Europeërs; d. h. vele in straten, gedeeltelijk langs kanalen verspreide landhuizen, welke wel eene zeer aanmerkelijke plek gronds beslaan, doch welke men echter, daar zij overal tusschen de boomen verscholen liggen, moeijelijk kan overzien. Zoo hebt gij ook bij *Ryswyk* niet aan een bijzonder oord, maar alleen aan eene dus genaamde afdeeling van landhuizen te denken. Wij wonen hier in de nabijheid van het prachtige Gouvernementshuis, van het gebouw des *Botanischen* Gezelschaps enz. — *Ryswyk* schijnt genoegzaam het middelpunt van de beste zamenleving te zijn. — Alle huizen hebben den ingang op een breed voorplein, en

de huisdeur is op den achtergrond van een open, van voren door zuilen afgescheiden portaal, waar wij hier ontbijten en het middagmaal nemen. Schier alle huizen zijn verblindend wit gepleisterd, Hollands zindelijk en liefelijk van boomen beschaduwd, onder welke mij de Kokosboomen en de reuzenbladeren der lichtgroene Pisangplanten het meeste behagen. Vriend MACKLOT zoude zeggen: »Goddelijk schoon!" en toch verzekert men ons, dat men eerst verder in het land moet gekomen zijn, om geheel betooverd te worden. Het is thans het heete, drooge jaargetijde: de inwoners zelven zeggen, dat het heet is, hetgeen wij natuurlijk ondervinden, daar wij zelfs na zonne-ondergang nog 25° R. hebben. Onze geestkracht echter schijnt daaronder niet te lijden, en wij zijn alle vier nog frisch en gezond; men hoort weinig van ziekten.

MACKLOT en ik haasteden ons natuurlijk, om die ambtenaren in de stad te gaan opzoeken, van welke wij hoopten, eenig narigt over onze verdere bestemming te kunnen te gemoet zien; daar wij tot ons leedwezen vernamen, dat de Gouverneur DE KOCK in *Solo*, en de Commissaris-Generaal op *Buitenzorg* waren. De Heer VAN DER VINNE, Ex-Directeur van het openbaar onderwijs, gaf ons niet den besten troost met aan te merken, dat wij op een zeer ongunstig tijdstip aankwamen; dat de voortdurende krijgsonlusten de grootste spaarzaamheid noodzakelijk maakten; men had ons reeds zeer lang verwacht enz. Die zelfde Heer echter, aan wien wij eenen brief van R.... te overhandigen hadden, toonde ons te gelijk de grootste deelne-

ming en beloofde van zijne zijde, voor ons te doen, wat hij kon. Hij verwees ons naar eenen der Raden, die hier de ambtsbediening des Gouverneurs waarneemt en die den, door het ministerie aan dezen gerigten brief openbrak, en ons gelastte, nog eenige dagen op nadere bevelen te wachten. — Wij hebben alle bezoeken en voorloopige beredderingen afgemaakt en doen ons thans te goede, wat niet te hopen is, dat al te lang zal duren. Met de verklaring, dat wetenschappelijke zaken thans moeten achterliggen, heeft de Commissaris-Generaal het te *Buitenzorg* voor de natuuronderzoekers ingerigte huis voor zijne secretarissen in beslag genomen; doch men geeft ons hoop, dat de woning van den Heer BLUME, directeur van den kruidkundigen tuin, ons zoude kunnen worden ingeruimd, daar deze binnen kort naar *Europa* terug keert. Over dit alles zal ik gewis binnen weinige dagen meer kunnen zeggen, en ik wil mij nog geene noodelooze zorgen berokkenen, ofschoon de ondervinding mij genoegzaam bewaarheid heeft, dat ik in *Holland* niet zonder grond, zoo dringend op de bespoediging der reis heb aangehouden. Had men ons vier maanden vroeger laten vertrekken, dan hadden wij den Baron VAN DER CAPELLEN nog aangetroffen, en alles ware in orde geweest. Doch, om op belangrijker aangelegenheden te komen; het is mij nu niet moeijelijk meer te vatten, hoe mannen als KUHL en VAN HASSELT, hier in zulk een' korten tijd zoo veel hebben kunnen uitrigten: want reeds de menigte der in de nabijheid der woningen voorkomende schepselen is onbegrijpelijk groot. *Batavia*

is, zoo als ik zeide, één groote tuin; en hoedanig een tuin, onder den 6^{den} graad breedte, van dieren bevolkt moet wezen, zult gij u ongeveer naar de maatstaf onzer Europesche tuinen kunnen voorstellen. Ik heb het vermaak, genoegzaam alle vogels reeds in de vlugt te erkennen, en terwijl ik dit voor een open raam zit te schrijven, worden mijne blikken onafwendbaar naar de naaste Pisangbladen en Citroenboomen getrokken, die telkens weder door andere vogels bezocht worden. Zoo even vliegen *Pycnonotus chrysorrhous* en *Fring. montanoides* KUHL van daar, welke rondom de huizen het gemeenste schijnen te zijn, terwijl *Lamprot. cantor* en *Pastor jalla* zich, als spreeuwen, in de toppen der hooge boomen verlustigen. Aan de beek, onder mijn venster, is een paartje van *Turdus mindanensis* (soort van lijster) ijverig bezig, om met hoog opgehevene, als waaijers uitgebreide staarten, wormpjes voor hunne jongen te zoeken, en eene kleine *Fringilla* (ik geloof, de kleine nieuwe, aan *punctularia* verwante — *nisoria* KUHL) schijnt haar nest in de Citroenboomen te hebben. Ik zag ook hier reeds *Alcedo meninting*, en op de boomen daarover *Picus analis* en *Corvus enca*. *Pastor jalla* loopt, als een spreeuw, overal op de aarde rond, waar het vee graast, met wijd blinkende purperroode wangen; doch hetgene mij gisteren het meeste verraste, waren twee oude vogels van *Ardea russata* (reigersoorten), welke, met lang uitgerekte halzen, van eenen rustig grazenden karabaauw, digt bij den wagen, de vliegen afvingen. Ik konde van alle soorten, die ik erkende, gemakkelijk eene lan-

ge lijst opmaken, doch het zal beter zijn, deze allen, ten bekwamen tijde, op eene grondige wijze te beredeneren. Het krioelt hier van vledermuizen; dadelijk, den eersten avond, dat ik met MACKLOT eene wandeling deed, zagen wij er wel dertig, hoog boven ons heen trekkende. *Pteropus edulis*, die ik, wegens hunnen langzamen wiekslag en lijnregte rigting, in den beginne voor van zee terug keerende arenden hield, tot dat lager vliegende ons beter onderrigteden. *Vesp. pipistrelloides* en *villosus* KUHL vliegen op het kanaal, langs het water. Deze slechts heb ik erkend. Aan het zeestrand zag ik ook eenen hoog vliegenden gier, waarschijnlijk *Vultur pondericianus*, daar ik duidelijk de witte borst onderscheiden kon. Ook deze gier spreidt, even als de *fulvus* aan de *Kaap*, onder het vliegen, de groote slagpennen zoo zeer van elkanderen, dat men overal door dezelve kan henen zien. Datzelfde is bij *Falco pondicerianus* het geval. Gij hebt in de vrije lucht meerdere onzer Europesche zee-adelaars gezien, dan ik, en weet daarom ook beter, dan ik, of het bij dezen even zoo toegaat; ik meen ja! Dat overigens *Falco pondicer.* de *vocifer* in 't klein is, zal u ook niet ontgaan zijn. — Toen wij hier den eersten avond onze slaapkamer betrokken, waren daarin meerdere kruipende dan tweebeenige schepselen, daar, behalve drie levendige *Testudines angulosae* (soort van schildpadden), die ik van de *Kaap* heb medegebragt, en hoogpootig door de kamer rond wandelden (de afbeelding eener *Test. tabulata* van den Prins van *Neuwied* is zeer juist), zoldering en wanden vol van

Gecko's waren, die zich vlijtig met de vliegenvangst onledig hielden. Mijne gezellen konden, uit angst voor dezelve, geen oog luiken, hoe ernstig ik ook verzekerde, dat zij niets te vreezen hadden. Men ziet deze dieren gaarne in huizen, daar zij eene ongeloofelijke menigte van insekten weg vangen, en in plaats van langzamer, zijn zij zeker nog behendiger, dan onze Europesche hagedissen. Bij dag zitten zij stil in eenen donkeren hoek. *Pastor jalla* zit menigvuldig op den rug van den buffel, en daar ook zag ik *Glaucopis varians.* Deze schijnt gepast met *Crotophaga* vergeleken te kunnen worden. Over het koningsplein, eene groote met gras begroeide en van landhuizen omgevene plaats, vliegt 's avonds drok, eene soort van geitenmelker (*Caprimulgus*), met luid geschreeuw, zonder zich eenigzins schuw voor den mensch te toonen. Een zonderbaar gezang van onderscheidene soorten van kikvorschen en padden schalt des avonds van alle kanten, vermengd met dat der krekels. De geheele uitgebreidheid dezer overrijke natuur zal, ten minste in de drukkend heete vlakte, nog in geene eeuwen slechts eenigermate bekend zijn, zoo ondoenlijk schijnt het, zich hier gedurende den dag in de vrije lucht te bewegen, d. h. voor eenen *Europeër;* daarom wordt dan ook door dezen, die geene duizend schreden te voet mag afleggen, in de nabijheid der stad zelden of nooit gejaagd, en ik wil, als een verstandig man, daar ook geen begin mede maken, hoezeer ik mij anders, door de noodzakelijke, doch verdrietelijke werkeloosheid, waartoe wij ons voorloopig nog verwezen zien, daartoe

genegen gevoele. In de omstreken van *Buitenzorg* zal men zich zonder vrees bewegen kunnen.

BUITENZORG, *den* 29*sten* *Junij* 1826.

In eenen naastvolgenden brief zal ik u, gelijk ik hoop, melden kunnen, dat wij tot eene aangename rust gekomen zijn; voorloopig is het slechts eene, voor korten tijd onderbrokene onrust. Ik ging het eerste met VAN RAALTEN, die ons te *Batavia* kwam opzoeken, alleen herwaarts, en had verscheidene bijeenkomsten met den Commissaris-Generaal, dien wij nogmaals eene lange *pro Memoria* over reikten. Hij is, zoo het schijnt, een schrander man, van fransche beschaving, in welke taal alleen hij dan ook gewonelijk redekavelt. Naar zijne wijze van zien is de omstreek hier genoeg natuurhistorisch onderzocht, en de hoofdzetel der natuurvorschers zal niet in *Buitenzorg* zijn; hoeveel zich ook voor de bijbehouding van het oude etablissement zeggen laat, en van alle zijden daarvoor reeds gezegd is, zal ons centrum in de nabijheid van eene zeehaven zijn, en waarschijnlijk wordt *Sourabaija*, als zijnde een gezond oord, daartoe gekozen, werwaarts dan ook reeds geschreven is. Voorloopig hebben wij slechts eene woning hier te *Buitenzorg* gehuurd, ten einde van het gevaar, om ziek te worden, dat alle nieuw aangekomenen op *Batavia* bedreigt, bevrijd te zijn. De hovelingen (want er bestaat hier in den vorm een klein hof) hebben zich intusschen beijverd, om mij geluk te wenschen met den goeden indruk, dien zij

voorgeven, dat ik op zijne Excellentie zoude gemaakt hebben, als ook wegens het door mij in de fransche taal ingeleverd geschrift. Hij zoude verzekerd hebben, alles voor ons te willen doen, wat de omstandigheden veroorloven. Zoo lang KUHL en VAN HASSELT te zamen werkzaam waren, genoten zij beiden een gelijk tractement, benevens een zeker daggeld, zoo lang zij zich op reis bevonden; VAN HASSELT echter verkreeg na den dood van KUHL eene ongevraagde verhooging, omdat men geloofde, dat zij niet genoeg hadden, om zich al het noodige aan te schaffen. De voordragt ter onzer bezolding is lager gesteld, en wij zullen ons met nog minder te vreden houden, zoo wij slechts spoedig aan het werk kunnen gaan. De beminnelijke en regtschapen VAN RAALTEN staat ons in elk geval met raad en daad bij. Deze, welke slechts met aandoening en geestvervoering van beide afgestorvenen spreken kan, wil zeer gaarne nog een tijd lang bij ons blijven. Hij heeft ons alles, zoo als b. v. de kopijen van alle teekeningen en noten in de beste orde overgeleverd, en zich in het geheel zoo verstandig en kloek gedragen, dat wij het wederkeerig voor onzen pligt gehouden hebben, ons zijnen persoon bij den Commissaris-Generaal krachtdadig te moeten aantrekken, daar hij door zijnen te grooten ijver voor ons, met betrekking tot dat huis enzv. bij denzelven in ongenade gevallen is. Natuurhistorische kennis bezit hij minder; doch alles, wat tot de uitoefening van zijnen post wezentlijk behoort, is hem eigen, en daarbij eene aangename, en door langdurigen toegang tot het huis van den

Gouverneur VAN DER CAPELLEN verkregene, ongedwongen wijze van doen.

Aan het eigenlijke verzamelen is, zoo lang wij geen etablissement hebben, niet te denken, doch wij doen toch ten minste nu en dan eene snoepreis, en daar mijn bediende een onder KUHL en VAN HASSELT geoefend jager is, die voortreffelijk prepareert, zoo kan toch zonder onkosten nog iets worden uitgerigt. Welk een goddelijk schoon land en welk een liefelijk klimaat! Men gelooft waarlijk in eene Feënwereld te zijn. In mijnen volgenden schrijf ik aan mijne lieve moeder over mijne huiselijke orde; thans is het nog wanorde! Wij zijn allen wel en opgeruimd! Nog moet ik een woord van den Heer DIARD zeggen, die bij den Commissaris-Generaal in hooge gunst staat en eenen aanzienlijken post bekleedt in het vak der nijverheid. Hij is een der geestigste en bedrevenste mannen, die mij ooit zijn voorgekomen, van eenen waarlijk benijdenswaardigen redeneertrant, die een ieder tot zwijgen brengt. Zijn plan, om hier een Museum op te rigten en daardoor een middelpunt voor den in *Indie* nog niet algemeen ontwaakten waarnemingsgeest te vestigen, zonder welken het volstrekt onmogelijk zijn zoude, al de benoodigdheden tot eene ware geschiedenis der natuur alhier bij een te brengen, is onder VAN DER CAPELLEN niet tot stand gekomen, en de tegenwoordige omstandigheden schijnen daarvoor hoogst ongunstig te zijn; doch dat schrikt hem niet af: het is zijn lievelingskapittel. Voor het overige komt hij mij voor, een wereldburger te zijn, en bereid der weten-

schap overal, waar het hem mogelijk is, ten dienste te staan.

11.

BUITENZORG *den* 26*sten* *Augustus* 1826.

GELIEFDE MOEDER!

Het was mijn voornemen, sinds ik u mijne aankomst op *Batavia* meldde, niet eerder te schrijven, voor ik u iets aangenaams over onzen toestand alhier, konde mededeelen; doch, daar men ons nu reeds omtrent drie maanden in onzekerheid heeft laten voortdobberen, wil ik u toch ten minste het u aangenaamste berigt geven, dat wij ons allen in eene voortdurende gezondheid mogen verheugen, en ook zielskracht genoeg hebben, om de onvoorziene zwarigheden, waarmede wij hier te kampen hebben, met opgeruimdheid te torschen. Gij zult thans uit de nieuwsbladen zien, hetgene men tijdens onze afreize van *Holland* nog niet wist, dat de toestand der *Hollandsch-Oostindische* kolonie, gedurende de laatste jaren, in plaats van voorzoo zeer is achteruit gegaan, dat alleen nog slechts door buitengewone hulpmiddelen van wege het moederland aan haar behoud te denken is. Dat dit echter daarmede en ook met den oorlog tusschen het Gouvernement alhier en den Sultan van *Djocjocarta* veel erger gelegen is, dan wij meenden, vernamen wij reeds aan de *Kaap*, en wij moesten, helaas! de waarheid daarvan ook hier ondervinden. De kort voor ons hier aangekomen Com-

missaris-Generaal heeft daarom misschien ook van de hem verleende volmagt, zonder aanzien van persoon, veel meer gebruik moeten maken, dan hem zelven lief is; en in een land, waar men gedurende de laatste vijf maanden verpligt is geweest, even zoo vele millioenen schuld te maken, is het niet te verwonderen, dat de hoogste magt slechts op financiële bezuinigingen van allerlei aard en geenszins op de in standhouding of vestiging van nieuwe inrigtingen bedacht is, welke slechts daar kunnen gedeijen, waar de eerste noodwendigheden des levens, zonder krachtsinspanning der regering, aan het meerendeel der burgers ten deele vallen. Zoo veel ter inleiding tot de jeremiade, dat men eigenlijk nog niets voor ons gedaan heeft, en dat wij daarop ook nog weinig hoop hebben, bijaldien men ons van *Holland* uit, niet dadelijk ter hulp kome. Ik ben mij-zelven bewust van alles aangewend te hebben, wat ik, als man, mijnen reisgenooten en mij-zelven verschuldigd ben, en laat de rest gerust aan mijnen goeden Genius over, die mij nog altijd wel, hoezeer dan ook dikwerf over hobbelige paden, tot mijn doel gebragt heeft. Om u, zoo ver tijd en papier zulks veroorloven, met de bijzonderheden bekend te maken, zoo wil ik beginnen, met u te verhalen, dat ik, na mijne eerste opwachting bij zijne Excellentie op *Buitenzorg*, en na zijne verzekering, dat wij het oude etablissement der natuuronderzoekers niet bekomen zouden, toch maar naar *Batavia* terug keerde, om mijne gezellen naar *Buitenzorg* te halen, waar wij tot voor acht dagen in eenen goed in-

gerigten herberg verbleven, als in den beginne, op nieuwe pogingen voor onze zaak bij den Commissaris-Generaal bedacht. Dan, reeds het eerste bezoek, dat ik met MACKLOT maken wilde, werd niet aangenomen, dewijl zijne Excellentie ongesteld was, en er verliepen werkelijk drie weken, zonder dat wij in staat waren, iets uit te rigten, daar uit die onpasselijkheid eene zware ziekte ontstond, gedurende welke zelfs zijne naaste aanhoorigen het niet waagden, zich met hem over zaken te onderhouden. Zonder verlof, om onze goederen herwaarts te laten overbrengen, zonder geld, zonder voorspraak zaten wij, armen, daar neder, en het is mij welligt nooit moeijelijker geweest, om mij in tegenspoed groot te houden [*heitre Miene zum üblen Spiele zu machen.* — *Faire bonne mine à mauvais jeu*], dan in *die* dagen, toen MACKLOT en ik, ook om den wil van onze reisgezellen, die natuurlijk alles van ons verwachteden, daartoe genoodzaakt waren. Daarbij werd mijn goede MULLER ziek, waarover ik mij, zoo als de gevolgen toonden, noodeloos bekommerde; ik verheugde mij, als de lange nachten om waren, en ik in dit paradijs der schepping kon troost vinden. Ondertusschen vernamen wij, dat aan den heer BLUME, directeur van den Botanischen tuin en van het openbaar onderwijs, het vervaardigen van een ontwerp ter onzer aanstelling aan de hooge regering, nog even voor zijn vertrek van hier, was opgedragen, en MACKLOT en ik ijlden hem daarop in allen spoed naar *Batavia* na, om ook bij deze gelegenheid niets te verzuimen, wat ons allen van

nut konde zijn. De heer DIARD keerde met ons naar *Buitenzorg* terug, en beijverde zich daar, door beleefdheden van allerlei aard, onzen toestand te verligten en zich van de verdenking te zuiveren, als hadde hij zich in de zaak met den Generaal RAFFLES op eene onwaardige wijze gedragen, en als zoude hij thans nog, in dienst der Nederlandsche regering, niet voor deze, maar voor *Frankrijk* werkzaam zijn. Ik heb hier werkelijk uit echte bronnen vernomen, dat DIARD uit bloote liefde voor de wetenschap naar *Oost-Indie* gekomen is, tot dat einde hier een aanmerkelijk vermogen aangewend, en zich allerwegen eene menigte vrienden verworven heeft. Alleen houdt men hem voor eenen eenigzins intrigerenden man, waartoe hij in allen gevalle, alle hoedanigheden bezit, hoezeer ik het er voor houde, dat hij in zoodanig geval slechts naar middelen tracht, ter bereiking van een wetenschappelijk doel. Zoo als de omstandigheden thans zijn, en daar ik nu eenmaal geene slinksche wegen bewandelen wil, heb ik gemeend, hem te moeten verklaren: dat wij, als g o e d e Hollanders, niet anders wenschen konden, dan dat hij, ook als natuuronderzoeker, in dienst van deze mogte treden, en dat wij de uitnoodiging, om aan eene doeltreffende inrigting van het geleerde gezelschap te *Batavia* deel te nemen, moesten van de hand wijzen, zoo lang wij daarbij niet van de zuiverste patriotische bedoelingen verzekerd konden zijn. De ten hoogste welsprekende en geestige man verdedigde zich meesterlijk tegen mijne duidelijk aan den dag gelegde kennis van het gebeurde met RAFFLES, en ik ver-

klaar openhartig, dat ik de zaak nog niet helder inzie. In mijn verzoekschrift had ik er op aangedrongen, om, zoodra wij op *Java* een geschikt lokaal zouden verkregen hebben, waarheen wij, zoo als onze voorgangers, na afgelegde togten in wilde streken, ter uitrusting en wetenschappelijke ordening van het bij een gezamelde konden terugkeeren, naar *Borneo*, *Sumatra* of *Celebes* gezonden te worden, alwaar de rijkste oogst te verwachten zoude zijn. Gij weet, hoe begeerig men in *Europa* voornamelijk naar kondschap van *Borneo* is, welk eiland nog door geen geleerde bezocht werd, en gij hebt ook wel opgemerkt, hoe zeer MACKLOT en ik den wensch koesterden, van toch ten minste dáár de eersten te zijn. Hoe moest het ons derhalve niet verwonderen, toen het eerste besluit van den wederherstelden Commissaris-Generaal daaromtrent luidde, dat DIARD naar de bezittingen van *Borneo* zoude worden afgezonden, om hare waarde voor de kolonien nader te onderzoeken, en toen wij vernamen, dat deze onder de hand ook toebereidselen maakte tot het verzamelen aldaar, van voorwerpen van natuurlijke geschiedenis. Hij kwam ons zelf, even vóór zijn vertrek naar *Batavia*, dit berigt mede deelen, en ik had ter naauwernood tijd, hem mijne bevreemding te kennen te geven, dat wij nu pas van dat alles onderrigt werden. MACKLOT en ik wierden den volgenden dag ten gehoor bij den Commissaris-Generaal toegelaten, dien wij reeds te voren hadden doen weten, dat wij willig waren, des verkiezende, thans gelijkelijk mede naar *Borneo* te gaan, om met het staatkun-

dig doel, zonder merkelijke vermeerdering van onkosten, het wetenschappelijke, ten behoeve der HOLLANDSCHE regering te verbinden. Weigerend antwoord! — Wij maakten van deze gelegenheid gebruik, om opentlijk over DIARD te spreken, wat wij voor dezen, toen hij nog eens op *Buitenzorg* kwam, niet verbloemden, en hetwelk een lang onderhoud tusschen hem en den Commissaris-Generaal ten gevolge had. DIARD zeide mij, dat hij bij zijne terugkomst gelegenheid zoude hebben, door mededeeling van alle wetenschappelijke opmerkingen, te bewijzen, dat hij een man van eer was; ik hem, dat hij mij nader moest leeren kennen, om te gelooven, dat geene persoonlijke ijverzucht mij bewogen had, aldus te handelen, en daarmede hebben wij hartelijk afscheid van elkander genomen. MACKLOT en ik gevoelden ons zeer tot den persoon van DIARD aangetrokken en wij missen nog dagelijks zijn gezelschap, dat ons eene behoefte geworden was. Hij kwam dikwerf 's avonds te 10 ure nog bij ons, altijd vrolijk, vol onderhoudende anecdoten en treffelijke opmerkingen. Hij is overal geweest, heeft overal scherpzinnig waargenomen, en geeft daarbij de verzekering van eigenlijk nog niets gedaan te hebben.

Na dit Intermesso ging het nu aan de voorloopige hoofdzaak; d. i. het verkrijgen van het oude etablissement van *Buitenzorg*, waarin ik dezen schrijf, en u thans goeden nacht wensch.

den 27*sten*

Het zoude mij, in meer dan één opzigt, zeer aangenaam zijn geweest, wanneer het tot de uitvoering van het aanvankelijk gemaakte plan gekomen ware, om ons eene inrigting op *Sourabaija* te geven. Het antwoord echter, op de daartoe strekkende, gedane vraag, luidde ongunstig, en daar wij hiervan onderrigt werden, verzochten wij andermaal schriftelijk, om een behoorlijk lokaal. — Eindelijk gelukte het ons, door eene goedschiksche overeenkomst met de tegenwoordige bewoners, het oude verblijf der natuuronderzoekers weder in bezit te krijgen. — Na de bereiking van dit doel was ons ijverig pogen, onzen vriend VAN RAALTEN weder in genade bij den Commissaris-Generaal te doen aannemen, en hierin slaagden wij, door de voorspraak van een' man, dien ik u nader moet doen kennen. Onder al de mannen, die den Commissaris-Generaal omringen, is er geen beminnelijker, dan deze, zijn adjudant, de huzaren kapitein MOREL, vroeger eerste luitenant in Fransche dienst, en in het groote leger alleen bekend onder den naam van *le beau* MOREL. Hij diende vroeger met millitaire onderscheiding in *Spanje*, was lang in *Duitschland*, waar hij met den Hertog van *Weimar* in zeer naauwe betrekking was, en beviel, thans in Hollandsche dienst zijnde, den Commissaris-Generaal zoo zeer, dat hij hem tot zijnen adjudant verkoos. DIARD had geen ongelijk, hem de beminnelijkheid zelve te noemen, en hij schijnt inderdaad geen grooter genoegen te kennen, dan anderen behulpzaam

te zijn. Zoo rustte hij dan ook niet, voor hij het gedrag van onzen vriend bij den Commissaris-Generaal in het regte daglicht geplaatst had. VAN RAALTEN was lang van voornemen, naar *Europa* terug te keeren, en alleen het pligtgevoel, de nieuwe expeditie in haren werkkring te moeten inleiden, hield hem terug. Daarom wil hij in ieder geval de eerste reis in het binnenland met ons mede maken. Met betrekking tot de vaststelling onzer bezolding hoor ik, dat de Raad van *Indie* in het voorstel van den heer BLUME niet bewilligt. Geduldig, heb ik daarom maar weder de pen in de hand genomen, en aan den, mij het best bekenden der Heeren raden geschreven en, ik geloof daarmede voorloopig alle middelen beproefd te hebben. Eerst wanneer het tot eene beslissing zal gekomen zijn, is het tijd, ons aan de Hollandsche Regering te wenden.

Zoo veel van onze tegenwoordige uitzigten met betrekking tot de regering, waarbij ik op eene langwijlige wijze uitvoerig heb moeten zijn, om u een duidelijk begrip te geven, ook voor toekomstige mededeelingen, die zich dan zoo veel te beter laten aanknoopen. Wat onze woning betreft en onze bereids voltooide inrigting: men kan dezelve ideälisch schoon noemen, en wij bevinden ons werkelijk daarin zoo wel, dat ons niet veel te wenschen over blijft. Het huis ligt genoegzaam op een geweerschot afstand van het paleis, in het groote park op eene weide, van achteren door kleine, met boomen beplante hoogten omgeven, langs welke twee beken afvlieten, die van beide de zijden des hui-

zes naar de vallei, die vóór hetzelve ligt, en door welke een wild schuimende bergstroom van het zuiden naar het noorden heenschiet, voortkabbelen; verders hebben wij van de hoogste galerij der woning het uitzigt, aan de andere zijde van den vloed, op rijstvelden, van prachtig door bosschen beschaduwden campongs [dorpen] onderbroken, achter welke eindelijk, het oorspronkelijke woud des vulkanischen bergs *Gédé*, in eene zachte glooijing tot vele duizenden voeten hoog opstijgt. De liefelijkste gewassen, die wij bij ons slechts in de trekkassen zien, omringen van zeer nabij onze woning; zoo als bij voorbeeld, een geheel bosch van kaneelboomen, die ons hunne verrukkelijke geuren doen toevloeijen. Een korte overdekte gang voert tot het nevengebouw, waarin zich ons laboratorium bevindt, tot de keuken, en eene stalling voor zes paarden; kleine verblijven voor de bedienden, eenvoudige bamboeshutten, welke zich die lieden zelven bouwen, belenden daaraan, en dáár wonen die goede lieden met hunne vrouwen en kinderen, steeds aandachtig op onze wenken, en zonder ons wijders eenigen last te veroorzaken, dan dat wij hun maandelijks hunne geringe soldij toetellen. Ieder onzer heeft zijn' eigen' bediende, waaraan later nog een stalknecht zal worden toegevoegd, wanneer wij eerst paarden hebben. Een kok zorgt voor ons allen en tevens voor de provisiekamer, voor de kaarsen en de lampen. Nog een bediende is den ganschen dag met MULLER bezig in een open laboratorium, terwijl mijn jager alle drie tot vier dagen met den gemaakten buit terug keert en nieuwe

ammunitie haalt. MACKLOT en ik hebben elk twee kamers voor ons; MULLER en VAN OORT ieder eene en eene andere is voor VAN RAALTEN bestemd. De opene galerij in het voorste gedeelte van het huis, met haar bekoorlijk uitzigt, dient ons tot eetzaal; de achterste, meer beschutte, wanneer wij des avonds bijeenkomen of bezoek ontvangen, en eene derde, midden in het huis, als magazijn voor geheel in gereedheid gebragte verzamelingen en tot teeken-werkplaats. Mijne goede zusters zouden de loffelijke, met zoo vele menschenhanden ligt uitvoerlijke orde zeker prijzen en behagen scheppen in de nette bamboes-stellaadjen, welker voeten in het water staan, ten einde den witten mieren den toegang te beletten, en op welke onze kostbare naturalien zijn uitgespreid. Onze woning geniet door hare ligging eene koelte, die men zich ook in *Europa*, bij heet weder, tracht te verschaffen, en daarenboven wordt de atmosfeer iederen avond regelmatig door eene hevige donderbui verfrischt en de onbeschrijfelijk weelderige plantengroei verlevendigd. Om 6 ure des ochtends breekt de dag aan; onze jongens, zoo als men die hier noemt, wekken ons reeds vroeger, en ieder brengt zijnen heer eenen warmen kop koffij. Slechts om de drie of vier dagen (ter bewaring mijner gezondheid) ga ik vroeg de vrije lucht in; doch blijf anders tot 9 ure in mijne studeerkamer of in het laboratorium, tot aan het ontbijt, dat, naar het algemeene gebruik des lands, uit rijst en karri bestaat. Te 4 ure wordt het goede, doch eenvoudige middagmaal gebruikt. Wij

hebben groote behoefte aan paarden, zonder welke het onmogelijk is, togten van eenig belang te maken; doch wij zijn daaromtrent verstandig, en willen ons dezelve niet te voorbarig aanschaffen. De Gouverneur VAN DER CAPELLEN heeft mij, door VAN RAALTEN, alle zoologische en anatomische geschriften van KUHL en VAN HASSELT, in kopij laten ter hand stellen, hetwelk onze taak bijzonder verligten zal, om geene, reeds voltooide onderzoekingen, zonder nut nogmaals te herhalen; doch gij begrijpt, dat men in weinige dagen niet kan dóórwerken, wat gedurende verscheidene jaren, met ongeloofelijke vlijt is bij een gebragt, en daarom juist komt het mij zeer gewenscht, eenige maanden rust te hebben, alvorens ik op eigene onderzoekingsreizen uitga. Zoolang wij ons te huis bevinden, gevoelen wij geen onderscheid tusschen het Europesche zomerklimaat en dat van hier; zelfs vinden wij het hier minder drukkend; doch geheel anders is het gesteld, wanneer wij ons in deze lucht bewegen. Van 6 tot 9 ure des morgens maakt zulks geene zwarigheid; doch zoodra de zon eenigzins hooger stijgt, vlugt men voor hare stralen. Zeldzaam is de hemel eenen ganschen dag door bewolkt, zoo dat men zich zulke dagen met gretigheid tot verrigtingen in de opene lucht ten nutte maakt; ook dan nog wordt de hitte omstreeks den middag hinderlijk, en ik, die in *Europa* nooit zweette, kom hier nimmer van de jagt te huis, hoe langzaam ik het ook aanleg, zonder doornat te zijn. Werktuigelijk begeef ik mij dan naar mijne kamer, drink eene glas wijn,

en kort daarop een bierglas vol water met een weinig wijn daarin, waarop oogenblikkelijk andermaal een weldadig zweet volgt, en vervolgens ga ik mij verkleeden. Bij zulk eene levenswijs, waar ik somwijlen nog een slaapje voor den eten bijvoeg, vind ik mij tot heden voortreffelijk wel; doch ik volg den raad van onzen vriend, Dr. KOLLMAN uit *Wurzburg*, lijfarts van den Commissaris-Generaal, om zulke toertjes niet dagelijks te maken, waardoor vooral KUHL zijne gezondheid langzamerhand zoo zeer moet verzwakt hebben, dat zijn ligchaam eenen eersten hevigen aanval van ziekte niet weêrstaan kon. Voor het overige kunt gij u onmogelijk van het bekoorlijke van zulk eenen wandeltogt een begrip vormen, zonder zelven in *Indie* geweest te zijn; ik wil u daarom eens eene algemeene schets van de ommestreken alhier ontwerpen. *Buitenzorg* ligt in eene vlak zuidelijke rigting van *Batavia*, 38 Engelsche mijlen van het zeestrand verwijderd, dat zich tot hier ten naastenbij 1000 voet boven de oppervlakte der zee verheft, tusschen den onregelmatigen voet van den *Salak* aan de westzijde, en den meer zuidelijken en verwijderden van de *Gedé* aan de oostzijde, achter welken nog de *Pangerango* te voorschijn treedt. De streek tusschen hier en *Batavia*, door welke de groote landweg leidt, is in den beginne geheel vlak met eene zuidwaartsche glooijing, doch wordt, naar *Buitenzorg* toe, steeds meer en meer heuvelig. Eene tallooze menigte van groote en kleine beken dalen van het gebergte, dat steeds overvloedig van water is voorzien, neder; en het

is langs deze beken, dat de vreedzame javaan zijne familietuinen heeft aangelegd; want iets anders zijn de zoogenaamde kampongs niet. Iedere kampong heeft zijn aanwezen en zijnen naam aan een echtelijk paar, dat hier zijn eerste, nederig hutje van bamboes opsloeg, te danken, en even zoo oud zijn ook de hoogste bijgeplanten boomen, welke de latere aanplantingen overschaduwen. Zulk een paar kan, na 12 tot 15 jaren, reeds kindskinderen gehad hebben; de nieuwe paren vergrooten de aanplantingen des kampongs steeds op eenigen afstand van de reeds aanwezige huizen, altijd langs het water, en alzoo neemt de grootte des kampongs met zijnen ouderdom steeds toe, zonder dat men denzelven in den eigenlijken zin met den naam van dorp bestempelen kan. De gemeenschappelijke begrafenisplaats voor al de bewoners des kampongs, maakt hem voor allen geheiligd, zoodat zich slechts bij uitzondering, zelfs jonge mannen bewegen laten, denzelven voor eenige jaren te verlaten, en men eigenlijk alleen de van de landzijde verwijderde lieden als dienstboden verkrijgen kan. Oom VOSS, wanneer hij eene wandeling met mij konde doen, zoude zeggen: „ daar bleef ik ook t'huis en bekommerde mij niet „ over die hebzuchtige vreemdelingen." — Onlangs tot digt aan het gebergte doorgedrongen zijnde, kwam ik in zulk eenen, gewis eeuwen ouden kampong aan, wiens majesteit mij met zulk eene stille bewondering vervulde, dat mijn oude dienaar mij als eenen halven dwaas, verwonderd stond aan te gapen; doch zich verheugde, toen ik hem zeide:

zulke hooge boomen heb ik in mijn leven niet gezien. Verbeeld u, boomen, die zeker nog eens zoo hoog en rijk aan loof zijn, als onze eiken en boeken, met hunne ontzagchelijke takken alleen reeds eene ondoordringbare schaduw gevende, en daarbij dan nog, de onafscheidelijke gezellen der woningen alhier, kokos- en arekapalmen, aan wier slanke stammen het slechts zeldzaam gelukt, hunne kroonen tot den top van gene reuzenstammen op te voeren, benevens de tot op den grond afhangende slingerplanten, en de allerwegen nog eenigzins licht zoekende, ontzettende bladen van den *Pisang*, de geliefkoosde vrucht der inlanders, en gij zult bemerken, dat hier, in de nabijheid der beek, het gevaar van eenen zonnesteek niet te duchten is. De woningen, de eene grooter, de andere kleiner, al naar den rijkdom of het aanzien der eigenaars, bestaan uit een eenvoudig, doch net vlechtwerk van bamboes, met een ver overhangend dak, en eene galerij voor en achter, de eigenlijke woon- en slaapkamer, terwijl het donkere binnengedeelte meer schijnt te dienen tot bewaarplaats van den voorraad. De bodem wordt rond en om steeds schoon gehouden, en overal geleidt een gemakkelijke trap naar de beek, de bad- en waschplaats. Eenige trouwe honden bewaken het erf en eene groote menigte hoenders, als ook eenige kotten vol van eene fraaije soort van duiven, wier gekir de Maleijers voor een goed voorteeken houden, ontbreken nimmer. De mannen vond ik meestal met de vervaardiging of herstelling van eenig stuk huisraad onledig, en de vrouwen met de toebereiding van

spijzen, of het reinigen der kleederen of gereedschappen, waarbij zij als apen hare kleine kinderen met zich rondslepen. Nimmer hoorde ik hen twisten; doch zij leven, zoo het schijnt, altijd vrolijk en vreedzaam te zamen, en betoonen eene bijzondere achting voor hunne ouders en oversten. Op mijne uitstapjes werd ik zeldzaam in eenen kampong door eene familie bespeurd, zonder dat de vader of moeder mij binnen noodigde, eenen stoel en spijzen aanbood, of dat de kinderen insekten of andere dieren voor mij opzochten. Ontmoet een te paard gezetene eenen Europeër, zoo stijgt hij af, tot men hem voorbij is; is hij te voet, dan buigt hij zich diep ter aarde. En toch zijn de Europeërs met zulke goedhartige wezens in eenen bestendigen oorlog! een bewijs, dat zij door eenige trotsche en gierige ambtenaars in hunne heiligste regten aangegrepen zijn. Aanmerkelijke militaire versterkingen, die onlangs zijn aangekomen met de tijding, dat er nog meerdere van *Europa* onder wege zijn, geven thans groote hoop, dat de rust weldra hersteld zal wezen, en even zooveel belooft men zich ook van de herstelling op den troon des, in den jare 1812, door de Engelschen afgezetten, en sedert dien tijd steeds in gevangenschap geleefd hebbenden sultans van *Djocjocarta*, in welk rijk thans de voogd van eenen minderjarigen, tot heerscher bestemden prins, de oppermagt door kracht van wapenen tracht in handen te krijgen, en met goed geluk tegen onze troepen strijd voert. Ongeregtigheden, welke zich een Hollandsch resident moet veroorloofd hebben

en waardoor het volk tot verbittering is gebragt, maakten het hem mogelijk, eerst kleine hoopen in zijn belang te winnen, en ware niet, gelukkig, de keizer van *Solo* (*Suracarta*) den Hollanderen trouw gebleven, zoude het er erg hebben kunnen uitzien. Welken indruk de weder herstelling van den ouden, reeds weder in zijne staten terug gekeerden sultan op de gemoederen maakt, kunnen wij nog niet weten.

den 12den September.

Eindelijk schijnt men zich met de regeling onzer aangelegenheden bezig te houden, en alles zal nog tamelijk wèl worden. Intusschen hebben wij ons ook naar *Holland* gewend, en dringend aanzoek gedaan, om eene nadere bestemming.

12.

BUITENZORG *den* 21sten *October* 1826.

Onze betrekkingen zijn nog niet geregeld; doch, daar wij door bedachtzame, eenigzins krachtige stappen, zoo het schijnt, zeer in de gunst van den grooten heer (aldus noemen de inlanders den eersten beambte des lands) gerezen zijn, zoo hecht ik geloof aan zijne verzekering, dat wij nog dezer dagen de beslissing van denzelven bekomen zullen; gisteren liet hij ons voorloopig geld uitbetalen, en VAN RAALTEN heeft de toestemming verkregen,

om zijne oude woning weder te betrekken. Zie hier ongeveer al het nieuws.

Met de vorderingen ter demping der onlusten gaat het langzaam. De sluwe DIEPO NEGORO verzwakt het leger door dagelijksche kleine gevechten, zonder het tot een hoofdtreffen te laten komen. Bij deze voortdurende zorgen der regering moeten wij, natuuronderzoekers, ons niet zelden zeer overtollig gevoelen, hoezeer ik nu onlangs in een schrijven aan zijne Excellentie herhaalde, wat CUVIER eens aan NAPOLEON zeide, dat van ALEXANDER 's grootheid niets, dan de werken van ARISTOTELES zijn overgebleven, en van den togt naar *Egypte* thans reeds niet veel meer, dan het groote, door NAPOLEON ontworpen boekwerk over dat land. Zonder eene behoorlijke ondersteuning te erlangen, zal het ons niet mogelijk zijn, te verrigten, wat KUHL en VAN HASSELT verrigt hebben; doch dat zal ons evenwel in allen gevalle zwaar vallen; en daarmede zij deze zaak Gode bevolen!

MACKLOT is vrolijk, gezond en druk bezig, en ondanks het gezigt van zoo vele, in eene ongeloofelijke gevoelloosheid verzonkene Europeanen, merken wij geen van allen tot heden nog iets van die lusteloosheid tot werken, welke het gewoon gevolg van een langdurig verblijf in *Indie* zijn moet, of, om juister te spreken, der levenswijze van de Europeanen. Weinigen slechts ontbreekt het aan het noodige, om in gemak en zonder inspanning te kunnen leven, en het uit verhevener beweegredenen te doen, daartoe mangelt het hun aan de

noodige beschaving, en aldus worden zij weldra zoo stomp en traag, als het, onder diergelijke omstandigheden, ook wel het geval in *Europa* zoude wezen, ofschoon ik niet wil loochenen, dat het warme klimaat daar meer toe geneigd maakt, wanneer men er zich niet krachtdadig tegen in stelt.

Indien gij hier waart, zoudt gij wel moeten lagchen, om onze vier tamme apen, die vrij in, om en op het huis rond loopen, en zich slechts alleen tegen etenstijd geregeld bij ons laten vinden. Een derzelven is nog een kind, dat echter van de overigen zoodanig bemind wordt, dat zij onderling bestendig om hetzelve krakeelen, het van liefde schier van elkander rijten, en bij elken plotseling aangejaagden schrik met zich voort op dak of boomen slepen. De kleine ondeugende FRITS, zoo noemen wij den wildsten onzer apen, grijpt mij somwijlen de beten van voor den mond weg, en trekt nog spottende gezigten toe, wanneer hij ze in eenen veiligen hoek verorberen kan. Een ander, de oudste van allen en, in het geheel, verstandig en de opvoeder der overigen, moet echter somwijlen ook nog gestraft worden, omdat hij aarts-apenstreken uitvoert; bij voorbeeld: den schilder zijne verwen ontsteelt, en zich en zijne makkers daarmede besmeert; of met den zandkoker voorzigtig op een' boom stijgt, er het zand langzaam laat uitloopen, en eindelijk het vat naar beneden werpt: en toch kan men die booswichten niet straffen van 't lagchen. De kleine FRITS springt, ons blijkbaar om vergeving biddend, op den schouder, streelt het menschenhoofd op eene buitenspo-

rige wijze, zich daar vriendelijk knorrend tegen vast drukkende, en wanneer hij dan nog geene vergiffenis, of wel het ooft erlangt, waarom het hem te doen is, zoo tracht hij zich, door een nader onderzoek van het hoofd, beminnelijk te maken. Onze apen zijn dan ook reeds vermaard geworden, en men komt opzettelijk bij ons, om den kleinen FRITS te zien. Daarenboven hebben wij nog eene drollige, tot de familie der *Maki's* behoorende soort van luijaard, die de inlanders *Moeka*, dat is gezigt, noemen, dewijl het iemand, met zijne groote oogen immer angstvallig aanstaart. Daarbij komen nog, eene kleine, vrolijke muskusree, een haas, een civetkat en vier trouwe honden, onder welke de zoogenaamde *bonne bête* sedert vele jaren her, een huismeubel is, en het tegenwoordig rumoer in de hondenwereld, als ook de apendolheid, met eene wijsgeerige rust gadeslaat. De slangen veroorzaken ons het minste genoegen, dewijl zij onzen goeden wil, om haar vriendelijk te behandelen, niet vatten kunnen. Tot heden ben ik nog de eenige ruiter in het gezelschap, en heb een allerliefst klein bruin paard, dat mij het toeval voor eenen spotprijs heeft doen magtig worden; zoodra echter de financien gunstiger staan, worden wij allen paardrijders, zoo als hier een iegelijk is. Zoo veel voor heden.

BUITENZORG *den* 5*den* *December* 1826.

Daar ik nog steeds zonder narigten van Ul. ben, acht ik mij des te meer verpligt, u door druk

te schrijven voor alle bekommernis te behoeden, die bij mij spoedig weder door de genoegens, welke mij mijne studie verschaft, doch bij u, vrouwen, zoo als mij bekend is, niet zoo gemakkelijk door huiselijke bezigheden, verdreven wordt!

Of ik, door SCHILLER's spreuk bezield; „ die „ te veel bedenkt, zal weinig uitvoeren!" wel gedaan heb met u te verlaten en, zonder van mijn toekomstig lot genoegzaam verzekerd te kunnen zijn, mij voor eene reeks van jaren aan den woelenden oceaan des levens over te geven, moge door anderen beslist worden; doch ik weet zeker, dat mij, wanneer ik gedwaald hebbe, geene mildere regters hadden kunnen ten deele vallen, dan gij zijt. Laat mij deze overtuiging behouden en leven, gelijk CUVIER zoo schoon aan het slot van PALLAS *Biographie* gezegd heeft: « In één woord, hij schijnt te „ allen tijde geleefd te hebben als een waar geleer- „ de, eeniglijk en alleen bezig met de nasporing „ der waarheid, en voor al het overige in de kan- „ sen dezer wereld berustende. Hoe meer onder- „ vinding men heeft, des te meer ziet men, dat „ dit op deze aarde nog het zekerste middel is, „ om noch zijn welzijn, noch zijn geweten in de „ waagschaal te stellen!" Doch schrijven moet gij mij dikwerf. Wij zijn nog altijd zonder vaste aanstelling. De regering komt ons ondertusschen met voorschotten ter hulp, en onze wensch, om de provincie *Krawang* te gaan bezoeken, is ons toegestaan. De toebereidselen tot deze reis veroorzaken mij thans vele drukten, doch zij is mij van zeer veel gewigt, daar allen moedeloos begon-

nen te worden over de zoo lang vertraagde vaststelling onzer aangelegenheden. Zoo zeker ik ook voor mij-zelven overtuigd ben, dat wij eene goede uitkomst mijner bemoeijingen zeer nabij zijn, zoo kan ik toch niemand kwalijk nemen, dat hij daaraan nog twijfelt.

Ik had heden reeds veel te schrijven, en moet mij derhalve bekorten. Eigenlijk wilde ik u van die oorspronkelijke bosschen des *Pangerangs* verhalen, waarin ik mij onlangs met MACKLOT bevond, en waar wij in sprakelooze opgetogenheid, het ontzagchelijke der tropische natuur met onze menschelijke onmagt vergeleken; doch zoo als gezegd is, dat gaat heden niet.

Allen zijn ligchamelijk wel, en wij bezitten eene voortreffelijke reisapotheek, die ons goede diensten zal kunnen bewijzen; dewijl MACKLOT reeds meermalen gelegenheid had, hier heerschende ziekten waar te nemen. Doch, hopen wij liever, arts noch geneesmiddel van nooden te hebben.

13.

TJIKAO *bij* TJITAREM *den* 20*sten* *Januarij* 1827.

GELIEFDE BROEDER!

Na eenen op gisteren zeer vermoeijende jagt, en kamerarbeid op heden tot de avondschemering toe, gevoel ik een verlangen, om mij te onderhouden met u, dien ik tot nu van *Java* nog niet uitvoerig geschreven heb.

In mijnen laatsten brief meldde ik u, hoe ik nog altijd vergeefsche pogingen gedaan had, om onze aangelegenheden bij het Gouvernement tot eene beslissing te brengen. Ik drong er eindelijk, bij het ingewonnen berigt, dat de Commissaris-Generaal voornemens was, eene reis door het oostelijke gedeelte des eilands te maken, door gedurig herhaalde bezoeken, op aan, om nog voor zijn vertrek tot een besluit te komen. Het gevolg daarvan was ditmaal (om kort te zijn), dat ons voor het oogenblik een nieuw belangrijk voorschot en tevens verlof gegeven werd, nog meer te vragen, met de verzekering daarbij, dat alleen eene ongeloofelijke overkropping van bezigheden de regeling onzer bezoldingen en verdere belangens vertraagd had, en dat wij derhalve gerust konden zijn. Eene uitnoodiging aan MACKLOT en mij, om met den Commissaris-Generaal *à la suite* naar *Soerabaija* te gaan, sloegen wij af, en onze bede, eenige belangrijke streken van het district *Krawang* te bezoeken, werd bewilligd.

Op bevel des Konings is hier voor eenige jaren eene speciale kaart van *Java* voltooid, bestaande uit 60 bladen, en daar van dezelve hier juist die van het westen, inclusive *Krawang* en *Buitenzorg*, voorhanden waren, zoo verzocht MACKLOT dezelve van den Commissaris-Generaal om na te maken en noodigde de gansche *Societas rerum naturalium*, hem bij dezen arbeid behulpzaam te zijn. Dat was eene nuttige, doch zeer lankwijlige bezigheid, die ons veertien dagen tijds kostte. Op nieuw ontstond er eene vertraging in de zoo vu-

rig verlangde afreis door de noodzakelijkheid, om nogmaals naar *Batavia* te gaan, ten einde de raderen aldaar voor onze zaak in beweging te brengen. Eigenlijk rigtte ik slechts zooveel uit, als noodig was, om de gemoederen te bevredigen, en allen tot de uitrusting in werkzaamheid te stellen, waarover echter, in eene plaats, waar het genoegzaam ten eenenmale aam bruikbare handen ontbreekt, op nieuw acht dagen vervloden. Eindelijk, op den 28sten December, zettede zich de lange rij van koelies (bagaadje-dragers door de regering op verzoek toegestaan) met onze lieden in beweging, tewijl wij, met alles gereed, bij den Heer DELINGE, chef van het bureau des Commissaris-Generaals, een vrolijk *Déjeuner à la fourchette* gebruikten. In *Europa* zouden wij ons den geweldigen sleep van bagaadje geschaamd en denzelven liever gedurende den nacht hebben laten aftrekken; hier echter baart zulks geen opzien. Onze ijdele dienaarschap, voor een gedeelte vrij potsig opgeschikt, opende den trein, en wel de stalknechts het eerst met onze paarden; vervolgens de jagers enzv., gezamentlijk 18 man. Op dezen volgden 97 dragers, waarvan meestal 6 eenen Danjong, dat is: een uit bamboes gevlochten en van een gehemelte voorziene groote korf, dragen, of wel afzonderlijke blikken kisten, wijnkisten, vaten en dergelijken. De geheele toestel zoude op éénen lastwagen, door 4 paarden getrokken, hebben kunnen worden weggereden: doch reeds den volgenden dag moesten, naauwelijks voor rijpaarden gangbare wegen worden ingeslagen, en daar is wezentlijk geen ander middel

te bezigen, dan dit, om de noodwendigheden voor het dagelijksche leven en tot het maken van verzamelingen, met zich te kunnen voeren. Eindelijk volgden wij in een' wagen, om de rijpaarden niet zonder noodzakelijkheid te vermoeijen en bereikten tijdig ons eerste nachtkwartier, *Tjibinong*, aan den weg naar *Batavia* gelegen. Van het vele spreken en afscheid nemen, gedurende den ochtend, vermoeid, gaf ieder zich in het rijtuig aan den loop zijner gedachten over: ik wijdde de mijnen in stilte aan het betrachten, hoe wij, menschen, ons in deze wereld zoo vele schoone dagen door grillen bederven. Ik verliet het fraaije *Buitenzorg* met het bewustzijn, van aldaar naar vermogen werkzaam geweest te zijn; doch ik moest toch erkennen, zoo als ook uit mijne vroegere brieven zeker wel gebleken is, dat ik, hoezeer als de oudste, steeds standvastiger en rustiger, echter menig oogenblik door ongeduld verloren had. Ik nam mij heden nog eens regt ernstig voor, in de toekomst immer meer daarnaar te streven, om mij het oogenblik ten nutte te maken, zonder uit te zien naar het *quid cras sit*, en dacht vervolgens met aandoening aan de hartelijkheid terug, welke eerlijke menschen overal in de wereld vinden, wanneer men hen nader leert kennen, en die mij vooral bij eene familie op *Buitenzorg* het hart zoo goed gedaan had.

Het zal u uit RAFLES welligt in het geheugen gebleven zijn, dat twee hooge, achter *Buitenzorg* gelegene bergen, *Salak* en *Gedé*, tot de lange, het eiland van het westen naar het oosten door-

snijdende vulkanische bergketen behooren, en dat lage bergruggen, deels van vulkanischen, deels van Secundairen oorsprong, eene helling van het hooge gebergte tot de zee vormen. Zulk eene vulkanische, doorgaans boschrijke, niet zeer hooge bergketen zet zich van *Buitenzorg*, zigtbaar in eene noordoostelijke rigting voort, en verliest zich eerst in de nabijheid van het oord, waar ik dezen schrijf, terwijl dezelve den grooten vloed *Tjitarem* (behalve den *Solo* een' der grootsten) na zijnen loop uit het hooge gebergte, eenen korten tijd heeft ingesloten, tegen over de monding van de kleine rivier *Tjikao*. De noordelijke voet dezer keten (zij heet op onze speciale kaart *Benkang*) is nog eenige uren ver naar het noorden heuvelig; het meerder noordelijke deel des eilands echter is onder deze breedte geheel vlak, en zoo ook is de verhouding in de noordelijke rigting van *Tjikao*, vanwaar zich de *Tjitarem* door het aan bewoners arme, schier slechts één door moerassen onderbroken woud vormende district *Krawang*, in de zee uitstort. Van *Buitenzorg* uit naar *Batavia* ziet men, zoo ver het oog bereiken kan, niets anders dan hout, en toch bevindt zich hier werkelijk geene wezentlijke boschaadje, maar slechts eene van rijstvelden en ruige weiden afgewisselde schakel van, onder de schaduwen van hoogrijzende vruchtboomen aangelegde dorpen (*Kampongs*), wier getal nabij *Krawang* afneemt. Na dit te hebben laten voorafgaan, zult gij mij begrijpen, wanneer ik u zeg, dat ons onze reis, van *Tjibinong* af, den grooten heerenweg verlatende, ten

naastenbij in eene zuid-oostelijke rigting den voet van gene bergketen nabij voerde, en dat wij daarna een gedeelte van het gebergte zelve moesten doortrekken, om den nog door hetzelve begrensden oever van den *Tjitarem* te bereiken. Digt bij *Tjibinong*, waar wij, zoo als ik zeide, den eersten nacht doorbragten, ligt *Tjitrap*. . . . . (Hier werd ik door het nachtelijk en onverwachte, doch niet te min aangenaam bezoek van een pas geveld wild zwijn, de tweede ons nog vreemde soort, onderbroken, die wij zelven, daar onze Mahomedaansche jongens eenen *horror religiosus* van zwijnen hebben, nog bij kaarslicht moesten in orde brengen. Het is intusschen middernacht geworden en ik wil gaan slapen. Morgen, als het weder goed is, ga ik andermaal over den *Tjitarem* jagen, en zet dezen brief met den avond voort.)

den 21*sten*.

Tjitrap, een landgoed van ontzaggelijke uitgestrektheid, en de tegenwoordige eigendom van den Heer MICHIELS, die juist afwezig was, is beroemd wegens den zwaluwenberg, die zijnen bezitter jaarlijks eene zuivere winst van 70,000 Piasters opbrengt (1).

---

(1) Het zal misschien voor menig een' onzer Nederlandsche lezers niet overbodig zijn, de groote waarde van dezen zwaluwenberg en het kostbare handelsartikel van oostersche weelde eenigzins toe te lichten, waartoe wij het navolgende uittreksel uit JOHN CRAWFURD's *Indischen Archipel* enz. het meest geschikt achten.

» Het nest van eene soort zwaluwen, aan de eilanden
» bijzonder eigen (*Hirundo esculenta L.*) is een zeer aan-

Daarentegen is deszelfs vruchtbare bodem in lange niet zoo bebouwd, als zulks in een geheel be-

---

» merkelijk handelsartikel geworden, door de ingebeelde » waarde, welke de weelde van de Chinezen daaraan » hecht. De natuurlijke historie van dien vogel is nog » niet met naauwkeurigheid bekend; het zou dus nutte- » loos zijn, ons bij de gissingen op te houden over de » zelfstandigheid, waaruit die nestjes vervaardigd worden. » De gedaante is aan die van andere zwaluwnesten gelijk, » terwijl zij, in het uiterlijk aanzien en in vastheid » eenigzins naar vezelachtige vischlijm zweemen. De nes- » ten van alle zwaluwsoorten in deze landen zijn min of » meer van dezelfde zelfstandigheid. De gewone huis- » zwaluw maakt haar nest gedeeltelijk van die zelfde, » gedeeltelijk van de gewone bouwstoffen, haar, stroo en » veren; dezen hebben echter geene waarde. Het eetbare » nest is altijd het voortbrengsel van de zwaluw, die » haar nest in de holen van rotsen maakt, op een afstand » van bewoonde plaatsen. Deze holen worden menigmaal, » maar niet altijd, aan de zeestranden gevonden. Op Java » treft men binnen in het land, ten minste vijftig Engel- » sche mijlen van de zee, holen of gewelven aan, die » eene zeer rijke inzameling geven. Het is waarschijnlijk, » dat zij alleen zoo overvloedig gevonden worden, ver- » mits aldaar zoo veel meer rotskloven en gewelven zijn, » en zij er minder gestoord worden. Dit schijnt te be- » wijzen, dat zeeschuim, of eenig ander aas uit de zee, » geen bestanddeel van het nest is; de waarschijnlijkste » vooronderstelling is, dat het nest een stof is, die uit » het voedsel van den vogel bearbeid wordt. Deze gissing » zou de kracht van een bewijs hebben, als een bekwaam » ontleder eenig orgaan bij den vogel kon ontdekken: » dat geschikt was tot het uitvoeren van eene zoodanige » verrigting. De inboorlingen maken geen onderscheid » tusschen de soorten van de zwaluw, die het eetbare » nest maakt, en eenige anderen; ook geloof ik niet, » dat de natuuronderzoekers tot nog toe eenig verschil » opgemerkt hebben.

» Als een handelsartikel wordt de hoedanigheid van de » nestjes door verschillende omstandigheden bepaald, zoo

schaafd land zijn zoude, en wij reden urenlang over grazige, en ten deele met enkele lage strui-

---

» als door den aard en ligging van het hol of de rots-
» kloof, en deszelfs grootte, maar bovenal door den tijd,
» wanneer het nest is uitgenomen. De beste nesten zijn
» die, welke men in diepe bedompte holen vindt, en
» de zoodanige, die weggenomen worden, eer de vogel
» er zijne eijeren in heeft gelegd. De gemeenste zijn die,
» welke genomen worden, nadat de jongen uitgevlogen
» zijn. De fijnste nestjes zijn ook de blankste, dat is,
» die genomen worden, voor dat zij door het voedsel en
» *feces* van de jonge vogels bevuild zijn. De beste zijn
» wit, de geringere soort donkerder van kleur, met
» bloed bestreept, of met kleine veertjes vermengd. De
» inboorlingen beweren, dat de beste nesten van het man-
» netje zijn; ook noemen zij die dusdanig, als zij ze ter
» verkoop aanbieden. Tweemaal in het jaar geschiedt de
» inzameling; als men daarbij met zorgvuldigheid te werk
» gaat, zoodat aan het hol geen ongewoon nadeel toe-
» gebragt wordt, blijft de opbrengst vrij gelijkmatig; en
» de menigte vermeerdert er weinig of niet door, wanneer
» men de holen in een of twee jaren niet berooft. Som-
» mige holen zijn van een' moeijelijken toegang; de nes-
» ten kunnen niet ingezameld worden dan door menschen,
» die er van hunne jeugd af aan gewoon zijn. Ik zelf
» heb onder mijn oppertoezigt verscheiden jaren de halve
» inzameling gehad, van de aanmerkelijkste rotskloven,
» die de rijkste inzameling geven; het zijn die van *Ko-*
» *rang bolang* in de provincie Bengalen, op de zuidkust.
» Deze plaatsen zijn alleen door middel van ladders van
» bambo rattau genaakbaar; eenige honderde voeten
» klimt men naar beneden, boven eene zee, die geweldig
» tegen de rotsen breekt. Als de opening van het hol
» bereikt is, moet het gevaarlijkste werk van de inzame-
» ling dikwijls bij toortslicht geschieden, doordat het
» noodig is in de spleten van de rotsen te klimmen, waar
» het geringste uitglippen van den voet den onmiddellijken
» dood van den waaghals zou ten gevolge hebben, die
» niets onder zich ziet dan de bruisende branding, welke
» zich in de tusschenruimte van de rots verliest. — De

ken bewassene heuvels, op welke, het is waar, buffels, of hoog gerugde Bengaalsche koeijen heen en weder liepen en weidden, doch die echter zonder twijfel veel meerder konden opbrengen. Voortreffelijk schoon was het uitzigt op het immer naderbij komende gebergte, en noordwaarts over het effen land van *Batavia*. Terwijl onze bagaadje langzaam na kwam, trokken wij eenige dorpen door en langs menige van het gebergte nederstroomende

---

» nestjes hebben geene andere toebereiding dan eenvoudige drooging noodig, zonder geheel aan de zon » blootgesteld te worden; daarna worden zij in doozen, » gewoonlijk van een half pikol, gepakt; voor China » worden ze in drie soorten verdeeld. Holen of grotten, » die op eene behoorlijke wijze waargenomen worden, » geven in 100 deelen 53 van de eerste soort; 35 van » de tweede, en 12 van de derde soort.

» Op Canton zijn de gewone prijzen van de eerste soort » 3500 piasters de pikol, 2800 piasters voor de tweede » soort en 1600 piasters voor de derde. In China wor- » den zij dikwijls met nog meer keurigheid gesorteerd » dan op de eilanden geschiedt; zij worden daar in drie » hoofdklassen verdeeld, onder de namen van *pas-kat*, » *cho-kat* en *tung-tung*, ieder van welke weder drie on- » derdeelen heeft, hetwelk prijzen maakt van 1200 tot » 4200 piasters. Deze laatste worden dus duurder dan » derzelver gewigt in zilver betaald, en hieruit blijkt, » dat deze nestjes een artikel van alles te boven gaande » weelde zijn. Zij dienen enkel tot gebruik der aanzien- » lijksten, en het beste gedeelte gaat naar de hoofdstad » en is bestemd voor het hof. De zoo zinnelijke Chine- » zen verbeelden zich, dat het een sterk opwekkend en » spannend middel is, maar het is waarschijnlijker, dat » derzelver grootste verdienste in volkomene onschade- » lijkheid bestaat.'' enz. (Het tweede Deel der Hollandsche vertaling uit het Engelsch. Bladz. 296-300.)

J. A. S.

beek, en vonden op *Tjilinksi*, een in den Europeschen smaak door den Heer MICHIELS gebouwd landhuis, een Indisch middagmaal voor ons toebereid, waarna wij des avonds *Tjibarossa*, aan den snel stroomenden *Tjipaninksi*, bereikten, reeds zeer digt bij het gebergte, op meestal grasrijke en heuvelige wegen gelegen. Ik doodde onderweg eene toornig tegen mij opgerigte *Naja sputatrix* (soort van brilslang), welke ik gaarne tegen eene grootere slang verruild had, welke MACKLOT en VAN OORT in een rijstveld ondekten, door het luid kikvorschachtig geschreeuw van dezelve opmerkzaam gemaakt: eene ook hier zeer goed bekende en voor gevaarlijk gehoudene soort, naar welke ik zeer nieuwsgierig ben; men moet haar des avonds dikwerf in groot aantal zeer luid hooren schreeuwen. Nog verheugde ik mij in het waarnemen van eene groote vlugt van *Tantalus lacteus* TEMM. *Pl. col.* 352.

In de woning van den, verscheidene dorpen beheerschenden *Deman* (Inlandsch' Opperhoofd van zekeren rang) vonden wij alle geriefelijkheden en verlustigden wij ons in de oostersche zeden, met de waardige houding van den kleinen heerscher en van zijne zonen en met den ootmoed zijner onderdanen: geen der laatsten naderde hem, zonder zich met kruiseling over elkander gelegde handen diep neder te buigen en de weinige, lako nisch uitgevaardigde bevelen, werden in aller ijl ten uitvoer gebragt. Wij ontdekten hier met medelijden, eene hier heerschende, meestal met zweren aan de voeten gepaard gaande oogziekte, tegen welke wij den volgenden dag, vriend MACKLOT bij

de bereiding van geneesmiddelen behulpzaam waren. Bij het gering getal artsen zijn de ongelukkige inwoners der eenigzins afgelegene oorden, in zoodanige gevallen geheel aan zich zelven overgegelaten. Daarbij komt nog het schier algemeen vooroordeel tegen Europesche geneesmiddelen, en deze ziekte was, naar MACKLOT's gevoelen te gevaarlijker, daar in deze streken de ook op *Java*, helaas, bekende *Sijphilis* zeer algemeen heerschende is. Het intusschen begonnen regenweder, ten gevolge waarvan de bagaadje moest achterblijven, hield ons den ganschen dag op *Tjibarossa*, en toen ik het omstreeks den middag waagde, met den jagtgragen zoon des huizes uit te gaan, noodzaakte ons weldra een echt tropisch onweder, in eene hut de wijk te nemen, uit welke ik eerst tegen den avond, doornat, naar het hoofdkwartier kon terugkeeren. Eene kleine beek, welke ik te voren zonder moeite was overgetrokken, zwol intusschen tot eenen geweldigen woudstroom, en het gansche oord was zoodanig van regenwater overplast, dat ik meestal tot aan de knien door het slijk of het water moest waden. Daarvan kan men zich in *Europa* geen denkbeeld maken. Eene geschotene, fraaije *Ciconia capillata* (soort van ooijevaar) was alleen nog maar voor skelet te gebruiken. Den volgenden morgen met het aanbreken van den dag moesten wij, ter voortzetting der reize, een begin maken met over de breede, digt langs het huis voorbij vlietende *Tjipaninksi* over te zetten, waarbij het den paarden zeer moeijelijk viel, te gelijk den stroom en de groote rolsteenen te bekampen, welke de bedding

uitmaken. Zes Koelies bragten onze goederen met veel zorgvuldigheid op het drooge. Tot *Tjibarossa* hadden wij een zeer goed gebaand pad langs de rivier kunnen volgen; doch hier, aan de andere zijde, vonden wij hetzelve erbarmelijk slecht, en bereikten het niet ver afgelegene *Takelwaroe* eerst tegen den middag, na eene waarlijk schrikbarende boschstreek doorgetrokken, steeds den voet van het gebergte gevolgd en honderden van thans moeijelijk over te komene beken door gereden te hebben. Gras van meer dan manshoogte (*Alang-Alang*) wisselt hier af met bamboes en andere wild door een gegroeide struiken en hooge boomgroepen, onder welke wij slechts hier en daar, menschelijke woningen gewaar werden; meestal echter trokken wij langs den glibberigen moerassigen, zonder einde dan eens rijzenden, dan weder dalenden, weg zoo zeer door de ruigte, dat wij slechts gras en struiken te zien kregen. Heerlijk daarentegen waren sommige vrije uitzigten op de naast bij gelegene, van hoogstammige wouden gekroonde bergkruinen en de onafzienbare moerassige boschstreken naar het noorden. Hier zagen wij voor het eerst eenen levenden wilden paauw statig rond wandelen en leerden de zeer menigvuldige sporen van tijgers en luipaarden, als ook van wilde zwijnen kennen, die zich gedurende den nacht van den zelfden weg bediend hadden. Zulke oorden, waar Alang-Alang het bosch tot eene gansch ondoordringbare wildernis maakt, en waar de bodem nimmer droog wordt, zijn de geliefde verblijfplaatsen van paauwen en tijgers, en onze

jagers zorgden er voor, dat wij onzen gastheer op *Takelwaroe* ten minste eenen paauw voor de keuken konden verschaffen. Hoe dikwerf gevoelde ik op dezen weg den wensch in mij oprijzen, dat ook gij u onder dezen, door vele dorpshoofden (*Mandors*) vergrooten ruiterstoet mogt bevinden! De paarden werden door het onafgebrokene berg-op berg-af niet weinig afgetobd en wij konden alleen stapvoets rijden; doch dit gaf ons, Indische nieuwelingen, zoo veel te beter gelegenheid om te zien en te hooren, welk laatste, gelijk gij weet, mij immer een bijzonder ornithologisch genot op de reis verschaft heeft. Hoe geheel onderscheiden was alles van dat gene, wat ik in de Duitsche bosschen gewoon was, te zien en te hooren! Vruchteloos zochten vriend MACKLOT's oogen in de holle wegen en in de rivierbeddingen zigtbaar liggende rotshoopen te ontdekken, overal slechts vele vademen diepe, vulkanische kleibodems, doormengd met vele grootere en kleinere steenklompen, van woest verzwolgen boomwortelen afgewisseld. Ik weet niet, of gij gelegenheid hebt gehad, om in Oranjerien, bamboesriet te zien van eenige hoogte; zoo neen, dan bid ik u, opmerkzaam te zijn, hoe dat steeds spitser uitloopende riet zich ten laatste, onder de zwaarte van het frissche loof tot een schoon halfrond buigt, ten einde u een begrip te kunnen maken van het rijzige gewelf, waarvan in deze dagen onzer reis, de weg meestal overschaduwd was. Een fraai bamboesbosch (vele digt naast elkander staande rottingen vormen te zamen afzonderlijke groepen, welke bij eenen grooten boom

te vergelijken zijn), welks toppen over het water, of wel over den weg afhangen, heeft veel overeenkomst met een' treurwilg; doch zijne gedaante is nog rijziger. *Takelwaroe* is mede een Europeesch landgoed van buitengewone, doch, wat de daartoe behoorende bosschen betreft, van nutteloozе uitgestrektheid. Hetzelve staat, na het kortelings plaats gehad hebbende overlijden van den eigenaar thans onder vreemd beheer, en de van onze komst onderrigte, Hollandsche rentmeester scheen zich, in zijne treurige eenzaamheid, over zoovele Europesche gezigten zeer te verheugen, en daar zijn vriend, de Heer MEULEMANS van *Tjikao*, hem juist een bezoek was komen geven, bragten wij den laatsten dag van het oude jaar regt vrolijk te zamen door. Het eenvoudige houten landhuis ligt, hoogst romantisch, vlak tegen het boschrijk gebergte, dat hier eenige bijzonder fraai gevormde spitsen oplevert, welke wij op de reize herwaarts dikwerf als wegwijzers in het oog gehad hadden, en is ook in de N. Oostelijke rigting van boschachtige hoogten digt ingesloten. Hier wensch ik, wanneer de terugreis niet eenigzins langs de zeekust genomen wordt, later eenige weken door te brengen, en MACKLOT doet zulks insgelijks met een geognostisch doel, daar hem overal naakte rotsmassa's aan de toppen der bergkruinen in het oog gevallen zijn. Onze vriendelijke gastheer voorspelde ons tegen den volgenden dag eene onaangename reis en verzekerde, dat er op geheel *Java* geen moeijelijker weg te vinden ware; dit laat ik daar; doch zeker is het, dat menschen en vee wél reden

hadden van blijde te zijn, toen zij den avond van den 1sten Januarij in *Tjikao* aankwamen. Op eenen afstand van naauwelijks 200 schreden van de woningen traden wij het prachtige bergwoud binnen, reden, eerst van hoogten omgeven, langs een diep, insgelijks met hout bewassen dal, zetteden in deszelfs diepte over eene beek, en bestegen de daar tegen over liggende steile hoogte met alle moeite, om terstond daarna nog vele malen, dan op- en dan weder af te rijden. Onze aan dat klauteren weinig gewone paarden bleven dikwerf bij de kleine volhardende bergpaarden der voorrijdende Mandoren ten achtere; doch hielden dezen marsch toch beter uit, dan dien van gisteren, hoezeer deze door eenen harderen bodem werd begunstigd. Hun hoefslag stoorde de boschbewoners in derzelver rust: van alle kanten schalde het ver klinkende geschrei der woudapen (*Hylobates leuciscus*) *Jă-īŏ* - - - - met dalenden toon, en in hooge mate overeenkomstig met, doch luider, dan het welbekende geschreeuw van de zilvermeeuw (*Larus argentatus*); eene geheele familie voorzigtig klauterende, zwarte apen (*Semnopithecus maurus*) gluurde van den top eens hoogen booms nieuwsgierig onzen voorbijtrekkenden trein na; boven ons hoorden wij den zwaar ruischenden wiekslag van den neushoornvogel; onder ons het bruisen des bergwaters; rondom ons het menigerlei geluid der vogelen en de muzijk van krekels en cicaden. Verbeeld u daarbij de reusachtigste stammen en, naderbij den grond tusschen de heesters, overal de liefelijke lichtgroene, geweldig groote bladeren van den wilden *Pisang*, boo-

men, die hunne met bloesems bedekte kruinen uit de dalen naar ons opvoerden, en in het algemeen eenen, na zoo veel regen, boven alle beschrijving weelderigen plantengroei! Daar het weder ons met heldere zonnestralen begunstigde, legden wij den eenige uren langen weg tot Kampong-*Sambe*, waar ons een ontbijt toefde, dubbel vrolijk af, het opstijgen en afdalen, als daaraan reeds gewoon, geheel aan het goedvinden van ons ros overlatende. De Heer A. had ons tot hier vriendschappelijk begeleid, en wachttede bij ons eene hevige onweersbui af. Overheerlijk was het uitzigt van de galerij des half Europeschen, nog tot *Takelwaroe* behoorenden huizes op het naaste gebergte, van hetwelk de rotsachtige *Parang*, met zijne klippige toppen in Z. oostelijke rigting, onze bijzondere opmerkzaamheid tot zich trok: dezelfde berg, dien ik hier uit mijn venster in eene Z. westelijke rigting voor mij heb, en welks mineralogisch onderzoek aan MACKLOT is opgedragen, daar men hier voor vele jaren eene zilvermijn bewerkt heeft. De voortzetting van den weg was volkomen aan den vroeger afgelegden gelijk, behalve dat wij bij herhaling den oever van den, met den *Nekker* bij *Heidelberg* te vergelijken, *Tjitarem* aandeden, rond en om van duistere bosschen omgeven waren, en belangrijke hoogten beklimmen moesten, op welke wij ons met groot genoegen door het versche spoor van eenen Rhinoceros geleiden lieten. Van de hoogte in de diepte nedergedaald, stonden wij eindelijk, onverwachts, weder aan den oever van den stroom naast vriendelijke woningen, tegen over welken *Tjikao* voor ons lag, en in de rivier vele, aan

menschelijke werkdadigheid herinnerende, tot het vervoer der koffij bestemde praauwen: want *Tjikao* is het oord, waarheen uit de gansche *Préanger*-regentschappen jaarlijks de koffij wordt te zamen gebragt, om over water naar *Batavia* vervoerd te worden. Ruime pakhuizen liggen in de nabijheid der rivier, en kokus-palmen beschaduwen de naastgelegene dorpshutten. Het woonhuis van den pakhuismeester, den Heer BOTTER, ligt eenzaam, op een uur afstands van *Tjikao*, wel 100 voet hooger en daardoor koeler; en daar wij aan dezen Heer, die tevens een oude bekende van den Heer VAN RAALTEN is, waren aanbevolen, moesten wij ons, na de overvaart, nogmaals te paard zetten, om tegen zonondergang het voorloopige doel onzer reis te bereiken. De Heer BOTTER herbergde ons tot den 5den Januarij gastvrij in zijne woning, want zoo lang duurde het, eer onze gezamentlijke bagaadje aangekomen was; daarna echter bezochten wij den, eenige honderd schreden van zijn huis verwijderden *Passangratan*; dat is: eene bijzonder voor reizigers ingerigte, thans ledigstaande bamboeswoning, in welke ik dezen schrijf, bestaande uit eene middelgalerij, onze zaal, waarin onze lieden tevens genoegzame ruimte hebben voor hunne slaapplaatsen, en vier kleine vertrekjes; even als of alles opzettelijk voor ons was ingerigt, daar VAN RAALTEN bij zijnen vriend inwoont. Ook aan een' paardenstal en keuken mangelt het ons niet en, van allen noodigen voorraad voorzien, gevoelen wij ons hier zoo behaaglijk, als bevonden wij ons in een sedert lang door ons bewoond verblijf. De jagt levert dagelijks

wild in overvloed voor den kok; het ontbreekt ons niet aan rijst, aardappelen en ooft, en, wat nog van alles den meesten lof verdient: wij zijn gezamentlijk frisch en gezond.

De *Parang*, die, gelijk ik zeide, zuidwestelijk van hier ligt, is een vulkaan, ten minste zag men hem onlangs, op denzelfden dag, dat een verder oostelijk gelegen vuurberg werkelijk aan het spuwen was, gedurende den nacht, voor een gedeelte, als in volle vlam staan; sedert dien tijd was niemand daar. Aan hem sluiten zich, zuidwaarts, weder hooge spitsen aan, tot eene groote bergketen in het zuiden voortgezet, en deze laatste volgen onze oogen tot de aanmerkelijke bergtoppen van de residentie *Cheribon.* Voor den *Parang*, en zeer digt nabij denzelven, verloopt een, onderscheidene liefelijke, digt met hout begroeide spitsen vormende, bergrug, welke tot *Tjikao* tevens den hoogen regter oever van den *Tjitarem* uitmaakt, die, digt achter den *Parang*, het hoogere gebergte doorsnijdt en kort voor *Tjikao* eenen waterval veroorzaakt, waardoor hij, hooger op, onbevaarbaar wordt. De hoogliggende boschstreken, aan de zoo even aangeduide lage hoogten gelijk, verloopen, met de groote keten in verbinding, oostelijk van ons, van het Z. of Z. W. naar het N. O. en twee derzelve vormen, op een vierde uur afstands achter onze woning, het dal der kleine rivier *Tjikao*, wier nabij gelegen waterval ik nog verzuimd heb te bezoeken: dezelve stort zich, oostwaarts van *Tjikao*, terstond in den *Tjitarem.* Zeer digt bij onzen *Passangratan* vliet, ten naastenbij vijftien voeten diep, eene breede,

woeste beek, van digt bosch omgeven, waar het zelfs niet aan wilde zwijnen mangelt. Gij ziet uit deze, zonder kaarten zeker wel eenigzins verwarde beschrijving des oords, dat wij ons hoofdkwartier in eene groote, meerendeels van bergen ingesloten kom hebben opgeslagen. Hetzelve is, weinige rijstvelden, van struiken onderbrokene weiden en enkele dorpen er afgerekend, geheel van woeste bosschen bedekt, en dewijl het dezen tevens nooit aan water ontbreekt, zoo zijn wij niet ongenegen, hier langer te blijven. — Een ieder laakte het, dat wij ons midden in den regentijd op reis begaven; doch, zoo als ik ook in een berigt aan den Commissaris-Generaal gezegd heb, wij beschouwen het oponthoud nu als winterkwartier en kunnen toch ten minste kleine strooptogtjes doen, terwijl wij te *Buitenzorg* de wilde natuur verre moeten gaan opzoeken, en daarbij dan toch verpligt waren, van de vereischte gemakken afstand te doen. Daarenboven was het, om meer dan eene reden noodig, de Expeditie *au pied de campagne* te stellen, waardoor, zoo als ik wel voorzien had, alle gemoederen van de ingeslopene stemming des ongeduld en der klagten zijn afgeleid. Nieuwe soorten, ten minste voor zooveel de gewervelde dieren aanbelangt, heb ik hier natuurlijk niet te wachten; doch ik verkrijg eenen schat van waarnemingen, en de bruikbare verzamelingen worden met elken dag grooter. Onze woning ligt, volgens MACKLOT's berekening, over de 400 voeten dieper, dan *Buitenzorg*; niettemin komt mij het klimaat koeler voor, dan dáár; waarschijnlijk, dewijl sedert onze afreize het aanhou-

dende regenweder begonnen is en de bamboeswanden onze woning zeer luchtig maken. Iederen morgen, bij het aanbreken van den dageraad, ga ik, wanneer het weder zulks veroorlooft, de vrije lucht in, het liefste geheel alleen of van eenen jager vergezeld, en keer dan, rijk beladen, tegen 10 ure weder huiswaarts. Intusschen komen ook de jagers en vangers, MULLER, en wie soms ook uit mogt zijn, van hunnen uitstap weder terug, en het verstaat zich wel van zelf, dat het voor mij dan niet aan bezigheid ontbreekt; twee duchtige Zoologen konden nog zeer goed nevens mij werkzaam zijn. Toch leg ik mij in geen geval des avonds ter ruste, voor dat mijn dagboek zijn dagelijks aandeel bekomen heeft. — »Een gelukkig leven!" — zult gij zeggen, en zoo is het ook; ik ben regt vrolijk en wel gemoed. — Den 6den legden wij eene kleine drijfjagt aan, om herten te vangen, die echter, uit gebrek aan goede honden, niet ten voorschijn kwamen; daar en tegen kreeg ik een wild zwijn onder 't schot, die ik zoo gelukkig was, juist te treffen, dewijl VAN RAALTEN hetzelve niet doodelijk gewond had. De Heer TEMMINCK zal deze soort, van welke wij, even als van de tweede, tijdens mijn vertrek slechts de schedels kenden, inmiddels wel reeds van eenen naam hebben voorzien, daar VAN RAALTEN later beiden heeft overgezonden. Ik noemde het voorloopig *Sus vittatus*, wegens den breeden witachtigen band, die achter de slagtanden, dwars over den neuswortel tot aan den mondhoek afloopt. De tweede, zeer onderscheidene soort, die ik gisteren bekwam,

onderscheidde zich al dadelijk door den langen kop met drie paar groote gezigts-wratten, en ontving voorloopig den naam van *Sus verrucosus*. De eerste is van KUHL en VAN HASSELT onder den naam *Sus javanicus* afgebeeld; de tweede alleen door *nieuwe species* aangeduid. Ik hoop weldra met beide soorten geheel klaar te zijn. De wilde zwijnen zijn hier ontzettend talrijk, en toch is het niet gemakkelijk, dezelve in menigte te verkrijgen, zoo ondoordringbaar is het plantgewas, waarin zij zich ophouden. Eergisteren nog sloeg de hond, geen twintig passen van mij verwijderd, een everzwijn aan, zonder dat het mij mogelijk was, hem in het oog te krijgen, hoezeer ik het boschje, waarin het zich verdedigde, bij elken uitval, dien het op den hond deed, kon zien bewegen. Toen ik eindelijk, met van een gereten kleederen, zijn leger bereikte, was het te laat. De half naakte drijvers kunnen natuurlijk niet doordringen, en goede honden zijn zeldzaam, of leven slechts zeer korten tijd. Eenige dagen later schoot MACKLOT een tweede exemplaar van de eerstgemelde soort, en wij bekwamen nog eenige jongen. Paauwen en wilde hoenders zijn hier zeer talrijk in de voorbosschen, doch de eersten alleen gemakkelijk te treffen, daar zij, opgejaagd zijnde, meestal naar de hoogte stijgen. Paauwengebraad prijkt zeker dagelijks op onzen disch; de soort onderscheidt zich alleenlijk door het geschreeuw van onzen gewonen paauw (*Pavo cristatus*). Men vindt hier overal de sporen van groote katten, dikwerf zeer in de nabijheid der dorpen, waar men echter niets van gevaar voor menschen verneemt,

terwijl met het einde van het jaar 1824, tusschen hier en *Tjikao*, op den landweg alleen, vijf en twintig lieden zijn verscheurd geworden. Dit was waarschijnlijk één, aan menschenvleesch gewone tijger. Diergelijke onheilen moeten den inlander te ligter overkomen, dewijl hij met een blind Mahomedaansch geloof aan het f a t a l i s m u s bezield is, waarbij het hem overbodig schijnt, op voorbehoedmiddelen bedacht te zijn. Ik ga met voorzigtigheid, waar het mij goed dunkt, doch altijd zoo gewapend, dat ik mijn lijf verdedigen kan. Intusschen moet de aanblik van eenen wilden tijger boven alle beschrijving vreeselijk zijn. Dat, wat wij voor eenige dagen, aan de andere zijde van den *Tjitarem* vervolgden, zal waarschijnlijk een luipaard zijn geweest. Wij, jagers, trachtten de plaats, waar de honden blaften, nader bij te komen, in de verwachting van een zwijn, of wel eenen k i d a n g (*Muntjac*, soort van hert), te zien; en hoorden eerst later van de op eenmaal stil gewordene drijvers, dat het een M a t j a n (tijger) geweest was. Al zulke gevaren stelt men zich overigens in *Europa* veel menigvuldiger voor, dan werkelijk het geval is, en ik vind hier niets verdrietiger, dan den regentijd, het ondoordringbare der bosschen en de ontzettende menigte van mieren, muggen en wandluizen. De eersten, wier soorten ontelbaar zijn, bevinden zich overal, zoo dat men geen vogel, ja geen insekt, slechts weinige minuten uit het oog kan verliezen, zonder dezelve van die kleine roovers aangetast te vinden. Gedurende den tijd, dat men het geweer weder laadt, is een pas geschotene, en op de aarde lig-

gen geblevene vogel van hen overdekt, en daar zij zelfs de met arsenikale zeep toebereide vogels, zoo lang die nog week zijn, uitwendig aangrijpen, zoude het zeker onmogelijk wezen, eene verzameling aan te leggen, zoo niet weinige kamferkorrels toereikende waren, om hen te verdrijven. Hier treft men, onder anderen, eene zeer kleine roodbruine soort aan, die te gelijk en in de huizen en in de open lucht voorkomt, langs de beenen opkruipt, en eene onverdragelijke jeukte veroorzaakt. Deze kleine schepseltjes bragten mij voor eenige dagen geheel buiten mij-zelven, toen ik, bij het begluren van eenige *Semnopitheci* (soort van apen) onbewegelijk onder eenen hoogen boom moest staan wachten en een heel regement van dezelve mij tegen de beenen opkroop; het was niet om uit te houden. Aan boktorren van allerlei grootte ontbreekt het hier evenmin; zij stoorden mij nog gisteren in mijnen slaap, naardien ik haar, buiten mijn weten, in groote menigte van het zwijn (*S. verrucosus*) had overgenomen. Krokodillen zijn in den *Tjitarem* veelvuldig; ik verkreeg aldaar een fraai exemplaar van *rhombifer*. . . . .

Daar brengt mij MULLER de aangename tijding, dat hij te *Tjikao* eene *Chrysopelea ornata* (slang) gekocht heeft, nog levend. Gij weet, dat Pr. REINWARDT slechts één exemplaar bekwam, hetwelk hij liet afbeelden, doch dat met den *Arinus Marinus* (*) ten gronde ging. . . . . . .

(*) Met het verongelukken van dit schip verloor deze Hoogleeraar een belangrijk gedeelte van zijne bijeen gebragte verzameling. J. A. S.

Daar ik te *Tjikao* van eenen ouden inlandschen jager de verzekering bekomen heb, dat in de vlakte van *Krawang*, van welke ik hiervoren schreef, de *Bantinger* (*Bos sylvetanus*) geenszins zeldzaam is, zoo moedigde ik hem door middel van geld aan en gaf hem twee jagers ter hulpe, om mij, zoo spoedig mogelijk, zulk eenen wilden stier magtig te doen worden. De jagers kwamen, den 17den, met de verklaring terug, dat het hun, uit hoofde der zware regenbuijen, die gevallen waren, niet mogelijk was geweest, iets uit te rigten. Des te verrassender was het ons daarom, in de vroegte van den 19den het narigt te bekomen, dat de oude jager nog eens alleen was uitgetrokken, en een' schoonen stier geveld had. MACKLOT, VAN RAALTEN en ik zetteden ons, op deze tijding, dadelijk te paard, en lieten nog zooveel lieden nakomen, als wij noodig achtten. Door de bemoeijing van den Heer MEULMANS vonden wij een schip gereed liggen, om ons den weg, stroom afwaarts, te bekorten. — Eene bekoorlijke vaart voorbij de monding van de *Tjikao* en langs digt met bosch begroeide oevers. — *Alcedo omnicolor* (soort van ijsvogel) is hier gemeen. Ik schoot, van het schip af, eenen *Tupinambis bivittatus* (soort van hagedis) van eene aanzienlijke grootte, den eersten, dien ik in de vrije natuur te zien kreeg, doch welke in het water ontsnapte, bevorens wij aan zijne bewegingen eene voor ons gunstige rigting geven konden: eene echte amphibie, die zich waarschijnlijk meer in het water, dan wel op het land ophoudt, en een zeer taai leven heeft.

Ondertusschen was een hevige slagregen gaan

vallen en toch moesten wij van de landingsplaats af, oogenblikkelijk den marsch aannemen, daar het dier reeds den vorigen dag geschoten, en de weg voor geene paarden gangbaar was. Dit was een der vermoeijendste strooptogten, die ik ooit in mijn leven gemaakt heb. Hetzelfde spoor van den stier nagaande, hetwelk de jagers gevolgd waren, geraakten wij weldra in een donker bamboesbosch, waar de regen van boven, een diep moeras van onderen, distelen en doornen van ter zijden, en de hemel weet, wat niet al meer, ons groote hindernissen in den weg legden. Daarenboven was het dier nu kris en kras geloopen, en vermits de jagers in zulk eene wildernis zich zonder een spoor niet te regt kunnen helpen, moesten wij zonder genade wel tienmaal dezelfde, door den regen hoog opgezetten beek doorwaden, dikwerf een geheel eind wegs door hare bedding voortplassen en eindeloos berg- op en berg- af stijgen, en dat alles twee uren lang met gezwinden pas, om niet te laat te komen. Eindelijk en ten laatste volgde het lang gewenschte *Toho Toho*, en al het leed was bij het gezigt van het prachtige dier vergeten: hetzelve is glinsterend zwart met witte pooten en achterschenkels en fluweel zachte haren. (1).

Onze zeer vermoeide lieden, die wij den dag te voren feest gegeven hadden, op hetwelk zij tot de ochtendschemering dansende en in uitspatting hadden doorgebragt, kwamen eindelijk hijgende en

---

(1) Dit fraaije voorwerp, *Bos Bantinger* TEM. staat opgezet in de galerijen des Museums.

J. A. S.

stenende achterna, en een uur later (wij werden door eenen zonnestraal begunstigd) waren huid en skelet in gereedheid gebragt; de eerste door de wijze voorzorg des jagers, die dadelijk, nadat het dier geschoten was, hetzelve van zijne ingewanden ontdaan had. Een bete broods uit mijne jagttasch en eene teug brandewijn verschaften ons ten minste voor het oogenblik eenige versterking, toen wij, door eenen verschrikkelijken stortregen, genoodzaakt werden dadelijk weder op te breken. Spoedig wreven wij de huid met het daartoe mede gebragte zout nog in; verdeelden het skelet zoo veel als tot vervoer noodig was, en weldra ging het wederom voorwaarts. Met onze doornatte kleederen scheep te gaan, zoude eene dwaasheid zijn geweest, weshalve de geheele terugweg te voet moest worden afgelegd. Met rassche schreden ging het nu weder op den *Passangratan* los, waar een goed maal en drooge kleederen ons weder tot ons zelven bragten. Het was nacht, toen huid en skelet aankwamen, welker bezorging MULLER gaarne op zich nam. Wij gevoelden wezentlijk medelijden met onze arme lieden; doch, verbeeld u de zinnelijkheid en de tevens sterke ligchaamskracht dezer anders voor zoo traag gehoudene menschen! Zij wachteden nu het oogenblik af, dat wij ons ter ruste begeven hadden, om stilletjes naar *Tjikao* te sluipen, waar zij, als groote heeren, ter bruiloft waren uitgenoodigd, en waarschijnlijk een *Rendezvous* met hunne meisjes bepaald hadden: want, hoezeer zij genoegzaam alle te *Buitenzorg* gehuwd zijn, kunnen zij echter zonder deze niet leven.

Des morgens ten zes ure waren zij weder hier; doch dorsten niet laten merken, dat het hun bitter zwaar viel, onmiddellijk aan het skeleteren van den *Bantinger* te moeten gaan. Geen onzer bespeurde eenige kwade gevolgen van deze waarlijk groote inspanningen. Aan den ouden jager zijn intusschen weder kruid en kogels uitgereikt, en eene goede belooning toegezegd voor nog eenen stier, eene koe en een' Rinoceros, met den last tevens, om in de wildernis hutten voor ons op te slaan, die wij zelven weder denken te bezoeken, zoodra de regen een weinig zal hebben opgehouden. Wij wachten ook nog daarnaar, ten einde de hooge, ten naastenbij geheel van laag hout vrije bosschen van het gebergte aan gene zijde van *Tjikao* te gaan bezoeken, in welke ik op de reize herwaarts vele belangrijke duiven, *Bucerossen* en dergelijken gezien heb, en waar men zeker is, van te bekomen, wat men schiet, terwijl in de gewone bosschen, van drie geschotene vogelen, dikwerf niet een gevonden wordt. — Dit alles zijn zwarigheden, geliefde Broeder! die alleen door geduld en volharding te bestrijden zijn; doch, dat ons slechts gezondheid blijve, en alles zal wel gaan. Mijne vogelkundige waarnemingen zijn tot heden slechts brokwerk; doch *nulla dies sine linea* — het is voor mij een ongeloofelijk aanlokkende arbeid! — Bereids ken ik al de gemeene vogels aan hun geluid; gis zelfs daarnaar nooit te voren geziene soorten, en beschouw de goede uitkomst der proef, als het voldingend bewijs voor de juiste bestemming. Alle de door mij tot het, van KUHL slechts voor eenige derzelve ge-

vormde, geslacht *Pycnonotus* gerekende vogels, hebben ongeveer geheel hetzelfde gezang, dezelfde levenswijs, dezelfde voeding, hetzelfde gevederte enz. — Tot *Timalia* (allen hebben, onder anderen, een blaauw gekleurde gelaatshuid) behoort ook, behalve *Pitta thoracica*, de *Myiothera thoracica* der *Pl. color.*, als ook drie nieuwe soorten van *Sumatra.* — Tot mijn uit *Muscicapa* afgeleid geslacht *Phoenicornis*, voegt zich ook eene nieuwe soort van *Padang.* — Wegens hunne vederen en meestal uit insekten bestaande voeding, geloofde ik in den beginne, *Alcedo capensis*, *omnicolor*, *collaris* en *coromanda*, tot *Dacelo* te moeten rekenen; dan zij moeten een bijzonder geslacht uitmaken, *Alcyon M.*, tot hetwelk nog eene menigte andere soorten, zoo als *smyrnensis* enzv., behooren. Deze zaak lijdt volstrekt geen twijfel. De echte ijsvogels, gelijk *Alc. biru*, *meninting*, *bengalensis* en *madagascariensis* leven, fluiten en vliegen juist als onze *ispida:* genen vliegen langzaam en moeijelijk; men vindt hen dikwerf op verren afstand van het water, met het vangen van insekten onledig en hun geluid is geheel eigenaardig. Dat van *Alc. capensis* is het laagste: *G ă k g ă k*, *omnicolor* G e k g e k en *collaris* even zoo, doch met eene fijnere stem. Ik heb het heldhaftig besluit genomen, al de soorten van een geslacht in verschen toestand te beschrijven, daar KUHL en VAN HASSELT slechts d i a g n o s e n gegeven hebben, en omdat op die wijze alleen iets grondigs ten uitvoer te brengen is. Daar mij daartoe slechts weinig tijd over blijft, kan ik dagelijks maar 3-4 soorten de r e v u e laten passeren, en

toch begint het cedelhoopje reeds tamelijk aan te wassen, gelijk ook dat voor de anatomie. Iederen dag moet het ten papiere gestelde in eenen ordentlijken leesbaren vorm gebragt zijn, eer ik mij ter ruste begeve, en als het mij gelukken moge, deze orde van werken te kunnen volhouden, zal ten minste de hoofdzaak niet verloren gaan, wanneer het ook mij niet vergund mogte wezen, naar *Europa* terug te keeren. Te *Buitenzorg* hield ik geen dagboek, doch ik heb mij van de noodzakelijkheid daarvan volkomen overtuigd en hetzelve sedert den 1sten Januarij getrouw bijgehouden. Het is zeker een lankwijlige arbeid, alles op te schrijven, wat men zoo veel spoediger denken kan; doch zonder zich die moeite te getroosten, is men ten slotte niet in staat, zich zelven van iets rekenschap te geven. De systematisch gerangschikte ceêltjes komen in dagteekening met het journaal overeen. Elk reiziger zij slechts op zijne hoede voor de geestbedwelmende zucht, om zich *alles* geheel ten nutte te willen maken, wat zulk een klimaat iederen dag oplevert; zulks gaat niet! Iedere arbeid moet zoo rustig mogelijk ten einde worden gebragt en al het overige tot zoo lang wachten; hierbij wil ik natuurlijk het verzamelen niet begrepen hebben, over hetwelk ik slechts het toezigt houde. Van de inderdaad walgelijke vadzigheid, waarmede genoegzaam al de Europeanen hier behebt zijn, ondervind ik nog niets; slechts één uurtje middagslaap heb ik mij, als de krachten zeer opwakkerende, ten leefregel genomen, wanneer ik des morgens eenige uren in de lucht rondgeloopen heb; doch ook dan slechts al-

leen. Het heerlijke bad naast onze woning te *Buitenzorg*, wordt zeer door ons gemist; de rivieren zijn hier thans slijkerig en troebel.

Merops cyanorrhos (Beijenëter) is bij *Buitenzorg* zeldzaam, hier gemeen, en even zoo *Merops quinquicolor;* zijne levenswijze gelijkt het meeste naar die van *Ocypterus leucorhynchus.* In de omstreken der rijstvelden wemelt het thans van snippen (*Sc. stenoptera K.*), en voornamelijk in het, een goede honderd schreden achter de woning gelegen, laag moerassig woud, door hetwelk ik dikwerf huiswaarts keer, en zonder van den regten weg af te wijken, in korten tijd onze keuken en soms ook wel die van den Heer BOTTER verzorg. De geweren *à pistons* zijn voor zulk een vochtig klimaat en in dit jaargetijde eene onbetaalbare uitvinding, die hier algemeene bewondering verwekt: de gewone ketsen en weigeren dienst. — De insektenjagt gaat zeer slecht, uitgezonderd des avonds bij lamplicht: de insektenvangers, die men het vergeefs begrijpelijk tracht te maken, dat zij ook kleine, schier onzigtbare gekorvenen moeten verzamelen, klagen bitter over den regen, en ik geef hun daarom dikwerf ander werk. Amphibien levert slechts het toeval, en ik ben zeer blijde, wanneer ik, zoo als heden, op eenen dag drie soorten bekome. Vele der zeldzame van REINWARDT ontbreken ons nog. Behalve de vermelde *Tupinambis* en Gekko's zag ik hier nog volstrekt geene hagedissen, en zulks verwondert mij geenszins, daar het aardrijk zoo door en door nat is.

———

Den 27sten 's morgens.

Daar wordt de *Chrysopelea* (slang) gebragt; niet *ornata*, maar de fraaije, rood- en zwartkleurige van REINWARDT, niet grooter, dan het u bekende exemplaar. — Onder de Sumatrasche vogelen vond ik eene geheele reeks nieuwe, ten deele zeer belangrijke soorten; zoo als, bij voorbeeld, eene *Myothera* (vliegenjager) met bijzonder verlengde zijvederen, en eene andere met eene kale plek aan de wang, zeer lange beenen en de gedaante van een waterhoen (*Gallinula*). *Jora quadricolor* (*mesange quadricolore* LEVAIL.) komt insgelijks op *Sumatra* voor, als ook de echte *Bucco philippensis*, en vele der vogels, welke wij door VAN HASSELT alleen uit *Bantam* verkregen. — Een nieuwe *Enicurus*, — een groote, nieuwe *Mustela* (wezel) of *Gulo*, (veelvraat; ik heb het tandenstelsel niet gezien) twee nieuwe spechten (*Picus*) enz.; daarenboven zeker alle mij bekende Sumatrasche vogels, met inbegrip der vier soorten van *Eurylaimus*. Wij blijven hier in *Krawang* of *Cheribon*, tot dat brieven van *Europa*, of wel de vergunning om een ander eiland te bezoeken, aangekomen zijn; ten minste twee of drie maanden. Zoo even doet zich een *Kidang*, digt nevens mij in het bosch hooren; zoodra de regen ophoudt, wordt hij opgejaagd. Het is verschrikkelijk weêr! — Daar komen de jagers en brengen *Falco coerulescens*, *Colaris orientalis*, 2 Ex. *Columba vernans*, *Pycnonotus ochocephatus*, *Picus puniceus*, en *Glaucopis varians*, *Cuculus flavus*, al hetgene ik slechts *exempli causa* hier neêr schrijf.

14.

TJIPANNAS *den* 15*den* *Maart* 1827.

LIEVE ZUSTER!

Eergisteren bekwam ik, geheel onverwacht en langs eenen ongewonen weg, uwen en broeders brief, in de maanden Julij en Augustus des verledenen jaars geschreven. Dit was de eerste tijding, die ik hier op *Java* van uwe hand ontving; mijne vreugde was onbegrensd en mijne oogen waren zoo nat, dat ik aanvankelijk in het geheel niet lezen kon. Door dezen uwen brief vernam ik voor het eerst den dood van oom VOSS, en ik betuig, dat dit berigt mij zeer verrast heeft, daar ik hem bij mijn vertrek met innige overtuiging zeide, dat ik hem zeker zoude wederzien, wanneer het lot MIJ vergunde, weder te keeren. — Zoo kan men zich bedriegen! — Hij, de krachtige grijsaard, overleeft zijne zwakkere vrouw. Hij was toch een buitengewoon man, van wien ik altijd slechts wenschte, dat hij wat meer buiten de studeercel geleefd hadde. Nimmer zal ik het schoon gelaat, vol liefde en zedigheid, vergeten, dat hij mij dikwerf toonde, wanneer ik mij zoo geheel vertrouwelijk en openhartig met hem onderhield. — Vrede hebbe zijne assche!

Wanneer u alle mijne brieven zijn ter hand gekomen, ontbreekt het u niet aan historische daadzaken, waaraan gij hetgene volgt, kunt vastknoopen. Ik schrijf u dezen uit een oord, dat gij zeker op de kaart van den Gouverneur-Generaal

RAFLES vinden zult, wanneer gij, ten zuiden van *Buitenzorg*, den noordelijken voet van den *Gédé* hebt opgezocht: want het is in het gezigt van zijnen eeuwig rookenden krater, dat men zonder vrees voor nieuwe uitbarstingen, den moestuin van den Gouverneur heeft aangelegd. *Tji* beteekent in de Sundasche taal w a t e r en *pannas* h e e t, naar eene heete bron, welke digt bij het oostelijk gebouw ontspringt en tot een geschikt bad is ingerigt. De grond is hier boven alle beschrijving vruchtbaar en zoo hoog boven de vlakte der zee gelegen, dat men gelooft, zich in *Europa* te bevinden, en zulks mogen zich ook de Europesche planten inbeelden, die hier, met weinige uitzonderingen van boomvruchten en groenten, overheerlijk tieren. Iederen morgen brengt men het verschste en beste naar de keuken van den Gouverneur te *Buitenzorg*. De eenige, hier levende Europeër is een oude, lange, stijve Rus, die langen tijd in Oostenrijksche dienst is geweest, vervolgens in Fransche en, na eene 27 jarige dienst in *Neêrlandsch Indie*, hier een rustplekje gevonden heeft. De oude, eerlijke borst vertelt in een mengelmoes van Hollandsch, Fransch, Duitsch en Maleitsch, met Sundaasch doormengd, de geschiedenis van iederen boom, en klaagt slechts over de smerten, die hem zijne oude, in den krijg bekomen wonden veroorzaken, en dat hij zijn vaderland niet zal wederzien; hetwelk ik met hem geloove.

Gij vraagt welligt, hoe ik toch hier kome? Op de reis van *Parang* naar *Buitenzorg*, om met den Commissaris-Generaal velerlei zaken, die de tegenwoordigheid van een' onzer te *Buitenzorg* noodza-

kelijk maakten, mondeling te behandelen. Allen hebben mij daartoe bestemd, en hoezeer ik mij met tegenzin uit mijne eigenlijke bezigheden heb losgerukt, voegde ik mij toch gewillig naar de noodzakelijkheid, en heb ik den weg over *Tjanganor* en *Tjipannas* gekozen. De reis gaat snel voort, daar ik, als rijke en Indische *Nabob* (1), met twee rijpaarden afwissel, en ik mij nu op den grooten, door DAENDELS aangelegden weg bevind. Een jager, zoo vlug op zijne voeten als eene ree, beschut mij, en een stalknecht leidt het tweede paard, terwijl vier man mijne koffers dragen. Ik was voornemens, heden nog over den *Magmedon* te trekken; daar het echter op *Tjipannas* elken avond regent, zoo werd ook ik overvallen en bleef in de kamer van zijne Excellentie, welke mij de oude Rus met de verzekering opende, dat men hem beknorren zoude, wanneer hij mij verder had laten reizen; morgen kom ik vroegtijdig te *Buitenzorg* aan. De hoofdreden, waarom ik persoonlijk met den Commissaris-Generaal wensch te spreken, is, dat wij eindelijk onze benoeming gekregen hebben en de regeling onzer aangelegenheden, waarbij echter nog zulk eene menigte punten te behandelen zijn, dat er schier geen eind aan is; ook heb ik de belangens van eenige ontevredenen doen gelden, die mij verzocht hebben, een goed woord voor hen te doen. —— —— ——
—— —— —— —— —— —— —— —— ——

(1) Men weet, dat iedere Groote, die in *Indostan* buitengewone rijkdommen verworven heeft, of over het algemeen in zekere Oostersche pracht leeft, een *Nabob* wordt genoemd. J. A. S.

Eindelijk wil de Commissaris-Generaal ons Etablissement naar *Sourabaya* verleggen, en van de vraag hoe spoedig zulks het geval zal zijn, hangt het af, of de begonnen expeditie nog zal voortduren of afgebroken worden. Daar ik ook nog naar *Batavia* moet, vrees ik, dat dit alles mij langer zal ophouden, dan mij lief is. —— —— —— —— —— —— —— —— —— —— —— —— ——

MULLER en VAN OORT zijn der Commissie zeer veel waard; terwijl [N. N.] weinig geestdrift voor zijn vak aan den dag legt (1). Andere natien lagchen over dat Duitsche Enthusiasmus, en hetzelve heeft ook gewis zijne zwakke zijde; doch wat toch is de mensch zonder eene zekere mate van Enthusiasmus? De aan voortreffelijke eigenschappen zoo rijke Hollandsche natie bezit dien zeker zeldzamer dan wij en, daar het haar over het algemeen niet aan uitstekende geestvermogens ontbreekt,

(1) Ik heb mij nu en dan, en ook weder hier ter plaatse, verpligt gevonden tot de weglating van namen van personen en van bijzonderheden, die in den oorspronkelijken tekst voorkomen, en in welker vermelding door den geachten Hoogduitschen uitgever, om ligt te begrijpene redenen, minder zwarigheid is gezien. Men had intusschen nooit uit het oog moeten verliezen, dat deze geheele briefwisseling door den waardigen schrijver alleen vertrouwelijk, en niet met het doel, om die immer door middel der drukpers openbaar te maken, gevoerd is, in welk laatste geval hij zeer zeker met meerdere omzigtigheid zoude zijn te werk gegaan. Niemand toch kon schroomvalliger zijn dan BOIE, in het beoordeelen van zijn' natuurgenoot, niemand naauwgezetter, dan hij, in het opvolgen der in dat opzigt aangenomene regelen van kieschheid en welvoegelijkheid. J. A. S.

heeft mij dit reeds tot geheel bijzondere beschouwingen van het menschelijk karakter geleid. Hollanders, die zich een tijdlang in *Duitschland* ophielden (zoo als mij ook zeer juist een Duitscher deed opmerken), onderscheiden zich buitengemeen van de overigen, en even zoo diegenen, welke meer met onze litteratuur bekend zijn, en voornamelijk met SCHILLER's werken, dien wij, om der waarheid getrouw te zijn, ook eenen ongeloofelijken invloed op de Duitsche natie moeten toekennen. Het is in de laatste tijden mode geworden, SCHILLER te verlagen; doch ik voor mij heb de innige overtuiging, dat de wereld schaars een' grooter dichter bezeten heeft, dan hem, en dat nooit iemand eenen meer beslissenden invloed op millioenen menschen gehad heeft. Men zoude hem haast den stichter eener nieuwe godsdienst kunnen noemen. Mij ten minste (en vele eerlijke zielen, die ik ken, met mij) kon het lezen van een zijner meesterstukken, als b. v. de *Idealen*, weken, ja maanden lang opkwikken, en ik ken noch proza, noch poëzij, die iets dergelijks op mij vermogen uit te werken. JEAN PAUL en WALTER SCOTT verschaffen mij meer genoegen als kunstenaars; terwijl SCHILLER mij toeschijnt, onder de dichters te zijn, wat MOZART onder de toonkunstenaars is. Beide grijpen, gene door woorden, deze door toonen, het hoogste in de menschelijke ziel aan, zonder dat het ons invalt, of dat wij tijd hebben, om aan kunst te denken. Een geheel heir van haarklovende kunstregters moge zich daartegen verheffen, zij zullen mij nimmer van het tegendeel overtuigen! — Tot deze

Episode werd ik gebragt door de gedachte aan Hollanders en Duitschers, wier kenmerkend onderscheid ik u nog eenmaal (bijaldien ik niet stomp zal geworden zijn) zonneklaar hoop voor oogen te stellen. — Het is mij over het algemeen — ik geloof door natuuronderzoeken — tot eene gewoonte geworden, eene aanhoudende bezigheid te vinden in het waarnemen van den *Homo sapiens*, mijzelven daarvan niet uitgezonderd, en ik verbeeld mij niet te bedriegen, wanneer ik het in de bestemming zijner ondersoorten tamelijk ver meen gebragt te hebben. — Een der belangrijkste schepsels blijft mij altijd vriend M., hoeveel leeds hij mij ook reeds dikwerf gedaan heeft, door het geheel misverstaan mijner inzigten, waarin ik zeker niet dwale, en waaromtrent hij mij eerst dan regt zal laten wedervaren, als hij mijn leven geleefd heeft; en daar ik intusschen ook altijd ouder en, zoo als te hopen is, steeds wijzer worde, zoo zal het tijdstip welligt nimmer aanbreken, dat wij elkander in alle opzigten goed zullen verstaan. Dit zijn zaken, naar welke men zich in deze wereld voegen moet! — Desniettegenstaande houden wij buitengemeen veel van elkanderen, en zal onze vriendschap alle levensstormen trotseren.

Doch, goeden nacht.

BATAVIA *den 3den Mei.*

Den 16den Maart kwam ik des namiddags te 3 ure op *Buitenzorg* aan, naardien ik genoegzaam in het noorden van *Tjipannas* mij de koele ochtenduren

had ten nutte gemaakt, om langzaam den slingerweg van den *Magmedon* te bestijgen. — De, zoo als u bekend is, het geheele eiland in de lengte doorsnijdende, van DAENDELS aangelegde heerenweg, verheft zich nergens hooger, dan juist hier, midden door hoog bosch, hetwelk toch, langs den weg, genoeg uitgedund is, om links en regts het prachtigste uitzigt op den ontzaggelijken *Pangerango* en den rookenden *Gédé* vrij te laten. Het schoon weder en de zuivere berglucht gaven mij eene vrolijke stemming, en ik legde dezen merkwaardigen, aan den *Simplon* herinnerenden weg, in eene behagelijke rust af, tot dat de zonnehitte drukkend begon te worden, dat is, tusschen 9 en 10 ure. De reiziger doet het verstandigste, de heetste uren onder dak af te wachten, en tot eten en drinken, en den als dan onwederstaanbaren lust tot slapen aan te wenden, en daarna op nieuw onder het genot van 't koele weder zijnen togt voort te zetten. Doch op den 16den Maart dreven er nog gedurig regenwolken over, en ik kon alzoo de zonnehitte zeer goed verdragen.

Te *Buitenzorg*, waar wij ter bewaking onzer woning slechts eenige trouwe bedienden hebben achtergelaten, begaf ik mij liever onverwijld naar mijnen vriend KOLLMANN (Lijfarts van den Commissaris-Generaal), door wien ik met broederlijke hartelijkheid opgenomen werd, en alle mijne voorstellen, om ten minste ons huis te betrekken, afgeslagen werden. Bij deze beminnenswaardige menschen had ik schier elken avond voor ons vertrek van *Buitenzorg* doorgebragt, en ik kan, zonder onbescheiden

17

te zijn, zeggen, dat zij zooveel van mij houden, als ware ik een medelid hunner familie.

BUITENZORG *den* 7*den* *Mei.*

Zoo verliepen er verscheidene weken, bevorens ik op afreizen bedacht kon zijn, en wel op eene voor mij zeer aangename wijze. Want eensdeels ging het met mijne zaken boven verwachting goed, daar Z. E. vertrouwen in mij schijnt gekregen te hebben, en thans willens is, veel voor onze zending te doen; anderdeels, smaakte mij, na maanden lang rond gezworven te hebben, de liefelijke rust, in den kring van hooggeschatte, mij liefhebbende menschen, thans dubbel goed. — 's Morgens vroeg reeds kwamen de beminnelijke kinderen mij wekken; het eerst mijn kleine lieveling, de natuur-onderzoeker, zoo als wij hem schertsende noemen; vervolgens noodigden vader en moeder mij in de galerij bij den tuin aan het ontbijt, en bragten wij zooveel met elkanderen door, als de omstandigheden slechts veroorloofden. — Even, als of alles te zamen moest loopen, om mij vrolijk te stemmen, kwamen nu ook 2—3 dagen na elkander, brieven aan van *Holland* en van *Heidelberg*, belangrijke natuurvoortbrengselen van alle kanten, en goede tijdingen van MACKLOT en MULLER. — Dan, hoe spoedig kan het verkeeren! — Twee brieven van *Parang* onderrigtten mij, dat de goede van RAALTEN, op den eersten April met MACKLOT ter jagt zijnde, van dezen afgescheiden en door al zijne inlandsche jagtgezellen in den nood verlaten, door eenen Rhinoceros vreeselijk verwond

en zijn leven nog niet buiten gevaar is. Den volgenden morgen kwam des gewonden oudste broeder, geneesheer te *Batavia*, ten gevolge van het door een' renbode overgebragt berigt hier aan, en een half uur later, zette ik mij met hem in het rijtuig. Bij onze aankomst in het gebergte hadden wij het geluk, dank zij de bekwaamheid van vriend MACKLOT, den gewonden buiten gevaar, hoezeer nog zeer lijdende te vinden. Een reeds aan den Heer TEMMINCK afgezonden brief onthoudt dienaangaande al de bijzonderheden, en gij ontslaat mij van de herhaling eener zoo treurige gebeurtenis (1). — Op den 15den was zijne genezing zoo

(1) De Directie van 's Rijks-museum deed dienaangaande het navolgende berigt door middel der dagbladen openbaar maken:

»De Heer MACKLOT, welke zich nog steeds op den berg »*Parang* (provincie *Krawang*) druk onledig hield met »het Mineralogisch onderzoek en de voltooijng der Ge»ologische kaart van dien berg, besloot in het laatst der »maand Maart dezes jaars, om met den Heer VAN RAAL»TEN (eenig overgebleven' reisgenoot der natuurkundige »Commissie, onder de verdienstelijke en aan de weten»schappen te vroeg ontrukten KUHL en VAN HASSELT) »jagt te maken op eenen Rhinoceros, wiens verblijf al»daar, door deszelfs versche sporen, verraden was. Be»hoorlijk uitgerust en van genoegzaam gevolg voorzien, »begaven zij zich op weg, om hunne gevaarlijke onder»neming ten uitvoer te brengen, en het duurde dan ook »niet lang, of men had het vervaarlijke monster op het »spoor. Hetzelve had waarschijnlijk eene dubbele rig»ting, waardoor de Heer MACKLOT tot het besluit kwam »om zich, geheel alleen, van het overige jagtgezelschap »af te scheiden, en door eenen anderen weg te volgen, »het dier des te zekerder tot hunne prooi te maken. »Deze omstandigheid is te bejammeren, daar er reden is,

ver gevorderd, dat wij hem van het gebergte af naar

»om te gelooven, dat die Heer door zijne onverschrok- »kenheid en bekende tegenwoordigheid van geest, mis- »schien in staat zoude geweest zijn, om het gebeurde »onheil te voorkomen of af te weren. Het bleek spoedig, »dat de Heer VAN RAALTEN het echte spoor gevolgd »was; want na een goed eind gaans, zag men den ont- »zaggelijken Rhinoceros liggen. Door het gezigt van »het gevaarte opgewekt, wilde de Heer VAN RAALTEN zich »het genoegen voorbehouden, om het eerst op hem te »schieten; weshalve hij den trein vooraſging, en het dier »tot op eenen afstand van twintig schreden genaakte. »Dan, eensklaps springt de Rhinoceros op, en werpt »zich brullende op zijnen bestoker, wien hij den tijd »niet laat, om het geweer op hem te lossen, en slingert »denzelven met zijnen geduchten neushoorn in de lucht. »Zeven malen werd deze uitval op den Heer VAN RAAL- »TEN herhaald, terwijl het monster den ongelukkigen »bij iederen val met woede in de beenen beet. Bij de »eerste nadering van het dier hadden de vreesachtige »inboorlingen, die hem vergezelden, met overijling de »vlugt genomen, en hunnen aanvoerder, lafhartig, aan »hetzelve ter prooi gelaten. Een enkele hunner, *de kleine* »*jager* genoemd, had moeds genoeg, om na den eersten »schrik, terug te komen, en op het dier aan te leggen »en los te branden; dan op het zelfde oogenblik, dat »het schot viel, springt zijn geweer in stukken, en ver- »brijzelt hem de hand. Het geweld van den slag had »echter het gelukkig gevolg, dat de Rhinoceros ver- »schrikt de vlugt nam, en zijn ongelukkig slagtoffer »schier levenloos en in bloed wentelende, liggen liet. »Nu riep *de kleine jager* om hulp, en de Heer VAN »RAALTEN werd voor dood naar den *Parang* terug ge- »dragen. Gelukkig was de Heer MACKLOT, op het hoo- »ren van het schot, langs zijnen weg teruggekeerd, en »kwam nog even tijdig genoeg aan, om zijnen rampzali- »gen togtgenoot de vereischte genees- en heelkundige hulp »te verleenen, aan welke het in dat schaars bewoonde »oord ten eenenmale ontbrak. Aanvankelijk vond hij »den lijder hopeloos, hebbende dezelve niet minder dan

den Heer BOTTER konden overbrengen (1), en den 18den kwam ik weder te *Buitenzorg* aan, dewijl de Commissaris-Generaal mij reeds den 4den over het plan eener reis voor ons gezelschap naar *Sumatra* had willen spreken. Ik heb hetzelve te *Batavia* daarop voorbereid, terwijl MACKLOT nog op den *Parang* is, en binnen vier weken bevinden wij ons welligt weder op den zouten plas.

Goeden nacht.

»twaalf wonden aan de beenen, eene aan de buik en »eene gebroken rib. Het is echter aan de doelmatige »zorgen van dezen Heer, dat de ongelukkige VAN RAALTEN zijn, zoo wonderdadig behouden leven te danken »heeft, en, hoezeer hij met het einde der maand Mei »nog niet in staat was, om zonder hulp te gaan, voedde »men nogtans de hoop, dat hij er met de likteekens »zoude afkomen; hetwelk wij den ijverigen man hartelijk toewenschen."

J. A. S.

(1) De menigvuldige belanglooze diensten, edele menschlievendheid en waarlijk aartsvaderlijke gastvrijheid, welke schier alle onze Natuurkundige reizigers, op onderscheidene tijden, van den Heer BOTTER, pakhuismeester te *Tjikao*, hebben mogen ondervinden, als ook de belangrijke geschenken, door denzelven aan het Museum gezonden, hebben regt op eene opentlijke vermelding en wel verdiende hulde. Het behaagde zijne Majesteit, onzen geëerbiedigden Koning, autorisatie te verleenen, om aan dien Heer eene gouden medaille te vereeren, voerende aan de eene zijde Hoogstdeszelfs beeldtenis, en op de keerzijde een toepasselijk geschrift, als een bewijs van tevredenheid en erkentenis.

J. A. S.

Den 10den Mei.

MACKLOT en MULLER, die ik dagelijks wachtende ben, zijn nog niet hier, en ook de verwondene zal eerst den 14den aankomen. Op den 30sten kwam de teekenaar met een gedeelte onzer lieden, en tot toen was ik weder bij KOLLMANN, van wiens gezin gedurende mijne afwezigheid, helaas, verscheidene leden ziek waren. — Genoegzaam alle lijden nog in mindere of meerdere mate aan de gevolgen van vroeger te *Batavia* doorgestane krankheden. Hun verblijf aldaar gedurende de eerste jaren, in dien tijd namelijk, dat er de *Cholera morbus* woedde, was inderdaad verschrikkelijk. De menschlievende Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN riep hen naar *Buitenzorg*. — Aan sommige gestellen schijnt het Indische klimaat volstrekt geen nadeel toe te brengen, en, naar allen schijn, bezit ik een zoodanig, daar ik mij schier nergens zoo wel gevoelde, als hier; mogt gij nimmer andere tijding van mij ontvangen! Ik verlang thans reikhalzend naar de aankomst van MACKLOT.

De Heer ZIPPELIUS, een Duitscher, is als *Botanicus* aan onze expeditie toegevoegd. ——— Ik word heden op het slot genoodigd en begeef mij gaarne derwaarts. De *Toewan besoar* (groote heer) zoo als de inlanders zeggen, is, gelijk thans algemeen wordt erkend, van den besten wil bezield, en waar hij hard schijnt, is het dikwerf alleen zijne betrekking, die hem daartoe noodzaakt. De toestand hier is in alle opzigten hagchelijk. Met den oorlog gaat het immer den langzamen, vele

menschen en veel geld verslindenden gang. Te *Batavia* logeerde ik weder op *Weltevreden* bij mijnen vriend en begunstiger, den Heer Kolonel WINTER, waar wij, voor de huisdeur zittende, op zekeren avond weder een 50 of 100 man nieuwlings aangekomene troepen zagen voorbij gaan, die uitgelaten vrolijk van eindelijk aan land te zijn, reeds half beschonken en in drukke redenering gewikkeld waren met het hun te gemoet gezondene kommando. In de kaserne aangekomen, ontvingen zij Janitsarenmuzijk. Wij maakten ons daarbij op het zeer merkwaardig en treurig, doch voor de menschen zelven ook weldadig zelfsbedrog opmerkzaam, dat, hoezeer eene lange ondervinding bewezen heeft, dat van al deze menschen na verloop ven een jaar naauwelijks de helft meer zal aanwezig zijn, een ieder zich overtuigd houdt, de anderen te zullen overleven. Voor het overige zouden er ongetwijfeld veel minder soldaten sterven, wanneer het meerendeel derzelve niet een zoo roekeloos leven leidde, waardoor ook vele jonge burgerlijke beambten worden weggerukt. In den tijd der O. I. Compagnie was de zedeloosheid zoo groot, dat men er zich eene opzettelijke bezigheid van maakte, de nieuw aangekomenen, wier goede aanbevelingsbrieven deden vreezen, dat zij anderen in het licht zouden staan, op eene gemakkelijke wijze, in weinige weken uit den weg te ruimen; dat is: men stortte hen in den maalstroom der gezelschappen en nachtelijke zwelgerijen en had zijn doel dikwerf in weinige dagen bereikt. Naar mijne meening drinkt men ook thans nog te veel spirituosa, ten ge-

volge van het algemeene geloof, dat de waterdrinkers niet oud worden; intusschen kan het matige genot van rooden wijn, waarvan hier eene ongeloofelijke hoeveelheid verbruikt wordt, deszelfs nut hebben.

In de huizen der zoogenaamde oudgasten, d. z. de reeds inheemsch gewordene Europeanen, zoude u de algemeen heerschende eenvormigheid en geheimzinnigheid bij alles, wat in hunne woning plaats vindt, zonderling treffen; ook met betrekking tot de geringe verandering der jaargetijden heerscht hier eene ware gelijkmatigheid der dagen. Zeer lakoniesch roept de Heer, bij het aanbreken des dags, eenen van zijne vele bedienden, om hen bij het aantrekken van zijne eerste luchtige ochtendkleeding behulpzaam te zijn; tot een' tweeden zegt hij: »breng koffij!" eenen derden: «geef cigaren en vuur;" en zet zich dan in de ochtendkoelte voor het huis; of roept, om een rijtoertje te maken: »koetsier, span die of deze paarden in!" Alle bevelen worden met dezelve bedachtzaamheid en stilte opgevolgd, en het geheel heeft iets onaangenaams, dat een gevaar doet duchten. Gedurende de acht dagen, die ik te *Batavia* doorbragt, was de hitte zeer drukkend, zelfs voor de inboorlingen, en toch moest ik omtrent den geheelen dag in het rijtuig zitten, om bij dezen en genen het noodige voor onze reis te bestellen en af te spreken, hetwelk te *Batavia* zeer veel tijd kost: want, zoo als gij reeds weet, het eigenlijke *Batavia* bestaat, voor zoo veel de Europeanen betreft, alleen uit pakhuizen, winkels en kantoren, werwaarts de eigenaars des morgens heen rijden, om hunne zaken te drijven, ter-

wijl hunne eigenlijke woningen, zoo vele villa's, dikwerf uren wijd verspreid liggen. Komt men nu met de arme, van vermoeijenis hijgende paarden in de stad aan, zoo is het dikwerf: mijn Heer is boven (in 't bovenland), en is men boven, dan is hij zoo even naar de stad gereden. Gij weet niet, welk geduld ik van doen had, om alle de noodwendige zaken te bezorgen. Tegen twee of drie uren wordt zelfs de nijverste man stil; de honderden van rijtuigen langs de straten der stad, in de schaduwe der huizen te zamen gedrongen, rollen het eene na het andere langzaam huiswaarts terug. De inlander ligt reeds lang slapende in zijne bamboes hut uitgestrekt, ten minste zoo hij niet genoodzaakt is, eenen Europeschen meester zijne hulp te verleenen, en deze, in zijn eigenlijk woonvertrek binnen gegaan, drinkt iets verfrisschends, werpt zich in zijnen slaaprok en te bedde, tot hij, om te eten, geroepen wordt. Hier, te *Buitenzorg*, vallen dan de verkoelende onweêrsbuijen, die ook den traagsten mensch verkwikken moeten; doch te *Batavia* verheft zich ten hoogste een koele bergwind, en de nachten zijn vervolgens dikwerf wederom zoo heet, dat voor eenen bergbewoner, gelijk ik ben, daar aan geen slapen te denken is. Hoe ligt werd het mij den 5^den^ om 't hart, naarmate mij de snelle postpaarden het koele *Buitenzorg* nader bij bragten. Dat onderscheid is zeer groot. De kolonel WINTER (voormalig begunstiger van den jongen man, die met KUHL en VAN HASSELT naar de *Kaap* reisde, wiens brieven u zooveel genoegen verschaften, en die hier slechts weinige maanden leefde)

bewoont op *Weltevreden* een zeer lief huis; doch is gewoon te 3 ure naar zijne buitenplaats te rijden, alwaar zich thans een zijner vrienden met zijne vrouw bevinden, die aldaar eene scheepsgelegenheid naar *Europa* afwachten. Veroorloofden het mijne bezigheden (hetgene echter door het aankoopen en noodzakelijk inpakken eener fraaije verzameling natuurvoortbrengselen van *Sumatra* niet dikwerf het geval was) zoo reed ik mede, om den volgenden morgen vroegtijdig weder terug te keeren, of te blijven, zoo als mij zulks behaagde. Daar er hier slechts weinige en dan nog zeer slechte logementen bestaan, zoo is het herbergen van vrienden iets zeer gewoons, en huisheer en gast leven zeer ongegeneerd, een ieder naar zijn goedvinden. Men brengt ten minste één' bediende mede, en laat dien voor de deur slapen, wanneer men hem niet in de kamer zelve verkiest te hebben. Mij vergezelde steeds een lange jager, die met mijne weinige behoeften reeds zoodanig bekend is, dat ik de overige huisbedienden slechts zeer zeldzaam behoef lastig te vallen.

den 13*den*.

In plaats van vriend MACKLOT's dagelijks te gemoet geziene aankomst ontvang ik van den gewonden, thans nog slechts zwakken VAN RAALTEN het berigt, dat MACKLOT geheel reisvaardig van *Parang* te *Keumbang-koening* is aangekomen, doch van eene hevige koorts is aangetast. De brief is van den 10den, en eindigt met de dringende bede, mij niet onnoodig te beangstigen, daar zij

allen hoopten, den 14den, naar *Buitenzorg* te kunnen op reis gaan. Ik spoedde mij met den brief naar KOLLMANN, die mij eenen anderen toonde van den nog bij zijnen broeder aanwezigen geneesheer VAN RAALTEN, waarin deze uit voorzorg om eenige geneesmiddelen verzocht, die hij niet zeker was, van het nader bij gelegene *Tjanguar* (*Tjandjor?*), werwaarts hij insgelijks om dezelve geschreven had, te zullen bekomen, en waarbij van eene wel hevige, doch niet gevaarlijke koorts wordt melding gemaakt. Op KOLLMANN's raad wacht ik nadere tijdingen af, in plaats van mij zonder verwijl, gelijk ik van meening was, te paard te zetten. God geve, dat het goed ga, en in dit waarschijnlijke geval, zoude eene ziekte MACKLOT wel wat voorzigtiger kunnen maken. Even als toen ik hem het laatst op den *Parang* verlaten, en alstoen een lang gesprek over den door ons op te volgen leefregel met den zeer verstandigen en ondervindingrijken geneesheer VAN RAALTEN gehouden heb, herinnerde ik nog onlangs, waarschuwende, mijnen vriend aan de door denzelven gegevene verzekering, dat, wanneer hij voortging zoo, zonder acht te slaan op zonnehitte of onweder, in de open lucht te werken, hij buiten allen twijfel gevaarlijk ziek worden moest. Doch dit zijn vergeefsche waarschuwingen. Hij had zich eenmaal voorgenomen, eene Geognostische kaart in korten tijd te voleinden, voor welken arbeid hij alle hoogten bestijgen, en dikwerf boomen beklauteren, en nog meerdere omhouwen moest, om zich een onbelemmerd uitzigt te verschaffen, en ongeduldig over de langzaamheid der

inboorlingen, sloeg hij overal zelve handen aan het werk. Dan kwam hij, wanneer honger en dorst hem dreven, van 't zweet gudsende naar huis, at en dronk met groote haast, en ging, wanneer de slaaplust niet de overwinning behaalde, terstond weder aan den slag. Zulk eene onbezonnenheid, die mij, bij al de vreugde over het krachtvolle gestel mijns vriends, zeer leed doet, laat zich alleen daardoor verontschuldigen, dat MACKLOT nog in het geheel niet ongesteld was, en hij zijn ligchaam, na alles, wat hetzelve hier en reeds in *Europa* wederstond, voor onschendbaar moest houden. Zijn verlies zoude een vreeselijke slag voor mij zijn! Doch in mijne omstandigheden moet men op alles zijn voorbereid! Het leven is hier eene zeer ernstige zaak!

Den 25sten Mei.

Die angst is dan, Godlof, weder voorbij! Het herstelde natuurkundig gezelschap kwam hier den 15den aan; MACKLOT nog zeer zwak, bleek en mager. Thans fluit en hamert hij er weder op los als te voren en verzekert, dat hem zoo iets niet meer gebeuren zal! Volgens zijn verhaal, had hij kort voor het voltooijen van zijnen arbeid op den *Parang* zijne zaken reeds naar *Buitenzorg* afgezonden en onder deze, helaas! ook zijne reis-apotheek; en toen hij op zekeren avond, zeer verhit van het gebergte huiswaarts keerende, door eenen geweldigen slagregen overvallen werd, zich van zijne begeleiders laten overreden, om onder eene stroohut eene oogenblikkelijke beschutting te zoeken. Naar

huis gaande, gevoelde hij reeds eene verkoudheid en, gedurende den nacht, koorts. Gedeeltelijk om zijn werk te voleindigen, gedeeltelijk ook om zijne verkoudheid door uitwaseming te verdrijven, begaf hij zich den volgenden dag weder naar het gebergte, en zoo ook den derden, ofschoon de koorts telkens met meerdere hevigheid was terug gekomen. Den vierden dag eindelijk, gevoelde hij zelve het gevaarlijke van zijnen toestand, en liet zijn paard zadelen, om naar *Keumbang* te rijden. Met moeite slechts kon hij zich daarop houden en de brandende zonnehitte was hem onverdragelijk. Geheel spraak- en bewusteloos kwam hij eindelijk te *Keumbang* aan, waar allen, reisvaardig, op hem wachteden, doch thans bij zijnen aanblik terug beefden. De in gelijke mate brave en bekwame arts VAN RAALTEN verliet zijne sponde niet, voor hij hem gered beschouwde. Voorloopig werd hij door zuiveringsmiddelen verligt, en des avonds van den volgenden dag ontving men, gelukkig nog vóór de verheffing der koorts, de gewenschte *Kinine*, die hem werd toegediend, en als een wonder werkte: alleen het paard, dat den renbode naar *Tjanquar* (*Tjandjor?*) overbragt, stierf aan de gevolgen zijner trouw bewezene diensten. Voor het overige heeft deze geheele zaak, ondanks de reeds weder herleefde, benijdenswaardige, zorgelooze vrolijkheid van MACKLOT, eenen diepen indruk op hem gemaakt, en hij herhaalde mij wel reeds tien malen: »Hoor! ik wil nooit zoo dwaas meer zijn, om mijne apotheek weder naar huis te zenden; geen half uur ver mag zij in 't vervolg van mij verwijderd zijn!" Ik smaakte eene

stille vreugde, ziende, hoe het doctor VAN RAALTEN gelukkig maakte, het leven van hem gered te hebben, aan wien hij dat van zijnen broeder dank weet.

Ten laatste kwam nu ook de beurt eenigzins aan mij; eensdeels ten gevolge der zorgen, in welke ik eenige dagen geleefd, ten andere, dewijl ik te lang in het stof eener onreine, met rattekruid toebereide verzameling van Sumatrasche vogelen geweest had. Reeds den 15den ontwaarde ik hoofdpijn en gebrek aan eetlust, doch ik stelde mij zonder verwijl onder de hartelijke zorgen van mijn' vriend KOLLMANN, die mij in weinige dagen herstelde. Bij deze goede tijding kan ik nog die voegen, dat wij dezer dagen allen onze achterstallige bezolding van het Gouvernement ontvangen hebben. — — — —
— — — — — — — — —
Een groot gedeelte van hetzelve is in kopergeld uitbetaald, hetgeen een wezentlijke last is, en niet zonder verlies: want wie zou iederen zak van *f* 25. naslaan, hoewel men er zelden een rigtig vindt. De Sinezen laten er geen ongeteld door hunne handen gaan.

Voor weinige dagen zijn de eerste geregelde troepen van *Holland* aangekomen: ik geloof 800 man; velen beloven zich daarvan een gunstig gevolg; anderen twijfelen daaraan. En in der daad, ieder, die de natuur hier, met haren onbeschrijfelijk weelderigen plantengroei der binnenlanden, gezien heeft, moet bekennen, dat men door geweld weinig vermag; zelfs bijaldien het mogelijk ware, den armen soldaat voor ziekte te bewaren. Alleen de omkooping der grooten en der geestelijkheid schijnt met

zekerheid tot het doel te geleiden. De gemeene man voert hier nog minder gaarne krijg, dan die in *Europa*, doch gehoorzaamt met ongeloofelijke blindheid, den adel en de priesters. De laatsten zijn de doortraptste schelmen der wereld.

Den 5den Junij.

KOLLMANN noemt mijne ziekte eene gelukkig doorgestane *Acclimatisatie*-koorts, die geene zwakheid zal achter laten. Heden mag ik reeds een rid maken, om KUHL's voormalig rijpaard te beproeven, dat mij door een toeval te koop is aangeboden. Dat dier moet niet alleen zeer fraai zijn, maar ook, even als zijn vorige heer, onvermoeibaar. KUHL vermaakte het bij uitersten wil aan VAN RAALTEN, die het ten laatste verkocht, toen hij, vóór de aankomst mijner laatste brieven, reeds stellig van meening was, naar *Europa* terug te keeren. Zulk een ros moest weder in het bezit van het natuurkundig gezelschap komen, en gij kunt Mevrouw CAROLINE bij gelegenheid in het oor fluisteren, dat ik haar het genadebrood schenken zal, als zij niet meer met mij kan galopperen.

15.

BUITENZORG *den 4den Junij.*

GELIEFDE BROEDER!

Gij zoudt u met eenig regt kunnen beklagen, dat ik u heden, in vergelijk met onze zuster, stiefbroederlijk behandel, en welligt bij het door-

lezen van den langen epistel denken: mijn broeder had wel iets verstandigers kunnen schrijven! Maar, waarom zoudt gij ook niet eens een' beuzelbrief lezen, die kan bijdragen, om u een duidelijk begrip te geven van uws broeders leven. Dat deszelfs inhoud, hier en daar, den stempel eener mismoedige stemming draagt, moet u niet in den waan brengen, dat ik werkelijk door datgene, wat ik hier reeds ondervond, ter nedergeslagen ben, hetgeen inderdaad het geval niet is; doch het moge, in eenen physiologischen zin, alleen daarvan ten bewijze strekken, dat de ongesteldheden, vooral verstoppingen, hier in *Indie* eenen ongeloofelijk grooten invloed op de stemming van den geest hebben. Zeker alle karakters, zonder onderscheid, worden, na verloop van weinige dagen, bij zulke ziekten, of geheel moedeloos, of onverdragelijk kregelig, en ook ik begon reeds zeer ernstig en ongeduldig te worden. Zoo hangen wij, arme stervelingen, van ons ligchaam af! Thans lacht mij weder alles aan! — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Veel vreugde verschaft mij, onder de gevederde scharen, het geslacht *Timalia*, waarin reeds 11 soorten staan, met eene verwonderlijk schoone van *Borneo*, door DIARD medegebragt. Dit staat vast; doch de *Horsfieldsche* kenteekenen moeten scherper aangegeven worden. Ik heb den heer TEMMINCK verzocht, mijnen naam *Trogon Diardi*, voor eene nieuwe soort van *Sumatra* te willen aannemen, welke DIARD insgelijks van *Borneo* mede-

bragt, en die hij den Heer TEMMINCK als eene verscheidenheid in ouderdom van *fasciatus* beschreven heeft. Vijf soorten van *Bucco*, allen van de Javaansche onderscheiden: 1) *Bucco chrijsopogon* TEMM. *pl. col.* 285. 2) *multicolor*, zeer na verwant aan *Kottorea.* 3) *B. Henrici*, die de *armillaris* nabij komt, doch veel schooner. 4) *gutturalis M.* naauw vermaagschapt en in het Parijssche Museum verward met *gularis.* 5) *Rafflesius;* in den Catalogus van RAFFLES als *Philippensis* opgegeven en ook in het Parijssche Museum alzoo bestemd. Alle soorten, van welke slechts één exemplaar voorhanden zijn, laat ik afbeelden.

Een' nieuwen *Myophoneus-Napothera* hier van *Java*, noem ik een geslacht, waartegen niemand iets zal kunnen inbrengen, en waarvoor ik als typus *Myothera lepidocephala* KUHL stel. Drie nieuwe soorten, twee van *Sumatra* en eene van *Borneo*, zijn even zoo geteekend, en toch zeer gemakkelijk als *Species* te onderscheiden. De geslachtskenteekenen dringen zich, even als bij de slangen, van zelven aan mij op. Tot de *Napothera* behooren zeker eene menigte Amerikaansche soorten, doch werp er mij toch geene tusschen in, die slechts half daarbij gehooren, want dan zoude ik dol worden. De Javaansche soort leeft niet, gelijk *Myothera* op de aarde, maar doorzoekt zelfs hooge boomen, en is een onrustige, onaangenaam schreeuwende vogel. Zaagt gij reeds RAFFLES *Cuculus chlorocephalus* door CUVIER (?) in het Parijssche museum en door TEMMINCK tot *Phoenicophaus* gebragt? Hij is de typus van mijn geslacht *Idiococcyx*, waar volstrekt niets tegen in te brengen zal zijn. Daarentegen is *Cu-*

culus sumatranus RAFFL. (ook in *Bengalen*) een echte *phoenicophaus*. Voor uw, zeker rigtig geslacht *Chrysococcyx*, heb ik nog geene kenteekenen, dewijl ik slechts twee soorten, *chalcites* en *xanthorhyncha* daarvan bezitte. Zij moeten (de Kaapsche namelijk) eigene nesten bouwen. Ik heb mede een' nieuwen *Picus*, den *miniatus* zeer nabij komenden *P. porphyromelas*, uit het binnenste van *Sumatra*; en een' nieuwen *Enicurus*: *E. diadematus*. *Limnophylax marmorata* noem ik een' zonderbaren vogel, uit de familie der reigers, welke hier in het gebergte is geschoten. Schreef ik u reeds, dat ik eene *Lestris Buffoni* verkreeg, door een' jager aan eene stortbeek van den berg *Salak* geschoten, en *buiten allen twijfel*, deze *species?* deze zal dus ook wel aan de zuidpool voorkomen. TEMMINCK's geslacht *Trichophorus* is natuurlijk: eene nieuwe soort van *Borneo*. Mijn geslacht *Ripidicala* (ϱιπις waaijer) bevat *Muscicapa flabellifera*, *Javanica*, *phoenicura* KUHL, *euryura* KUHL, *perlata* m. *Sumatra*, *leucogaster* CUVIER. *Mus. Paris.*, *pondericiana* (*Mus.* LAUGIER,) *cochinchin.* LATHAM, en meer anderen. Wie zal zulke geslachten omver werpen? *Malurus Raalteni* is eene allerliefste, aan *Prinia familiaris* HORSF. zeer na verwante soort. Zij leeft in eene van 8 tot 16 voet hooge, rietachtige, doch op droogen bodem voorkomende grassoort, *Casso* der inlanders, van welke de Heer ZIPPELIUS mij den sijstematischen naam alsnog verschuldigd is, en die in de wildernis rondom den *Parang* alle plaatsen ondoordringbaar maakt, voor zoo verre dezelve zulks niet reeds door distels, doornen en dergelijken zijn mogen: ware schuilhoe-

ken voor Rhinocerossen, wilde stieren, tijgers en herten, die zich bedekte wegen daarin uitwroeten. Hier, juist terwijl dat fraaije gras in vollen bloei stond en de liefelijkste geur verspreidde, trof mij, terwijl ik met Doct. VAN RAALTEN de treurige reis naar den *Parang* ondernam, het geluid van dien vogel, en zoodra ik boven weder aan de jagt konde denken, zocht ik ook dit oord op. Ik schoot hem in dezelfde streek, waar zijn broeder door den Rhinoceros gewond was, en ik hoop, dat deze toewijding hem zoo veel te meer vreugde zal veroorzaken, daar hij zelf vroeger met grooten lust een vogelnest geteekend heeft, dat hoogst waarschijnlijk tot deze soort behoort, terwijl het werkelijk van het, insgelijks zeer kunstige nest van den *Malurus familiaris* afwijkt: het is gehuld in een groot blad, en buitengemeen kunstig aan hetzelve door draden bevestigd; de inwendige bemuring is echter laag en wordt genoegzaam geheel en al door het blad gevormd, welks uitwendig vlies op sommige plaatsen door het vogeltje is afgescheurd, zóó, dat het licht als door venstertjes daar binnen valt. De evengelijke teekening van beide soorten laat bij mij naauwelijks den twijfel over, dat nog eene reeks van anderen de instandhouding van het geslacht *Prinia* zal noodig maken, waaromtrent ik evenwel voor eerst nog geene uitspraak waag te doen. Het nest van *Malurus marginalis* heb ik nog niet, wel echter dat van twee andere, nieuwe, kleine, eenerlei geteekende soorten. Als men in dit satansche klimaat nu maar even eens als in *Europa* werken kon; doch het is eene treurige waarheid, dat het niet voor den *Homo caucasicus* gevormd is: ik

spreek zonder vooroordeelen! Gij weet, dat ik mij in *Europa* aan geene uitspattingen overgaf, en ik verzeker u, dat ik ook hier zoo matig leef, als doenelijk is, en toch worden de levenskrachten zwakker. Die hier geene lange reeks van jaren heeft doorgebragt, kan niet veel uitvoeren, en wie is zoo gelukkig van het hier uit te houden? Daarom ben ik ook, voor alles daarop bedacht, voorloopig in de vakken der *Ornithologie* en *Erpetologie* iets ten einde te brengen, en ik heb hoop, na verloop van eenige jaren, ten minste voor de *Ornithologie* kostbare bouwstoffen bij een verzameld te zullen hebben, zoodanig in orde gebragt, dat het niet moeijelijk zal zijn, zich daarin te regt te helpen. Hoe onuitsprekelijk belangwekkend is dit natuuronderzoeken! Waart gij toch slechts bij mij, mijn trouwhartige broeder! Ik zal dezer dagen aan den Heer SCHLEGEL schrijven over *Amphibiën* en hem verzoeken, u het belangrijkste daaruit mede te deelen (1). De proeftogt naar den *Parang* en *Tjikao* heeft ons in dit opzigt meer opgeleverd, dan ik verwacht had. Alle nieuwe soorten zijn geteekend, en wanneer de steendrukkerij hier is in gereedheid gebragt, zal ik onverwijld openbaar maken, wat baarblijkelijk het beste is. Eene flesch vol *Amphibiën* van *Padang* bevat, behalve *Chrysopelea ornata* en *paradisi*, nog eene nieuwe, die ik tot heden den tijd niet had, te beschrijven; van *or-*

(1) De Heer SCHLEGEL heeft deze mededeeling aan de beoefenaars der natuurlijke Geschiedenis algemeen gemaakt, door dezelve te laten afdrukken in de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen.* 3de Dl. N°. 3. Bl. 231. 1828.

J. A. S.

nata bekwam ik op den *Parang* een ongemeen groot exemplaar. De pracht harer verwen is onbeschrijfelijk, en de afbeelding van RUSSEL zeer zwak. De grondkleur der bovendeelen is het schoonste grasgroen, en die der rozenvlekken als ook van den kopband van het zuiverste purperrood. Zij is zeker de fraaiste onder de slangen. Ik verkreeg ook de nieuwe soort van REINWARDT, doch in slechten staat. Dat dit boomslangen zijn, zal ik wel niet behoeven te zeggen. Ik heb hier nog eenige dagen met de vogelen te doen en dan ga ik aan de *Amphibiën*. Of MULLER, dan wel ik, MACKLOT naar *Bantam* vergezellen zal, is nog onzeker; in ieder geval slechts één, en dan gaat de ander naar de koffijtuinen van den *Pangerango*. Er is mij veel aan gelegen, vóór de reis naar *Sumatra*, nog eene reeks van vogels waar te nemen, die ik in de door mij bezochte streken gemist heb; zoo als, bij voorbeeld, *Bucco corvinus* en *armillaris*, de *Mycophoneus*, verscheidene *Timaliae* en zoo voorts. Mijn geslacht *Alcyon* schijnt met SWAINSON's *Halcyon* in een te loopen; ten minste *collaris* trekt daar henen. Gij kondt mij de kenteekenen van dat geslacht wel eens toezenden, welke ik vergeten heb op te schrijven. Deze vogels nestelen op de boomen. Eigenlijke *Dacelo's* nam ik nog niet levend waar; ik ontving echter van *Sumatra*, behalve *Dacelo pulchella* en *buccoïdes*, ook vier exemplaren van *concreta*, van welke voorheen slechts één in *Europa* was. *Alcedo coromanda* is natuurlijk een *Halcyon*, gelijk ook vele Afrikaansche soorten, *melanocephala* enz. Dat de levenswijs van zulke, tot ons klein geslacht behoorende soorten zoo geheel overeen-

stemt, als haar uiterlijke, zal u gewis even weinig verwondering baren, als bij mij het geval is geweest, doch het zal u tevens verheugen, in zoo verre dit, als ware het, eene proef op de som is. Weldra zal ik de *Ornithologie* van hier, welke ik bearbeid als of er nog niets aan gedaan ware, wat het ruwe aanbelangt, achter den rug hebben, en alleen maar als eene bijzaak kunnen behandelen; mijn voornemen is, steeds zoo stukswijze te werken, om niet in gevaar te komen, van ten slotte niets voltooid geleverd te hebben. Van *Dendrochelidon* moet ik u toch nog zeggen, dat de *longipennis*, de eenige hier aanwezige soort, op het landgoed van den Kolonel WINTER, bij *Batavia*, zeer menigvuldig is. Reeds aan den *Pangerango* en den *Tjitarem* merkte ik op, dat deze zwaluw dikwerf op eenzaam staande, dorre boomtakken uitrustte; doch ik schreef zulks gedeeltelijk toe, aan haren jeugdigen leeftijd en aan de rui, waarin zij zich bevonden; daar echter vond ik slechts oude pracht-exemplaren, wel 20 bij elkander, die altijd na eene bliksemsnelle uitvlugt, telkens op dezelfde, juist niet verdorde, maar dun getakte boomen terug keerden. Haar vrolijk doordringend geschreeuw: *kidītdē kidītdē* had veel van dat der stoeijende *Sterna minuta; Cypselus comatus* TEMM., van *Sumatra*, behoort ook door zijnen geheelen vorm, haarscherp tot hetzelfde geslacht. Onder eenige afbeeldingen van *Japan* vond ik weder eene nieuwe *Acanthylis.* Ik heb den Heer TEMMINCK geschreven, dat *Turdus citrinus* en *interpres* KUHL, die ik als steenlijsters bestemde, niet op rotsen, maar in het digte struikgewas op de aarde leven; en hem verzocht, dezelve zeer naauw-

keurig met de Europesche en Afrikaansche te willen vergelijken, terwijl ik op eene Japansche heb opmerkzaam gemaakt, die even kortstaartig is en insgelijks eene naakte vlek achter de oogen heeft. *Turdus cyanus* en *solitarius* (den laatsten kon ik hier met exemplaren van *Japan* vergelijken) behooren noch tot deze, noch tot de Afrikaansche soorten. MULLER bekwam eene *Pernis*, die alleenlijk wespen in de maag had, en een nieuwe *Circaetos* had niets dan amphibien gegeten, zoo als b. v. *Coluber geminatus*. *Regulus ignicapellus* komt ook op *Japan* voor. De vogels van *Borneo* en *Sumatra* zijn, gelijk het schijnt, in het wezentlijke dezelfde: zoo b. v. verkregen wij ook van *Borneo*, *Euryluimus nasutus* en *conullatus*, *Trogon Duvauceli* en *fasciatus*, mijne *Timalia squamata* en zoo meer. Dat pleit dan toch weder voor de regelmatige Geographische verbreiding.

Ik wenschte, dat wij de familie der *Myiotheriden*, van welke gij schrijft, te zamen konden bearbeiden. De kortstaartige van hier behooren niet volkomen tot uwe *Myrotrichas* (VIEILLOT nam zeker in denzelfden zin zijn geslacht *Myimothera*); ik heb verscheidene nieuwen. Buitendien zoude U eene zonderbare soort van *Sumatra* zeer in verlegenheid brengen, die ik wel reeds tienmalen daar heb bijgevoegd en weder weggenomen, zonder tot nog toe te weten, of ik van dezelve een geslacht zal maken, van hetwelk alleen de vrees voor overijling mij terug houdt. Deze voorloopige M. *ralloides* heeft eenen eigenaardigen afgestompten en toch aan het einde krom gebogen snavel, geene baardvederen, maar een eigenaardig fluweelachtig gevederte rondom

het voorhoofd en de neusgaten, en aan iedere zijde van den hals eene ovale kale plek; halfharige, wijdstralige vederen, een' waaijerstaart, even als *Grallina*, hooge lange beenen en zoo voorts: een gek dier, dat ik voor een' kortsnaveligen *Rallus* hield, tot ik de beenen naauwkeuriger onderzocht had. Het eenige exemplaar heb ik laten afbeelden. In de digte oorspronkelijke bosschen bevinden zich zeker nog vele soorten, die men eerst dan ontdekken zal, wanneer dezelve meer zijn uitgehouwen.

Het werk van den Prins van *Neuwied* over de *Raptatores* bezit ik. Ik beveel mij den Prins hartelijk aan, en verzoek u, hem van mijne opregte hoogachting en toegenegenheid de verzekering te geven; eindelijk hoop ik tijd te vinden, het weder eenmaal zelve te doen. SCHINZ, MEIJER, CRETSCHMAR, FISCHER en anderen, liggen mij nog zwaar op het hart.

Hoe natuurlijk de, ook in *Europa* vertegenwoordigde geslachten zijn, voor zoo verre de levenswijze der soorten betreft, daarover zoudt gij u, met mij, verwonderen. Onwillekeurig pas ik daarop dikwerf eene plaats toe, uit SCHILLER's *Bruid van Messina: doch die Natur sie ist ewig gerecht!*" Slechts één voorbeeld. *Parus atriceps* HORSF. heeft niet alleen den spottenden loktoon van *major;* doch zingt ook, even als deze *zitzedō - o -*, en, toch weder met eenen anderen val, zoodat gij dadelijk zeggen zoudt, dat is *major* niet. Dit zoude ter bevestiging kunnen dienen van datgene, wat ik reeds in 1817, over het gefluit van de geelgors in uw Reis- dagboek gezegd heb. In het voorbijgaan zij aangemerkt, dat men hier geene enkele

Emberiza vindt. *Loxia major* en genooten vormen één geslacht, en bouwen allerliefste nesten in het hooge gras. *Phoenicophaus* en *Coccyzus* hebben mede eene door rupsen behaarde maag. Zij fladderen stil en behoedzaam door de hooge boomen. *Enicurus coronatus* zoude u in verrukking brengen; deze is hier mijn lievelingsvogel, over welken ik den Heer TEMMINCK breedvoerig geschreven heb; ik bezit ook zijn nest. Hij leeft aan de geweldigste stortbeken, tusschen rotsklompen en onder de donkere schaduwen der digtste bosschen, schuw en behendig, gelijk eene *Viti flora*, doch in zijne bewegingen meer als een kwikstaart. Opgejaagd, verdwijnt hij in den duisteren afgrond en tusschen het schuim van het borrelende water, in vele opzigten met den *Cinclus* (waterspreeuw) te vergelijken. Zijn treurig geschreeuw *zrī - ī - ī - ī* heeft veel van zeker geluid van den *Accentor modularis* (bastaard nachtegaal); hij is zeer moeijelijk te schieten, dewijl men hem slechts een oogenblik te zien krijgt. Ik begaf mij zeer dikwijls in de bedding der beek om hem te begluren; doch ook wanneer de hindernissen te verwinnen zijn, gelukt de krijgslist toch zelden, en het *Zri - zi - zi* doet zich steeds weêr in de verte hooren. Bij de woudjagt is over het geheel aan geen vervolgen te denken; doch men moet slechts nemen, wat het toeval oplevert. Gij schrijft mij over de groene eijeren van eenen Amerikaanschen lijster. Begrijp eens: alle drie de hier aanwezige soorten van *Pastor* leggen grasgroene eijeren, even als de spreeuw. » *Die Natur sie ist ewig gerecht!*" Wat zal men toch over eenige honderd jaren een kostelijk stelsel kunnen hebben!

Ik hoop, dat WAGLER mij zijn werk zal zenden; die goede WAGLER zal zeker nog veel verrigten; hij bezit *Enthousiasmus!* Wij moeten echter ook niet *al te* wijs willen worden!

16.

TAPOS, aan den voet van den *Pangerango*, op *Java, den* 1*sten* *Augustus* 1827.

Aan Mevrouw, de weduwe van den Hofraad VOSS.

GELIEFDE TANTE!

Daar alle brieven, die ik tot heden, sinds mijn vertrek uit *Europa*, aan mijne moeder en zusters schreef, overeenkomstig mijnen geuiten wensch, zeker ook in uwe handen gekomen zijn, en daar het mij sedert jaren niet mogelijk was, met de mijnen gedachten te wisselen, zonder daarbij tevens aan u en de uwen te denken, zoo bekommert het mij niet, dat gij ontevreden zult zijn, eerst op den 1sten Augustus 1827, een antwoord te ontvangen op uwen brief van 14 November 1825, die mij op alle mijne togten vergezeld heeft en ook thans voor mij ligt. Neem ook, hoe laat het zijn moge, nogmaals mijnen dank aan voor de, te gelijk hartroerende en liefelijke woorden des afscheids, welke gij mij daarbij ook in den naam van VOSS toeroept, en zijt verzekerd, dat zij op geenen onvruchtbaren bodem gevallen zijn. Wel is waar, dat de maalstroom

der groote wereld, in welken het lot ook mij geworpen heeft, het gevoel, men kan wel zeggen gelukkiger wijze, voor vele indrukselen verstomt, die in eenen engeren kring dubbel gevoelbaar zijn; doch, hetzij nu, dat ik anders geschapen ben, als vele andere menschenkinderen, die ik heb leeren kennen, of, zoude het daardoor mogen komen, dat ik juist in die jaren, waarin het karakter gevormd wordt, het geluk had, dagelijks met de mijnen, of met de familie VOSS, in de grootste eendragt door te brengen: de indrukken, die ik in die jaren ontvangen heb, blijven immer dezelfde, en zullen het blijven, daarvan ben ik zeker, zoolang ik mijne geestvermogens bezit, en laten niet toe, dat ik koud en ongevoelig worde. Denk ik aan *Heidelberg*, dan staat, onverschillig of de zee wild om mij heen bruist, of dat de woeste Indische wouden, dan wel het gezelschap van onbeschaafde menschen mij omgeven, altijd staat het trouwe beeld der liefderijke en vreedzame woning van de familie VOSS en haar geheel wezen voor mij; ik zie u, ik hoor u spreken, en meer behoef ik niet, om mij den inwendigen vrede te verschaffen, dien uw brief mij toewenscht. U zie ik het liefste met de bloemen onledig, mij, in het kleine bloemenkamertje, ten morgengroete hartelijk de hand reikende; en VOSS (vergeef mij deze dwaling, want dat hij niet meer bij u is, kan ik mij nog niet verbeelden), na volbragten en zeker geheel naar wensch uitgevallen ochtendarbeid, met rassche schreden den tuin op en neder wandelende, en u met onbeschrijfelijke teederheid en opgeruimdheid, te gemoet treden, en daarna ook den neef natuurvorscher,

die hem, dat weet ik zeker, niet onverschillig was, den hartelijken groet biedende. Ook ter nedergeslagen heb ik mijne geliefde tante, en driftig, ja, half onbillijk mijnen oom gezien, als ware het, om mij er aan te herinneren, dat ook gijlieden aardsche wezens waart! Dit stoort mij echter niet in mijnen schoonen droom; geef ook uwen zegen daartoe, geliefde zuster van mijnen vader, dat hij mij gedurende mijn geheele leven bijblijve.

Het oord, vanwaar ik u schrijf (want ik wil niet voortgaan, met die tijden in uwe gedachte terug te roepen, met welke uw aardsche paradijs voor u is verloren gegaan) ligt slechts weinige uren van *Buitenzorg* verwijderd, aan den voet van eenen zeer hoogen berg, doch tevens vele duizenden voeten boven de oppervlakte der zee verheven. Het bestaat uit een klein getal vriendelijke, met veel vlijt uit bamboesriet zamengevlochte huizen, ter herberging bestemd der beambten, welke eenmaal 's jaars de koffijtuinen in de nabuurschap komen *inspecteren*, en stoot ten zuiden het naaste op dorpen, die weder aan de oorspronkelijke bosschen grenzen, met welke de woest van een gescheurde berg tot aan den top beplant is. Vóór ons, tegen het noorden, zien wij op de oostzijde van het nog hooger gebergte *Salak*, en van daar, verre over *Buitenzorg* heen, tot het, in eenen nevel gehulde zeestrand, over eene, onafgebroken met tuinen en rijstvelden overdekte landouw. Een smaakvol gevlochten triomfboog, welken de Inlanders gaarne oprigten ter eere van diegenen, aan welke zij eerbied meenen verschuldigd te zijn, prijkt voor de omheinde hofplaats, en ter regter- en linkerzijde

staat een hooge ontbladerde boomstam, door inkerving tot eene *Aeolus*-fluit gemaakt, die vooral des morgens en avonds de liefelijkste toonen hooren doet. Het overige van het statie-gebouw, met vier vertrekjes en in het midden eene opene eetzaal, wordt, buiten mij, door den trouwhartigen MULLER en den teekenaar VAN OORT bewoond, ieder van een veldbed en de noodige reisbehoeften behoorlijk voorzien. De nevenhuizen echter, zijn door ons gevolg betrokken, bestaande uit een' jager, insektenvangers, kok, bedienden en stalknechten. Voeg in uwe gedachte daar nu nog onze honden en menigerlei andere levende diersoort bij, en het zal u alsdan begrijpelijk worden, dat wij, hoezeer ook afgescheiden van de beschaafde wereld, toch geenszins in eenzaamheid leven. In een echt Europeesch klimaat, dat niet zelden zelfs gevoelig koud is, genieten wij alle drie eene volmaakte gezondheid, en daar eindelijk de hemel steeds helder is, en elk onzer volop te werken heeft, zonder broodzorgen, waarom zouden wij dan niet vrolijk zijn en de aardsche grillen verbannen?

Mijn vriend MACKLOT, die, gelijk gij wel van moeder en zuster zult vernomen hebben, aan steeds wederkeerende aanvallen van koorts geleden heeft, is eerst heden naar *Bantam* kunnen op reis gaan, waar hij, op last der regering, eene steenkolenmijn onderzoeken moet. Zoodra hij daarvan wederkeert, hetwelk binnen vijf of zes weken het geval kan zijn, begeven wij ons weder scheep naar *Sumatra*. Dien tusschentijd wil ik nog zoo nuttig als mogelijk is, besteden, en ieder raadt mij daartoe, in plaats van het zeestrand te bezoeken, eene bergreis aan, die

door de eigenschappen van *Tapos* te gelijk ziel- en ligchaamsterkend wezen moet. Ik wensch zoo vurig, dat MACKLOT zich in zulk eene berglucht ook nog versterken konde. Hij verliet mij echter in volkomen welstand, en ik weet, dat hij bij den Adsistent-Resident te *Leback* in *Bantam* als te huis is. Het was mij onmogelijk, zonder den gang mijner werkzaamheden te storen, hem te vergezellen; doch hij heeft mij moeten beloven, zoodra hij zich weder ongesteld gevoelde, mij oogenblikkelijk te laten roepen.

Zelfs op *Buitenzorg* is, ten minste gedurende den dag, de warmte nog te groot, om aanhoudend te kunnen arbeiden, en de gedurige uitwaseming des ligchaams dient slecht om hetzelve te versterken. Daarenboven veroorzaakt het kleine, ofschoon aangename hof, hetwelk als elk ander geëerd wil zijn, dat het te *Buitenzorg*, niet aan velerlei tijdroovende stoornissen faalt, zoodat men ook in zooverre te *Tapos* veel rustiger kan bezig zijn. Iederen vrijdag vertrekt een pakpaard naar beneden, om zoodanigen verschen voorraad te halen, als wij hier niet bekomen kunnen, en neemt dan ook onze brieven mede; somwijlen zelfs wel eens eene vrolijke, met vignetten versierde, door onzen dartelen jongen teekenaar geschrevene Nieuwstijding, en smakelijk wild aan onzen vriend te *Buitenzorg*, en wij kunnen alsdan ter naauwernood den avond afwachten, wanneer hij hijgende terugkeert en aan een' ieder' het zijne brengt. Na voleindiging van den dagelijkschen, met zonneopgang beginnenden, en dikwerf eerst na zonneondergang gestaakten arbeid, wordt de oude BOIE vaak door het jonge volk aangezocht, om door

het voorlezen van eenig klassiek geschrift eenige poëtische afwisseling in de eentoonigheid der dagen te brengen, en dat doet hij gaarne, naarmate het hem aangenamer is, dat diegenen, welke met hem leven, hunne uren van rust en uitspanning niet in de hier, helaas! zoo algemeene en zoo walgelijke zinnelijkheid doorbrengen. De keus viel de laatste reizen op eenige van SCHILLER's tooneelstukken, die ik zelve in lange niet gelezen had, en zoo kon dan toen het *Tapos*-Blad melden. *Theater: Freitag Abends: Wallensteins Lager und der erste Akt der beiden Piccolomini u. s. w.* Van zulke kleine grappen plagt gij ook te houden, lieve Tante! en ik heb het welligt van u geërfd, dat ik al de schaduwzijden des levens daarbij vergeten kan. De beide jongelingen doen mij daarentegen niet zelden het vermaak, om hunne fluiten voor den dag te halen; en ik wenschte alle geliefde menschen bij mij te *Tapos*, toen wij onlangs, bij hemelsch schoon maanlicht en in het gezigt der trotsche wouden van den *Pangerango*, nog lang voor de deur van onzen fraaijen tuin bij elkander zaten. De schoone, slechts te wild door een gewassen bosschen lokken mij meestal van zonneopgang tot tien of elf ure tot het genot der frissche ochtendkoelte en onze rustige jagers begeven zich insgelijks derwaarts. Allen komen ten laatste hongerig en met buit beladen terug, en geven den natuuronderzoeker zoo veel te doen, dat het weder avond is, alvorens hij er aan denkt. Hoe gaarne zoude ik u en de uwen en ook de mijnen eens rond toeren in de kostelijke koffijtuinen, die, der vreeselijk woeste natuur zoo nabij, een waar beeld zijn

van orde en netheid, zoo goed is het der Europesche staatkunde gelukt, de Grooten des lands van dit gedeelte des eilands door eigenbelang te bewegen, om de onbegrensde gehoorzaamheid hunner onderdanen ten nutte te maken aan eene kultuur, die voor den grooten hoop een slechts zeer middelmatig nut oplevert. De koffijtuinen hier, van waarlijk ongeloofelijke uitgebreidheid, strekken zich zeker nog 800 voet hooger, tegen den berg op, uit, en zijn van de beste, gelijk gemaakte wegen doorsneden, welke nu eens in slingerpaden tot de afgrijselijke diepte der stortbeek, in de schaduwen van ontzaggelijke, door klimöp-planten aaneengesnoerde boomen van het oorspronkelijke bosch, nederdalen; dan weder de net geschikte rijen van donker groene, thans geheel met witte bloesems bedekte koffijboompjes van een scheiden, tusschen welke men eenige hemelhooge boomen heeft onaangeroerd gelaten, naar welke de Europeaan met verstomming opblikt. Het is waarlijk niet te verwonderen, dat de geleerden strijd hebben gevoerd, of niet op *Java* het paradijs van ADAM zoude geweest zijn! — Mogt mij dat geluk te beurt vallen, bij aangename winter avonden u eens mondeling daarvan te kunnen onderhouden in den kring van uwe kinderen en kindskinderen!

Uw eeuwig dankbare Neef,

H. BOIE.

